

บทที่ 2

เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การวิจัยเรื่อง การพัฒนารูปแบบการศึกษาระดับพื้นฐานนานาชาติสำหรับประเทศไทยในอนาคต ผู้วิจัยได้ศึกษาเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง เพื่อกำหนดกรอบความคิด มีหัวข้อเรื่องที่ศึกษาไว้ดังนี้

ตอนที่ 1 สังคมไทยในอนาคต

ตอนที่ 2 การศึกษาไทยในอนาคต

ตอนที่ 3 การศึกษานานาชาติและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

รายละเอียดของแต่ละหัวข้อมียังต่อไปนี

ตอนที่ 1 สังคมไทยในอนาคต

ความหมายของสังคม

พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2542 ได้ให้ความหมายของสังคมไว้ว่า หมายถึง คนจำนวนหนึ่งที่มีความสัมพันธ์ต่อเนื่องกันตามระเบียบกฎเกณฑ์ โดยมีวัตถุประสงค์สำคัญร่วมกัน เช่น สังคมชนบท วงการหรือสมาคมของคนกลุ่มใดกลุ่มหนึ่ง เช่น สังคมชาวบ้าน เป็นต้น

สุพิศวง ธรรมพินนา (2543, หน้า 29-30) ได้ให้ความหมายของสังคมไว้ว่า สังคม คือ ผู้คนทุกเพศทุกวัยที่อยู่รวมกันเป็นหมู่พวกภายในช่วงเวลาและอาณาบริเวณที่แน่นอน จนได้สร้างแบบแผน ความสัมพันธ์ ซึ่งเอื้อประโยชน์เกิดความเรียบร้อยและความสามารถในการดำรงชีวิตร่วมกันหรือสังคมกลุ่มที่มีความสัมพันธ์ภายใต้ระบบวัฒนธรรมเดียวกัน

พวงเพชร สุรัตน์วิกุล (2544, หน้า 67) ได้ให้ความหมายของสังคมเพิ่มเติมว่า สังคมหมายถึง กลุ่มคนตั้งแต่สองคนขึ้นไปมาอยู่ร่วมกันเป็นระยะเวลายาวนานในขอบเขตหรือพื้นที่ที่กำหนดสมาชิก ประกอบด้วยคนทุกเพศทุกวัยซึ่งมีการติดต่อสัมพันธ์ซึ่งกันและกัน โดยมีวัฒนธรรมหรือระเบียบแบบแผนในการดำเนินชีวิตเป็นของตนเองและที่สำคัญที่สุดคือ สามารถเลี้ยงตัวเองได้ การเลี้ยงตัวเองได้ของสังคมหนึ่ง ๆ ไม่ใช่หมายความว่าสังคมนั้นจะต้องผลิตทุกสิ่งทุกคนในที่จำเป็นในการดำรงชีวิตเอง แต่หมายความว่าสังคมนั้นต้องมีการจัดการให้สมาชิกได้รับสิ่งที่จำเป็นมาโดยวิธีการต่าง ๆ เช่น การซื้อขายหรือแลกเปลี่ยนกับสังคมอื่น ๆ นอกจากนี้สังคมยังต้องหาวิธีการต่าง ๆ ทำให้สมาชิกอยู่ร่วมกันได้อย่างสงบสุข เช่น มี กฎเกณฑ์ในการอยู่

ร่วมกัน มีการควบคุมทางสังคม มีการแบ่งงานกันทำ และมีการสืบทอดสมาชิกใหม่แทนสมาชิกเก่า

แซนเดน (Zanden, 1996, p. 51) ได้กล่าวว่า สังคม คือ กลุ่มคนที่อาศัยอยู่ในอาณาบริเวณเดียวกันและร่วมใช้วัฒนธรรมเดียวกัน กลุ่มคนดังกล่าวนี้อาจมีขนาดเล็กจำนวนไม่ถึงร้อยคน เช่น สังคมเผ่าชนโบราณ จนถึงมีขนาดใหญ่นับร้อยล้านคน เช่น สังคมรัฐสมัยใหม่ ซึ่งต่างก็เป็นเจ้าของและปฏิบัติตนภายใต้ระบบค่านิยม บรรทัดฐาน และภาษาเดียวกัน

สรุปได้ว่า สังคม หมายถึง กลุ่มคนที่อยู่ร่วมกันในอาณาบริเวณเดียวกัน มีขนบธรรมเนียมประเพณี และวัฒนธรรมที่ยึดถือปฏิบัติสืบทอดร่วมกันเป็นเวลานาน

องค์ประกอบของสังคม

จากความหมายข้างต้น สังคมมีองค์ประกอบดังนี้ (จรัส นวลนัม, 2540, หน้า 48)

1. การมีอาณาบริเวณหรือมีดินแดน กล่าวคือ เมื่อคนมาอยู่ร่วมกันเป็นกลุ่มจะต้องมีดินแดนหรือมีอาณาบริเวณที่มีขอบเขตให้รู้กันภายในสังคมว่า ดินแดนหรืออาณาบริเวณของตนมีขอบเขตแค่ไหน ตรงไหนที่ไม่ใช่ดินแดนหรืออาณาบริเวณของตน
2. การอยู่ร่วมกันเป็นกลุ่ม เป็นองค์ประกอบหนึ่งที่จะต้องมี โดยธรรมชาติของมนุษย์คือชอบอยู่ร่วมกัน เพราะมนุษย์เป็นสัตว์สังคม
3. การรู้ว่าใครเป็นพวกตนหรือไม่ใช่พวกตน หมายถึง สมาชิกของสังคมเดียวกันสามารถที่จะบอกได้ว่า ใครเป็นพวกเดียวกับตนและใครไม่ใช่พวกเดียวกับตน เช่น ในสังคมชนบทที่มีสมาชิกของสังคมขนาดเล็ก รู้จักกันเป็นอย่างดี ถ้ามีบุคคลอื่นที่ไม่ใช่สมาชิกของตนหรือมีคนแปลกหน้าเข้ามา จะบอกได้ทันทีว่าบุคคลนั้นไม่ใช่สมาชิกของตน ตรงกันข้ามกับสังคมเมืองที่ทำได้ลำบาก เพราะมีสมาชิกหลายกลุ่มหลายพวก
4. การมีความสัมพันธ์และปฏิสัมพันธ์กัน หมายถึงการที่บุคคลมาอยู่ร่วมกัน จำเป็นจะต้องมีความสัมพันธ์และปฏิสัมพันธ์กัน มีการทำความเข้าใจซึ่งกันและกัน ซึ่งถ้าบุคคลใดก็ตามแม้จะมีอาณาบริเวณอยู่ร่วมกันเป็นกลุ่ม แต่ถ้าไม่มีความสัมพันธ์หรือปฏิสัมพันธ์กันจะเรียกว่าสังคมไม่ได้ เป็นต้น เช่น บุคคลที่มารอขึ้นรถประจำทาง แม้จะมีจำนวนมาก หากบุคคลเหล่านี้ไม่มีความสัมพันธ์หรือปฏิสัมพันธ์กันจะเรียกว่าสังคมไม่ได้
5. การมีการแบ่งหน้าที่และร่วมมือกัน กล่าวคือ นอกจากสังคมจะมีการแบ่งหน้าที่ทำงานตามความชำนาญเฉพาะตนแล้ว สมาชิกที่อยู่ร่วมกันภายในสังคมจะต้องมีการร่วมมือช่วยเหลือซึ่งกันและกันของสมาชิกด้วย
6. การมีระเบียบ ความคิด ความเชื่อ ค่านิยม บรรทัดฐานคล้ายคลึงกัน เพราะสมาชิกได้รับการอบรมสั่งสอนมาอย่างเดียวกัน

หน้าที่ของสังคม

เมื่อคนมาอยู่รวมกันมีความสัมพันธ์และปฏิสัมพันธ์ต่อกัน เพื่อความอยู่รอดและความเจริญของสังคม จำเป็นต้องมีการกำหนดภารกิจของสังคมดังต่อไปนี้ (ณรงค์ เสงี่ยมประชา, 2541, หน้า 29)

1. กำหนดระเบียบแบบแผน เพื่อให้คนในสังคมได้ใช้เป็นวิถีในการดำเนินชีวิตร่วมกัน เช่น กำหนดว่าใครมีตำแหน่งหน้าที่อะไรบ้าง มีกฎหมาย ขนบธรรมเนียมประเพณีที่จะต้องปฏิบัติ หรือห้ามมิให้ปฏิบัติ
2. จัดให้มีการขัดเกลาทางสังคม (socialization) เพื่อให้ทุกคนในสังคมปฏิบัติตนได้ถูกต้องเป็นไปตามบรรทัดฐานของสังคมจะได้อยู่ร่วมกันได้ด้วยดี
3. สร้างวัฒนธรรมและพัฒนาวัฒนธรรมของสังคมทั้งในด้านวัตถุและวัฒนธรรมที่ไม่ใช่วัตถุ
4. ผลิตสมาชิกใหม่ทดแทนสมาชิกเดิมที่ล้มตายไป เพื่อให้สังคมดำรงอยู่ต่อไป
5. ผลิต แจกแจงสินค้าและบริการ เพื่อสนองความต้องการของผู้คนในสังคม
6. ให้บริการและสวัสดิการแก่สมาชิกในสังคม เช่น บริการด้านสุขภาพอนามัย บริการเกี่ยวกับสาธารณูปโภค สวัสดิการในการเลี้ยงดูผู้ที่ไม่สามารถช่วยเหลือตัวเองได้ รวมทั้งการรักษาความปลอดภัย การรักษาความสงบภายในและการป้องกันภัยจากภายนอกสังคม
7. ควบคุมสังคม เพื่อให้ผู้คนดำเนินไปตามบรรทัดฐานของสังคม และจะได้อยู่ร่วมกันอย่างสันติสุข
8. จัดให้มีการติดต่อสื่อสาร เพื่อเข้าใจตรงกัน สามารถถ่ายทอดความคิดติดต่อซึ่งกันและกันได้ ทั้งภายในกลุ่มและกลุ่มสังคมอื่น ซึ่งจะช่วยให้สังคมมีความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน และก่อให้เกิดความเจริญก้าวหน้า

ลักษณะสังคมไทย

สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ (2544, หน้า 14-15) ได้กล่าวถึงสภาพสังคมไทยในอนาคตในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 9 ไว้ว่าเพื่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงและสร้างคุณค่าที่ดีในสังคมไทยบนพื้นฐานของการอนุรักษ์วัฒนธรรมและเอกลักษณ์ของความเป็นไทย จึงได้กำหนดสภาพสังคมไทยที่พึงประสงค์ โดยมุ่งพัฒนาไปสู่สังคมที่เข้มแข็งและมีคุณภาพในทุกด้านคือ

1. สังคมคุณภาพ สังคมไทยเป็นสังคมคุณภาพที่ยึดหลักความสมดุล พอดีและพึ่งตนเองได้ ดังนี้

1.1 คนไทยทุกคนมีโอกาสและความเสมอภาคที่จะพัฒนาตนเองเต็มศักยภาพเพื่อเป็นคนดีคนเก่งที่พร้อมด้วยคุณธรรม จริยธรรม มีวินัย เคารพกฎหมาย มีความรับผิดชอบและมีจิตสำนึกสาธารณะ มีความสามารถคิดเอง ทำเอง และพึ่งพาตนเองมากขึ้น

1.2 คนมีคุณภาพชีวิตที่ดี มีความสุข มีสุขภาพพลานามัยแข็งแรงสมบูรณ์ สามารถเข้าถึงบริการพื้นฐานทางเศรษฐกิจและสังคมอย่างทั่วถึงและเป็นธรรม มีสภาพแวดล้อมดี มีเมืองและชุมชนน่าอยู่ มีระบบดี มีประสิทธิภาพ และมีความปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สิน

1.3 เศรษฐกิจมีความเข้มแข็งและแข่งขันได้ เป็นระบบเศรษฐกิจที่มีเสถียรภาพ ได้รับการพัฒนาที่ยั่งยืนและสอดคล้องกับทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม มีสมรรถนะและขีดความสามารถในการแข่งขันด้วยการบริหารจัดการที่ดี มีประสิทธิภาพ มีการกระจายรายได้และกระจายผลการพัฒนาอย่างทั่วถึงและเป็นธรรม พร้อมก้าวสู่เศรษฐกิจยุคใหม่อย่างรู้เท่าทัน

ด้านประชากร

ผลจากความสำเร็จในการลดระดับภาวะเจริญพันธุ์ของประเทศไทยตามนโยบายประชากรที่ประกาศใช้ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2513 เป็นต้นมา ทำให้โครงสร้างของประชากรมีการเปลี่ยนแปลงอย่างเห็นได้ชัดทั้งในด้านการเกิดการเพิ่มของประชากร ภาวะเจริญพันธุ์ และการกระจายตัวของประชากรในแต่ละพื้นที่ ในขณะเดียวกันการที่รัฐบาลขยายบริการพื้นฐานต่าง ๆ ทางเศรษฐกิจและสังคมกระจายไปทั่วประเทศ โดยเฉพาะด้านการศึกษาและสาธารณสุขทำให้อัตราการเกิดและอัตราการตายของประชากรลดลง ประชากรมีอายุขัยเฉลี่ยมากขึ้นเป็นผลให้อัตราส่วนของประชากรในวัยเด็กอายุ 0-14 ปีมีน้อยลง ประชากรในวัยแรงงานมีจำนวนเพิ่มขึ้นในอัตราที่ลดลง ประชากรในกลุ่มผู้สูงอายุมีแนวโน้มเพิ่มขึ้น การเปลี่ยนแปลงโครงสร้างสัดส่วนของประชากรดังกล่าว รวมทั้งการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างทางเศรษฐกิจและสถานะแวดล้อมทางสังคมที่เป็นไปอย่างรวดเร็ว ได้ส่งผลกระทบต่อคนไทยและสังคมไทยทั้งเชิงบวกและเชิงลบ ในบทนี้จึงเสนอตัวชี้วัดทางประชากรเพื่อสะท้อนให้เห็นข้อเท็จจริงและการเปลี่ยนแปลงต่าง ๆ ของประชากร เพื่อประโยชน์ในการวางแผนพัฒนาคนและสังคมอย่างมีประสิทธิภาพต่อไป สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ (2543 ข, หน้า 4-6) ได้กล่าวถึงขนาดของประชากรไทยไว้ดังนี้

ในปี พ.ศ. 2542 ประเทศไทยมีประชากรทั้งสิ้น 61.6 ล้านคน จากปี พ.ศ. 2540 ซึ่งมีประชากร 60.6 ล้านคน ร้อยละ 1.6 มีประชากรต่ำกว่าอายุ 15 ปี และสูงกว่า 64 ปี ซึ่งเป็นภาระที่ต้องเลี้ยงดูอยู่ร้อยละ 35.3 ของประชากรทั้งหมด ในปี พ.ศ. 2543 ประเทศไทยมีประชากรประมาณ 62.3 ล้านคน เพิ่มขึ้นจากปี พ.ศ. 2542 ซึ่งมี 61.6 ล้านคน ประมาณร้อยละ 1 เป็นประชากรชาย 31.0 ล้านคน ประชากรหญิง 31.3 ล้านคน มีประชากรที่อยู่ในวัยที่เป็นภาระต้องพึ่งพิงประชากรวัยแรงงานประมาณ 18.5 ล้านคน หรือคิดเป็นร้อยละ 42.2 ของประชากรวัยแรงงาน

งานทั้งหมด โดยเป็นเด็กอายุต่ำกว่า 15 ปี ร้อยละ 33.3 และเป็นผู้ชราอายุ 60 ปีขึ้นไป ร้อยละ 8.9 เมื่อเปรียบเทียบจำนวนประชากรในประเทศต่าง ๆ พบว่าส่วนใหญ่มีอัตราการเปลี่ยนแปลงไปจากปีที่แล้วไม่มากนัก

ปี พ.ศ. 2543 ประชากรของไทยมีอายุขัยเฉลี่ยโดยรวมประมาณ 69 ปี มีประชากรที่เป็นภาระต้องพึ่งพิงประชากรวัยแรงงาน 18.5 ล้านคน จากข้อมูลประมาณการประชากร พบว่าในปี พ.ศ. 2558 หรืออีก 13 ปีข้างหน้า ปริมาณประชากรต่าง ๆ ส่วนใหญ่จะเพิ่มขึ้นไม่น้อยกว่าร้อยละ 10 รวมทั้งประเทศไทย ซึ่งประชากรจะเพิ่มขึ้นอีกประมาณร้อยละ 15

จากสภาพการณ์ดังกล่าวแสดงว่าประชากรในประเทศกำลังพัฒนาส่วนใหญ่มีอายุยืนยาวขึ้นมาก ทั้งนี้เพราะความก้าวหน้าทางด้านวิทยาศาสตร์การแพทย์ และการสาธารณสุขที่ช่วยให้คนมีสุขภาพดีขึ้น และสามารถเอาชนะโรคภัยไข้เจ็บได้มากขึ้น ดังนั้นในอนาคตทุกประเทศทั่วโลกจะมีผู้ชราเพิ่มขึ้นเป็นจำนวนมาก ในทางตรงกันข้ามอัตราการเกิดของประชากรในแต่ละประเทศจะลดลงเรื่อย ๆ ส่งผลให้ประชากรวัยเด็กที่จะเติบโตขึ้นมาทดแทนกำลังแรงงานที่เข้าสู่วัยชราลดลง และต้องรับภาระเลี้ยงดูผู้ชรามากขึ้น

อย่างไรก็ตาม ในยุคปัจจุบันที่วิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีมีความก้าวหน้ามาก สามารถประดิษฐ์คิดค้นเครื่องมือ เครื่องจักร อุปกรณ์ต่าง ๆ ทดแทนแรงงานคนได้อย่างมีประสิทธิภาพ ย่อมทำให้ผู้สูงอายุที่ยังมีสุขภาพแข็งแรงและมีความรู้ความสามารถ ไม่ใช่กลุ่มประชากรที่เป็นภาระของผู้อื่นตามทฤษฎีประชากรศาสตร์ แต่กลับเป็นผู้ที่มีคุณประโยชน์และเป็นกำลังสำคัญในการพัฒนาประเทศ ตัวอย่างเช่นประเทศไทยในปัจจุบันซึ่งมีผู้ที่อยู่ในวัยเกษียณอายุแล้วจำนวนไม่น้อย ที่ยังคงใช้สติปัญญาความรู้ความสามารถ ช่วยเหลือประเทศชาติได้อย่างมีประสิทธิภาพ

โครงสร้างครอบครัว ครอบครัวไทยมีขนาดเล็กลงจากครอบครัวที่เคยมีบุตร 6 คน ลดลงเหลือประมาณครอบครัวละ 2 คน ครอบครัวมีการศึกษาดีมีแนวโน้มที่จะมีบุตรน้อยลง ครอบครัวเดี่ยวและครัวเรือนที่หัวหน้าครอบครัวเป็นสตรีมีแนวโน้มเพิ่มขึ้น

สรุปได้ว่า การเปลี่ยนแปลงโครงสร้างของประชากร โดยประชากรวัยเด็กมีสัดส่วนลดลง ในขณะที่ฐานะทางเศรษฐกิจของประเทศโดยรวมดีขึ้น น่าจะเป็นปัจจัยสำคัญทำให้ประเทศสามารถพัฒนาคุณภาพคนได้มากยิ่งขึ้น

นอกจากนั้น แนวโน้มการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างประชากรในอีก 20 ปีข้างหน้า จะมีลักษณะที่สัดส่วนของประชากรวัยเด็กจะลดลง แต่สัดส่วนประชากรวัยแรงงานและวัยสูงอายุจะเพิ่มขึ้น กล่าวคือประชากรวัยเด็กอายุ 0-14 ปี จะลดลงจากร้อยละ 38 ในปี พ.ศ. 2523 เหลือร้อยละ 33 ในปี พ.ศ. 2533 เหลือร้อยละ 27.4 ในปี พ.ศ. 2543 และเหลือร้อยละ 23 ในปี พ.ศ. 2553

สัดส่วนของประชากรวัยแรงงานอายุ 15-59 ปี จะเพิ่มจากร้อยละ 56 ในปี พ.ศ. 2523 เป็นร้อยละ 61 ในปี พ.ศ. 2533 เป็นร้อยละ 68 ในปี พ.ศ. 2553 สัดส่วนของผู้สูงอายุ (อายุ 60 ปีขึ้นไป) จะเพิ่มจากร้อยละ 5 ในปี พ.ศ. 2523 เป็นร้อยละ 6 ในปี พ.ศ. 2533 เป็นร้อยละ 8 ในปี พ.ศ. 2543 และเป็นร้อยละ 9 ในปี พ.ศ. 2553 ตามลำดับ และการที่สัดส่วนของประชากรในวัยแรงงานจะเพิ่มขึ้นไปถึงร้อยละ 68 ในปี พ.ศ. 2553 นั่นก็คือ การจัดทำงานให้ประชากรในวัยแรงงานที่เพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็วจะเป็นสิ่งที่ท้าทายที่สำคัญสำหรับประเทศไทยในอนาคตและปัญหาการว่างงาน อาจเป็นปัญหาสังคมที่รุนแรงก็ได้ ถ้าเศรษฐกิจของประเทศไม่ขยายตัวอย่างเพียงพอที่จะรองรับแรงงานที่เพิ่มขึ้นดังกล่าว สำหรับประชากรผู้สูงอายุที่จะมีสัดส่วนเพิ่มสูงขึ้นในอนาคตนั้น รัฐบาลจะต้องมีนโยบายและกลไกการดูแลผู้สูงอายุไว้ล่วงหน้า เช่น สถานที่ดูแลผู้สูงอายุ สถานพยาบาลสำหรับผู้สูงอายุ รัฐบาลจะต้องเพิ่มงบประมาณสำหรับสวัสดิการสังคมแก่ผู้สูงอายุเพิ่มขึ้นอีก เพื่อเป็นการช่วยเหลือประชากรในกลุ่มนี้ โดยเฉพาะอย่างยิ่งผู้สูงอายุในเขตชนบทต่าง ๆ ทั่วประเทศ ยังมีสวัสดิการสังคมน้อยมากหรือเกือบจะไม่มีเลยก็ว่าได้

วิสัยทัศน์ประเทศไทย ค.ศ. 2020 หรือ พ.ศ. 2563 หรือในอีก 25 ปีข้างหน้าเป็นการฉายให้เห็นภาพอันท้าทายในอีกสองทศวรรษต่อไป ที่ไทยจะมุ่งเป็นประเทศผู้นำในภูมิภาคและสมาชิกที่สง่างามในประชาคมนานาชาติ (สีปพนนท์ เกตุทัต, 2540 ข, หน้า 3-4)

1. ประชากรทั้งหมด 70 ล้านคนของไทย จะปลอดจากความยากจน
2. เด็กไทยจะได้เรียนขั้นต่ำถึงมัธยมศึกษาตอนปลายทุกคน มากกว่าร้อยละ 50 ได้เรียนถึงมหาวิทยาลัย ไทยจะขยับไปอยู่อันดับที่ 16 ของโลก ในเชิงความสามารถทางเศรษฐกิจ และจะเป็นศูนย์กลางทางเศรษฐกิจในภูมิภาค ในด้านอุตสาหกรรม คมนาคม การเงิน การท่องเที่ยว และการบริการ กลายเป็นหุ้นส่วนทางเศรษฐกิจกับนานาประเทศอย่างหลากหลาย และยังฝึนให้คนไทยมีคุณภาพชีวิตที่ดี มีความปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สิน มีโอกาสพัฒนาตนเองอย่างเต็มที่ ทั้งทางด้านร่างกาย สติปัญญา และการขยับฐานะทางเศรษฐกิจและสังคมโดยเท่าเทียม เราฝึนให้เมืองไทยจะเป็นสังคมแห่งความเป็นมิตร มีความเอื้ออาทรต่อกัน สามารถร่วมกันแก้ปัญหาทุกเรื่องได้โดยสันติและสร้างสรรค์ เราฝึนให้เมืองไทยมีระบบการเมืองที่เป็นประชาธิปไตย โดยสมบูรณ์ มีระบบราชการและข้าราชการที่โปร่งใสและมีประสิทธิภาพ

อย่างไรก็ตาม ยังมีปัญหาคุณภาพการศึกษาของคนไทยยังไม่ก้าวหน้าเท่าที่ควร เนื่องจากการศึกษาของแรงงานไทยที่มีอายุ 15 ปีขึ้นไป ส่วนใหญ่ร้อยละ 68.4 อยู่ในชั้นไม่เกินระดับประถมศึกษา ส่งผลกระทบต่อขีดความสามารถในการเพิ่มสมรรถนะทางเศรษฐกิจของประเทศ สำหรับการพัฒนาระบบความมั่นคงทางสังคมได้ขยายขอบเขตการดำเนินงานได้กว้างขวางขึ้น แต่

ครอบคลุมกลุ่มเป้าหมายได้เพียงเฉพาะแรงงานในระบบเท่านั้น ยังไม่สามารถดำเนินการไปถึงกลุ่มแรงงานนอกระบบและแรงงานภาคเกษตรซึ่งเป็นแรงงานส่วนใหญ่ของประเทศได้

ด้านศิลปะและวัฒนธรรม

ความหมายของวัฒนธรรม

วัฒนธรรมเป็นวิถีการดำเนินชีวิต ระบบวิธีคิดและการให้คุณค่าของสังคมต่าง ๆ ได้มีผู้รู้ให้ความหมายของวัฒนธรรม ดังนี้

ณรงค์ เส็งประชา (2541, หน้า 47) ได้กล่าวถึงความหมายของวัฒนธรรม หมายถึง ทุกสิ่งทุกอย่างทั้งที่เป็นวัตถุและไม่ใช่วัตถุ ซึ่งมนุษย์สร้างขึ้นเพื่อนำเอามาใช้ช่วยพัฒนาชีวิตความเป็นอยู่ในสังคม ซึ่งจะรวมถึงช่วยแก้ปัญหาและช่วยสนองความต้องการของสังคม

บรรพต วีระชัย (2543, หน้า 55) ได้ให้ความหมายของวัฒนธรรมไว้ 3 ความหมายใหญ่ ๆ ดังนี้

1. ความหมายตามรากศัพท์ วัฒนธรรม หมายถึง สิ่งที่ดีงาม สิ่งที่ได้รับการปรุงแต่งใหม่ให้ดีขึ้นหรือสิ่งที่ได้รับการยอมรับและยกย่องมาเป็นเวลานานแล้ว
2. วัฒนธรรม ได้แก่ ขนบธรรมเนียมประเพณีต่าง ๆ ขนบธรรมเนียมดังกล่าว หมายถึง (1) ทั้งที่เกี่ยวกับสาระสำคัญของชีวิต บุคคล (2) เกี่ยวกับประเพณีต่าง ๆ ของสังคมเอง
3. ความหมายตามนัยแห่งสังคมศาสตร์ วัฒนธรรม หมายถึง (1) พฤติกรรมที่เข้ารูปแบบหรือมีลักษณะเป็นกระบวน (2) วิถีชีวิตของแต่ละสังคม ซึ่งเกิดขึ้นเพื่อสนองความจำเป็นในการอยู่รอดในการสืบทอดของความเป็นมนุษย์ และในการจัดระเบียบสังคม (3) รูปแบบหรือกระบวนแห่งพฤติกรรมที่เกิดขึ้นจากการเรียนรู้ ซึ่งมีการเปลี่ยนแปลงอยู่เป็นนิจสิน พฤติกรรมดังกล่าวรวมทั้งเจตคติ ค่านิยม ความรู้ และบรรดาวัตถุทั้งหลาย พฤติกรรมและสิ่งทั้งหลายดังกล่าวมาแล้วมีการรับและการส่งทอดต่อไปยังบรรดาสมาชิกแห่งสังคม

จำนงค์ อดิวัฒนสิทธิ์ (2543, หน้า 15) ได้กล่าวถึงวัฒนธรรมไว้ว่า เป็นแบบแผนการดำเนินชีวิตของกลุ่ม ซึ่งสมาชิกของสังคมหนึ่งได้ยึดถือเป็นแบบแผนของชีวิตร่วมกัน วัฒนธรรมจึงเป็นเสมือนเครื่องหมาย หรือตราประจำกลุ่มที่กลุ่มอื่นเห็นแล้วรู้ได้ทันที เช่น มีภาษา เครื่องแต่งกาย ขนบธรรมเนียมประเพณีที่เหมือน ๆ กันสำหรับคนในกลุ่มนั้น

สรุปได้ว่า วัฒนธรรมหมายถึง วิถีชีวิตของแต่ละสังคมที่มนุษย์สร้างขึ้นเพื่อการอยู่ร่วมกัน เพื่อจัดระเบียบสังคม และตอบสนองความต้องการของสังคม

ความสำคัญของวัฒนธรรม

วัฒนธรรมเป็นเครื่องวัดและเครื่องกำหนดความเจริญหรือความเสื่อมของสังคม และขณะเดียวกันยังกำหนดชีวิตความเป็นอยู่ของประชาชนในสังคม ดังนั้น วัฒนธรรมจึงมีอิทธิพลต่อความเป็นอยู่ของประชาชน และต่อความเจริญก้าวหน้าของประเทศชาติมาก หากสังคมใดมีวัฒนธรรมที่ดีงามที่เหมาะสมแล้ว สังคมนั้นย่อมเจริญก้าวหน้าได้อย่างรวดเร็วดังที่ ฌองส์ เฌงประชา (2541, หน้า 60) ได้กล่าวถึงความสำคัญของวัฒนธรรม ไว้ดังนี้

1. วัฒนธรรมช่วยให้มนุษย์สะดวกสบายขึ้น ช่วยแก้ปัญหาและตอบสนองความต้องการต่าง ๆ ของมนุษย์ มนุษย์พ้นจากอันตราย สามารถเอาชนะธรรมชาติได้ เพราะมนุษย์สร้างวัฒนธรรมขึ้นมาช่วย
2. วัฒนธรรมช่วยเหนี่ยวรั้งสมาชิกในสังคมให้มีความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน และสังคมที่มีวัฒนธรรมเดียวกัน ย่อมมีความรักผูกพันเป็นพวกเดียวกัน
3. เป็นเครื่องแสดงเอกลักษณ์ของชาติ ชาติที่มีวัฒนธรรมสูงย่อมได้รับการยกย่อง และเป็นหลักประกันความมั่นคงของชาติ
4. เป็นเครื่องกำหนดพฤติกรรมของคนในสังคม ช่วยให้สังคมอยู่ร่วมกันอย่างสันติสุข โดยเฉพาะอย่างยิ่งชาติหรือสังคมที่มีเอกภาพทางวัฒนธรรม
5. ช่วยให้ประเทศชาติมีความเจริญรุ่งเรืองถาวร โดยเฉพาะอย่างยิ่งถ้าชาตินั้นมีรูปแบบการดำเนินชีวิตที่ดี มีเจตคติในการดำเนินชีวิตที่เหมาะสม ยึดมั่นในหลักขยัน ประหยัด อุตุน ความมีระเบียบวินัยที่ดี มีเทคโนโลยีที่มีคุณภาพ ช่วยในการกระทำกิจกรรมต่าง ๆ ฯลฯ สังคมนั้นก็จะเจริญรุ่งเรือง

ประเภทของวัฒนธรรม

เป็นที่ยอมรับกันทั่วไปว่า ประเภทของวัฒนธรรมอาจจำแนกออกเป็น 2 ประเภท คือ (เจ้านงค์ อติวัฒนสิทธิ์, 2543, หน้า 20)

1. วัฒนธรรมที่เป็นวัตถุ (material culture) เป็นวัฒนธรรมที่เกิดจากการประดิษฐ์คิดค้นของมนุษย์ในรูปที่นำมาใช้เพื่ออำนวยความสะดวกสบายต่อการดำเนินชีวิตประจำวัน อันได้แก่ เครื่องมือเครื่องใช้สอย อาคารก่อสร้าง ที่อยู่อาศัย เครื่องแต่งกาย เครื่องยนต์กลไก งานจิตรกรรม เครื่องมือสมองกล เป็นต้น
2. วัฒนธรรมที่ไม่เป็นวัตถุ (nonmaterial culture) เป็นวัฒนธรรมที่ไม่มีรูปร่างเป็นตัวตน เป็นนามธรรมอันประกอบด้วยบรรทัดฐาน สถาบัน ค่านิยม และความเชื่อต่าง ๆ ที่ผสมผสานอยู่ในวิถีชีวิตของมนุษย์

สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ (2544 ข, หน้า 30) ได้กล่าวถึงปัญหาเกี่ยวกับด้านศิลปะและวัฒนธรรมไทยว่า วัฒนธรรมต่างชาติที่หลั่งไหลเข้ามากับกระแสโลกาภิวัตน์ รวมทั้งการนำวิทยาการและเทคโนโลยีสมัยใหม่มาใช้ในการผลิตและดำรงชีวิตในขณะนี้ยังไม่สามารถสร้างเทคโนโลยีเหล่านี้ได้ ทำให้คนไทยมีวัฒนธรรมตกอยู่ภายใต้การครอบงำของวัฒนธรรม บริโภคนิยม ประกอบกับการที่ระบบข่าวสารและการติดต่อเป็นไปอย่างรวดเร็วมาก ทำให้เกิดความขัดแย้งและสับสนทั้งในเรื่องความคิด ความเชื่อ ค่านิยม บทบาทหน้าที่ มีการเอารัดเอาเปรียบผู้อื่นเพื่อการเป็นผู้ชนะ แข่งขันชิงดีชิงเด่นอย่างขาดการประนีประนอมและเกื้อกูลต่อกัน จนทำให้ระเบียบวินัยและคุณลักษณะที่พึงประสงค์ของคนในชาติถูกละเลย คุณค่าของภูมิปัญญาไทย และลักษณะความเป็นไทยถูกกระแสวัฒนธรรมสมัยใหม่ รุกล้ำ ครอบงำ จนวัฒนธรรมไทยถูกลดคุณค่าและกลายสภาพอ่อนแอลง และสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติได้กล่าวถึงปัญหาด้านศิลปะและวัฒนธรรมที่วิกฤติอยู่ขณะนี้ ดังนี้ (สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ, 2544 ข, หน้า 39)

1. การเปิดรับวัฒนธรรมต่างชาติโดยขาดความสามารถในการใช้วิจารณญาณพิจารณาไตร่ตรองเลือกสรรสิ่งที่ถูกต้องดีงาม เหมาะสมกับวัฒนธรรมไทย ทำให้วัฒนธรรมไทยถูกลดคุณค่า ส่งผลกระทบต่อวิถีชีวิตไทย ๆ ที่เคยมีมาแต่อดีต
2. การเปิดรับศิลปะจากต่างชาติ ทำให้ศิลปะและประเพณีอันแสดงถึงเอกลักษณ์ของชาติถูกลดคุณค่า และขาดการสืบสานเพื่อความยั่งยืนต่อไป
3. ภูมิปัญญาท้องถิ่นและภูมิปัญญาไทย รวมทั้งศิลปะไทยที่ทรงคุณค่าถูกละเลย ผู้ทรงภูมิปัญญาไม่ได้รับการดูแลและการยกย่องจากสังคมไทยให้อยู่อย่างมีเกียรติและศักดิ์ศรี
4. การบริหารและการจัดการด้านศิลปะและวัฒนธรรมขาดประสิทธิภาพ ยังไม่สามารถดูแลรักษาศิลปะและวัฒนธรรมไทยให้ทรงคุณค่าอย่างที่เป็นมาในอดีต รวมทั้งการสร้างสรรค์และการพัฒนาศิลปะและวัฒนธรรมไทย ยังไม่ได้รับการพัฒนาให้เกิดผลสำเร็จเท่าที่ควร

สำนักงานปลัดกระทรวงศึกษาธิการ (2544, หน้า 16) ได้กล่าวถึงปัญหาด้านศิลปะและวัฒนธรรม ไว้ดังนี้

1. การนำวัฒนธรรม ประเพณี และภูมิปัญญาท้องถิ่นที่ดีงามมาช่วยในการพัฒนาสังคม ยังไม่สามารถทำได้กว้างขวาง แม้จะมีการตั้งสภาวัฒนธรรมครบทุกภาค และจัดทำแผนแม่บทวาระแห่งชาติ “ทศวรรษ สืบสานวัฒนธรรมเพื่อการพัฒนา” แต่การดำเนินงานยังขาดความเข้มแข็งและขาดการประสานงานร่วมกันระหว่างหน่วยงานเอกชน ชุมชน และประชาชน
2. การมีระบบเฝ้าระวัง มิให้มีการนำภูมิปัญญา ศิลปะ และวัฒนธรรมอันดีงามของชาติไปแสวงหาผลประโยชน์อันมิชอบ รวมทั้งเรื่องการสร้างสรรค์และพัฒนาศิลปะและวัฒนธรรม

ไทยบนรากฐานความเป็นไทยที่สอดคล้องกับวิถีชีวิตของคนไทยในสังคม การเผยแพร่ภูมิปัญญาไทย ประวัติศาสตร์ท้องถิ่น ศิลปะและวัฒนธรรมพื้นบ้าน ภาพลักษณ์ เกียรติภูมิและศักดิ์ศรี วัฒนธรรมไทย ยังไม่ได้รับการพัฒนาให้ประสบผลสำเร็จเท่าที่ควร

3. การผลิตและพัฒนาบุคลากรทางศิลปะและวัฒนธรรม กำลังจะเป็นปัญหาวิกฤติของชาติเพิ่มมากขึ้น โดยเฉพาะในสาขาที่ขาดแคลน อาทิ สถาปัตยกรรมไทย ช่างสิบหมู่ ดนตรี ศิลปะไทย จิตรกรรม ประติมากรรม ออกแบบตกแต่งภาพพิมพ์ และศิลปะไทยชั้นกลาง ฯลฯ ยังไม่สามารถดำเนินการได้ตามเป้าหมาย

4. การบริหารจัดการวัฒนธรรมในเรื่องข้อมูลสารสนเทศทางด้านศิลปะและวัฒนธรรม มีจำนวนค่อนข้างน้อยเกินไป เมื่อเปรียบเทียบกับจำนวนประชากร จำนวนหมู่บ้าน ตำบล อำเภอ และจังหวัด ซึ่งน่าจะมีข้อมูล ข่าวสาร สารสนเทศ ด้านศิลปะ และวัฒนธรรมสำหรับให้บริการ และควรได้รับการพัฒนาให้มากขึ้น

5. มาตรการกระจายอำนาจหน้าที่และความรับผิดชอบในการตัดสินใจดำเนินงาน วัฒนธรรมของหน่วยงานระดับท้องถิ่น ระดับภูมิภาค ยังไม่มีผลเป็นรูปธรรมอย่างชัดเจนและยังอยู่ในขอบเขตที่จำกัด

6. มาตรการปรับแก้กฎหมาย และระเบียบที่เกี่ยวกับการบริหารจัดการของสถาบันส่งเสริมศิลปะและวัฒนธรรมให้ทันสมัยทัดเทียมกับประเทศอื่น ๆ โดยเฉพาะด้านโบราณสถานและการพิพิธภัณฑสถาน และมาตรการรณรงค์ให้ภาครัฐ และเอกชนทั้งในส่วนกลางส่วนภูมิภาคและท้องถิ่น มีส่วนร่วมในการจัดตั้งและสนับสนุนกองทุนวัฒนธรรม ยังไม่ได้รับการตอบสนองและไม่เคยนำไปปฏิบัติอย่างจริงจัง

จากสภาพและปัญหาดังกล่าว สำนักงานสภาพัฒนาการเศรษฐกิจ (2543, หน้า 9-10) ได้กล่าวถึงแนวโน้มด้านสังคมและวัฒนธรรมไทยไว้ว่า แนวโน้มของสังคมและวัฒนธรรมไทย ที่ชี้ว่ากระแสวัฒนธรรมใหม่ที่มากับสื่อสารสนเทศและสื่อบันเทิงต่าง ๆ จากนอกประเทศกำลังค่อย ๆ เข้าแทนที่เอกลักษณ์และคุณค่าแบบดั้งเดิมของสังคมไทย นับตั้งแต่อุปนิสัยแบบไทย ค่านิยมเรื่องศาสนา ค่านิยมทางเพศ การเห็นคุณค่าในศิลปะและวัฒนธรรมอันเป็นเอกลักษณ์ของไทยและการดำรงตนอย่างกลมกลืนกับธรรมชาติ ปัจจุบันกระแสวัฒนธรรมใหม่นี้ดังกล่าวยังไหลบ่าจากประเทศไทย ซึ่งกลายเป็นศูนย์กลางธุรกิจบันเทิงของภูมิภาคไปสู่ประเทศเพื่อนบ้านอีกด้วย นอกจากนี้แรงกดดันทางเศรษฐกิจยังนำมาซึ่งปัญหาสังคมอีกหลายเรื่อง เช่น ปัญหานุษย์สัมพันธ์ และความเอื้ออาทรระหว่างสมาชิกร่วมสังคม ปัญหาครอบครัวเดี่ยว และครอบครัวหย่าร้าง ปัญหาคุณภาพชีวิตของเด็กและสตรี เป็นต้น (สำนักงานสภาพัฒนาการเศรษฐกิจ, 2543, หน้า 9)

นอกจากนี้ จากคำแถลงนโยบายของ พ.ต.ท.ดร.ทักษิณ ชินวัตร นายกรัฐมนตรี เมื่อวันที่ 26 กุมภาพันธ์ 2544 โดยเฉพาะนโยบายด้านวัฒนธรรมไว้ดังนี้ (สำนักงานปลัดกระทรวงศึกษาธิการ, 2544, หน้า 18)

1. ส่งเสริมให้นักเรียน นักศึกษา ได้สืบค้นและศึกษาเรื่องราวของมรดก ศิลปะและวัฒนธรรมไทยเพื่อการอนุรักษ์ เผยแพร่ และสืบสานศิลปะและวัฒนธรรมไทย
2. พัฒนาแหล่งวัฒนธรรม ศิลปวัตถุ และโบราณสถานให้เป็นแหล่งเรียนรู้และแหล่งรายได้ของประชาชน
3. ประสานให้ประชาชนและเยาวชนมีบทบาทและกิจกรรมด้านศิลปวัฒนธรรมร่วมกับสถานศึกษา ครอบครัว และชุมชน
4. สนับสนุนให้อุตสาหกรรมการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมและเผยแพร่ศิลปะและวัฒนธรรมไทยอย่างสมศักดิ์ศรีและสร้างสรรค์

ด้านสาธารณสุข

ตามที่รัฐได้กระจายระบบบริหารสาธารณสุขให้ครอบคลุมไปทุกพื้นที่ ส่งผลให้คนไทยโดยทั่วไปมีสุขภาพอนามัยดีขึ้น อัตราการตายของประชากรลดลงและมีอายุขัยโดยเฉลี่ยสูงขึ้น ทั้งนี้เป็นผลจากปัญหานามัยและเด็กทุพโภชนาการและการเจ็บป่วยด้วยโรคติดต่อต่าง ๆ ได้ลดลงตามลำดับ อย่างไรก็ตามจากสภาพเศรษฐกิจและสังคมที่เปลี่ยนแปลงไป นอกจากจะทำให้สภาพแวดล้อมเสื่อมโทรม ซึ่งมีผลต่อสุขภาพอนามัยของคนแล้ว ยังทำให้การดำเนินชีวิตและพฤติกรรมต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับสุขภาพอนามัยเปลี่ยนแปลงไป ส่งผลให้การเจ็บป่วยจากโรคที่เกิดจากพฤติกรรมและการทำงานเพิ่มขึ้น เช่น โรคเอดส์ โรคหัวใจ โรคเครียด ความดันโลหิตสูง และอุบัติเหตุจากยานพาหนะ เป็นต้น ดังที่สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ (2538, หน้า 44) ได้กล่าวถึงปัญหาของระบบสาธารณสุขของไทยว่า สาธารณสุขของไทยในปัจจุบันโดยทั่วไปอยู่ในสภาพที่ดีถึงดีมาก โดยพิจารณาในแง่การเพิ่มขึ้นของอายุขัยโดยเฉลี่ยของประชากรการลดลงของโรคภัยร้ายแรงขั้นพื้นฐาน แต่ก็มียุ่บบางสถานที่มองเห็นว่าระบบสาธารณสุขของไทยในปัจจุบันยังมีปัญหาและไม่ดีเท่าที่ควร ได้แก่

1. การบริการสาธารณสุขยังไม่ดีพอ เมื่อเผชิญกับเรื่องของอุบัติเหตุ มลพิษ และโรคที่สืบเนื่องมาจากกิจการอุตสาหกรรม
2. ชนิดของโรคได้เปลี่ยนจากโรคดั้งเดิมมาเป็นโรคที่เกิดจากอาชีพอุตสาหกรรมและบริการมากขึ้น และการให้บริการและสวัสดิการด้านนี้ยังไม่ทั่วถึงเพียงพอ
3. พฤติกรรมการรักษาพยาบาลยังไม่ดีพอ ปลดปล่อยให้มีการซื้อขายยากเกินความจำเป็น เช่น พวทยาประเภทยาต่าง ๆ ซึ่งมีแพร่กระจายทั่วไป แม้ในหมู่ผู้ที่มีการศึกษาสูง

4. การสาธารณสุขในปัจจุบันต้องเผชิญกับปัญหาสภาพแวดล้อมเป็นพิษ ซึ่งส่งผลกระทบต่อจิตใจของผู้เกี่ยวข้องทำให้เกิดอารมณ์เป็นพิษ ยาเสพติดระบาดทั่วไป กฎหมายปราบปรามยาเสพติดยังไม่รุนแรงพอที่จะหยุดยั้งยาเสพติดได้

นอกจากนี้ สำหรับสถานพยาบาลสมัยใหม่ทั้งของรัฐและเอกชน ซึ่งรวมทั้งโรงพยาบาลขนาดต่าง ๆ ไปจนถึงคลินิกและสถานอนามัยด้วยนั้น พบว่า แม้จะมีเพิ่มขึ้นกว่าแต่ก่อนมาก ก็นับว่ายังไม่เพียงพอต่อความต้องการของประชาชน และมักจะกระจุกหรือรวมตัวกันอยู่เฉพาะในเขตเมืองเป็นส่วนใหญ่ ราษฎรในชนบทท้องที่ห่างไกลยังขาดสถานพยาบาลและบุคลากรทางการแพทย์ ซึ่งรวมถึงแพทย์ พยาบาลและเจ้าหน้าที่เทคนิคสาธารณสุขอีกเป็นจำนวนมาก ดังเราจะพบว่าอัตราประชากรต่อแพทย์ของไทยเรายังไม่ด้นักเมื่อเปรียบเทียบกับของประเทศที่พัฒนาแล้ว นอกจากนั้นยังมีความแตกต่างกันมากระหว่างเมืองกับชนบท

จรรยาพร ธรณินทร์ (2541, หน้า 4-5) ได้กล่าวถึงปัญหาทางด้านสาธารณสุขในสังคมไทยไว้ดังนี้

1. ประชาชนไม่มีน้ำดื่มน้ำใช้ที่สะอาดตลอดทั้งปีอย่างทั่วถึงอันเป็นต้นเหตุของโรคภัยไข้เจ็บ
2. อากาศขาดความบริสุทธิ์ มีฝุ่นละอองมากจากมลภาวะที่เป็นพิษ เพราะการขยายตัวของอุตสาหกรรมและการคมนาคมที่ขาดการควบคุมอย่างมีประสิทธิภาพ
3. รัฐมิได้ให้ความสำคัญกับการสร้างเสริมสุขภาพอนามัยและป้องกันมิให้เกิดโรคภัยไข้เจ็บ แต่รัฐกลับให้ความสำคัญในด้านการรักษาโรค ซึ่งเป็นการแก้ปัญหาที่ปลายเหตุ
4. ประชาชนจำนวนเป็นล้านคน รวมทั้งเยาวชนที่ด้อยโอกาสทางการศึกษา ถูกมอมเมาด้วยยาเสพติดชนิดต่าง ๆ ซึ่งเป็นภัยร้ายแรงทั้งต่อสุขภาพชีวิต ความเป็นอยู่ของครอบครัวและเศรษฐกิจของชาติ

ด้านสุขภาพจิต

ในขณะที่สุขภาพกายของคนไทยโดยทั่วไปดีขึ้นมาก (ยกเว้นกรณีโรคเอดส์) สุขภาพจิตของคนไทยกลับเสื่อมลงอย่างเห็นได้ชัด การเจ็บป่วยทางด้านสุขภาพจิตในที่นี้รวมถึงการเป็นโรคจิต โรคประสาท โรคปัญญาอ่อน และโรคที่สืบเนื่องมาจากการเสพติดต่าง ๆ ข้อมูลจากกระทรวงสาธารณสุขปี 2530-2536 พบว่า จำนวนผู้ป่วยนอกที่เข้ารับการรักษาโรคที่เกี่ยวกับสุขภาพจิตดังกล่าวมีเพิ่มมากขึ้นทุกปี โดยเฉลี่ยเพิ่มขึ้นร้อยละ 4.25 ต่อปี จำนวนผู้ป่วยที่เข้ามาทำการรักษาพยาบาลในสถานศึกษาต่าง ๆ ทั้งประเทศปีละล้านกว่าคน (1,193,386 คนในปี 2530 และ 1,530,447 คนในปี 2536) และยังมีแนวโน้มว่าจะเพิ่มขึ้นเรื่อย ๆ หากไม่มีมาตรฐานป้องกันแก้ไขอย่างถูกต้องทันเวลา การเจ็บป่วยทางจิตหรืออาการทางจิตทางประสาท อาจไม่ทำให้ผู้ป่วยเสีย

ชีวิตได้รวดเร็วและรุนแรงเหมือนการเจ็บป่วยทางกาย แต่สังคมใดมีผู้พิการทางจิตประสาทมากก็อาจจะส่งผลกระทบต่อความสงบเรียบร้อยของสังคม เป็นการเพิ่มปัญหาและภาระสังคมและอาจทำให้สังคมเสื่อมโทรมลงได้ในอนาคต (กรมสุขภาพจิต, 2544, หน้า 87)

สาเหตุสำคัญและที่ทำให้คนไทยปัจจุบันมีสุขภาพจิตเสื่อมหรือเป็นโรคจิตโรคประสาทเพิ่มมากขึ้นเรื่อย ๆ น่าจะมาจากภาระของการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรมอย่างรวดเร็ว โดยเฉพาะการเปลี่ยนจากค่านิยมดั้งเดิมที่ผู้คนคอยช่วยเหลือเอื้อเฟื้อต่อกัน มาเป็นค่านิยมที่เน้นการแข่งขันชิงดีชิงเด่น เพื่อความก้าวหน้ามากกว่าคนอื่น เพื่อสะสมวัตถุให้มากกว่าคนอื่น ในกระบวนการแข่งขันเพื่อดำเนินชีวิตในสังคม ผู้ที่ชนะและประสบความสำเร็จก็มีความสุข ความภาคภูมิใจ ผู้ที่พ่ายแพ้เสี่ยงพาลั้ก็จะทุกข์ มีความวิตกกังวล มีความเครียดเพิ่มมากขึ้น เมื่อไม่อาจหันหน้าไปขอความช่วยเหลือจากครอบครัวญาติมิตรและเพื่อนฝูงได้ดังสมัยก่อนก็จะกลายเป็นโรคจิตหรือโรคประสาท แล้วแต่พื้นฐานทางด้านชีวภาพและสภาพแวดล้อมของแต่ละคน บางคนก็หันเข้าหายาเสพติดเพื่อแก้ปัญหาทางอารมณ์เฉพาะหน้าและกลายเป็นผู้ติดสิ่งเสพติดไปในท้ายที่สุด แนวทางแก้ไขปัญหสุขภาพจิตเสื่อมอาจทำได้หลายวิธีพร้อมกัน เช่น จัดให้มีกิจกรรมประเภทยานันทนาการ เช่น กีฬา ดนตรี และศิลปะให้แพร่หลาย ก็อาจช่วยลดความเครียดทางจิตลงได้ทางหนึ่ง นอกจากนั้นอาจจัดให้มีสวัสดิการสังคมที่เหมาะสมแก่กลุ่มคนที่ด้อยโอกาสและมีปัญหาต่าง ๆ น่าจะช่วยลดปัญหาทางด้านสุขภาพจิตลงได้บ้าง

สรุปได้ว่า สถานะทางด้านสุขภาพอนามัยและนันทนาการของคนไทยในปัจจุบันมีการเปลี่ยนแปลงไปในทางที่ดีขึ้นหลายประการ แต่ก็ยังมีปัญหาใหม่ ๆ เกิดขึ้นตามมาด้วย ซึ่งก็จะต้องพยายามปรับปรุงพัฒนาต่อไปอย่างไม่หยุดยั้ง เพื่อคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้นของประชากรและแนวโน้มของการสาธารณสุข และแนวโน้มของการสาธารณสุขไทยในอนาคต (10-15 ปีข้างหน้า) จะดีขึ้นกว่าที่เป็นอยู่ในภาวะปัจจุบัน แม้ว่าจะมีโรคใหม่ ๆ เกิดขึ้นมาบ้างเป็นครั้งคราวก็ตาม

ด้านเศรษฐกิจ

การดำเนินกิจกรรมทางเศรษฐกิจของประเทศไทยที่มีการกำหนดทิศทาง โดยเริ่มมีการประกาศใช้แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติปี พ.ศ. 2504 ทำให้มีการเปลี่ยนแปลงในภาคการผลิตต่าง ๆ อย่างมากมาย ในส่วนของภาคเกษตรได้มีการปรับปรุงโครงสร้างพื้นฐานทางการเกษตร เช่น เขื่อน คลองส่งน้ำ อ่างเก็บน้ำ ถนน เป็นต้น มีการศึกษาค้นคว้าวิจัยทางการเกษตรมีการเพิ่มทุนเข้าสู่ภาคเกษตรโดยการจัดตั้งธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์การเกษตรในปี พ.ศ. 2509 ฯลฯ ในส่วนของการผลิตภาคอุตสาหกรรมได้มีการปรับปรุงโครงสร้างพื้นฐานทางด้านอุตสาหกรรม เช่น ถนน โทรศัพท์ ไฟฟ้า ประปา ฯลฯ เป็นต้น มีการส่งเสริมการลงทุนจากนักลงทุนในประเทศและต่างประเทศ โดยในแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 1 และฉบับที่ 2 เป็นการส่งเสริม

อุตสาหกรรมเพื่อทดแทนการนำเข้า ตั้งแต่แผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 3 เป็นต้นมาจะเป็นการส่งเสริม อุตสาหกรรมเพื่อทดแทนการส่งออก มีการกำหนดอุตสาหกรรมยุทธศาสตร์ เช่น อุตสาหกรรม เหล็กและเหล็กกล้า อุตสาหกรรมปิโตรเคมี เป็นต้น ได้มีการกระจายอุตสาหกรรมไปสู่ภูมิภาค โดยการให้สิทธิพิเศษแก่อุตสาหกรรมในเขตสาม ตลอดจนการให้ความช่วยเหลือทางการเงิน ทั้งจากแหล่งทุนในประเทศและต่างประเทศ ทำให้ผลิตภัณฑ์ในภาคอุตสาหกรรมที่เคยน้อยกว่าภาค การเกษตรมาโดยตลอด เริ่มมีมากกว่าภาคเกษตรตั้งแต่ปี พ.ศ. 2522 เป็นต้นมา และสินค้าส่งออก ในส่วนของภาคอุตสาหกรรมเริ่มมีมูลค่ามากกว่าสินค้าภาคการเกษตรตั้งแต่ปี พ.ศ. 2528 เป็นต้น มา สำหรับภาคการบริการรัฐบาลได้เข้าไปช่วยเหลือในด้านต่าง ๆ เริ่มจากกระจายโอกาสทาง ด้านการศึกษาสาธารณสุข การส่งเสริมทางการท่องเที่ยว ทำให้การท่องเที่ยวของไทยมีการ เจริญเติบโตอย่างรวดเร็ว นอกจากนั้นการส่งเสริมการบริการทางการเงิน การประกันภัย การ สร้างมาตรการความมั่นคงให้กับระบบสถาบันการเงินก็มีส่วนช่วยทำให้เกิดการขยายตัวอย่างมาก ของภาคบริการ

ในระยะเวลา 10 กว่าปีมานี้ แรงงานจากท้องไร่ท้องนาในชนบทได้หลั่งไหลเข้ามาสู่ เมือง และแหล่งอุตสาหกรรมต่าง ๆ มากขึ้น เพื่อประกอบอาชีพรับจ้างขบแรงงานตั้งแต่ระดับ ไม่มีฝีมือ เช่น งานกรรมกรก่อสร้างต่าง ๆ ไปจนถึงงานที่ต้องใช้ฝีมือเข้าช่วยด้วย เช่น ช่างปูน ช่างไม้ ช่างซ่อมเครื่องไฟฟ้าต่าง ๆ คนขับรถเมล์ รถแท็กซี่ และช่างตัดผม เป็นต้น บุคคลที่ ประกอบอาชีพเหล่านี้ จำนวนมากอพยพมาจากชนบท ฉะนั้นสัดส่วนของประชากรในชนบท ฉะนั้นสัดส่วนของประชากรในชนบทก็จะลดลงตามไปด้วย แต่เมืองใหญ่ของไทยก็ยังมียังมีอยู่มาก นักรนอกจากกรุงเทพมหานคร อย่างไรก็ดีเป็นที่คาดหมายกันว่าภายใน 10 ปีข้างหน้าเมืองใหญ่ที่มี ประชากรมากกว่าหนึ่งล้านคนขึ้นไปของไทย จะมีเพิ่มมากขึ้นอย่างรวดเร็ว และสัดส่วนของ ประชากรในชนบทจะลดลงอย่างมากด้วย (ปัจจุบันประมาณร้อยละ 70 ของประชากรไทยที่อาศัย อยู่ในชนบทใน 10 ปีข้างหน้าคาดว่าจะเหลือประมาณร้อยละ 50 เท่านั้น)

สำหรับอาชีพในอนาคตอันใกล้หรือในช่วง 10 ปีข้างหน้า คนไทยจะมีเพิ่มมากขึ้นอย่าง รวดเร็วน่าจะได้แก่ อาชีพที่เกี่ยวกับงานอุตสาหกรรมและบริการต่าง ๆ ซึ่งรวมทั้งการผลิต สร้าง และซ่อมบำรุงผลิตภัณฑ์ที่ใช้ไฟฟ้า หรือเกี่ยวกับไฟฟ้าทั้งหลายรวมทั้งเครื่องจักรคำนวณ โทรทัศน์ วิทยุ โทรศัพท์ ฯลฯ งานช่างอุตสาหกรรมอื่น ๆ เช่น รถยนต์ รถจักรยานยนต์ ศิลปะ การตกแต่งภายใน สถาปัตยกรรมและงานบริการ ได้แก่ โรงแรม ร้านอาหาร สถานที่ท่องเที่ยว และนันทนาการอื่น ๆ ก็คงจะเพิ่มมากขึ้นเช่นกัน ด้วยเหตุนี้ฝ่ายที่เกี่ยวข้องจึงควรวางแผนการรองรับการเปลี่ยนแปลงให้ทันทั่วทั้งที่ด้วย

183422

370.111

ธ 211 1

๑

สมาคมนักเรียนทุนรัฐบาลไทย (2540, หน้า 36-41) ได้วิเคราะห์สภาพเศรษฐกิจของประเทศไทยไว้ดังนี้

1. ภาวะเศรษฐกิจโดยรวมชะลอตัวลง

ภาวะเศรษฐกิจโดยรวมในช่วงปี พ.ศ. 2534-2539 เศรษฐกิจไทยชะลอตัวลงโดยมีอัตราการขยายตัวเฉลี่ยร้อยละ 8.9 ต่อปี จนถึงปี พ.ศ. 2539 เศรษฐกิจไทยได้เกิดปัญหาขึ้นหลายด้าน โดยเฉพาะอย่างยิ่งปัญหาธุรกิจอสังหาริมทรัพย์ซบเซา ในขณะที่ภาวะเศรษฐกิจเริ่มชะลอตัว รายได้ผู้บริโภคลดลง ทำให้สิ่งปลูกสร้างขายไม่ค่อยได้ ส่งผลต่อผู้ประกอบการและสถาบันการเงินที่ปล่อยกู้ทำให้เกิดหนี้เสียเป็นสัดส่วนที่สูงมากขึ้น เกิดภาวะขาดสภาพคล่องทางการเงินโดยส่วนรวมอย่างรุนแรง

2. โครงสร้างการผลิต ภาคเกษตรลดบทบาท ภาคอุตสาหกรรมขยายตัวเพิ่มขึ้น

ภาคเกษตรกรรม ยังมีประสิทธิภาพการผลิตต่ำ เนื่องจากเกษตรกรส่วนใหญ่ขาดการปรับปรุงและพัฒนาระบบการผลิต ทำให้ผลผลิตต่อไร่ต่ำ ต้นทุนการผลิตสูงการผลิตต้องอาศัยธรรมชาติ ทำให้ราคาสินค้าเกษตรมีความผันผวนมาก ผลผลิตและรายได้จากภาคเกษตรจึงเพิ่มขึ้นในอัตราช้ากว่าภาคนอกเกษตร สัดส่วนภาคเกษตรในผลผลิตมวลรวมภายในประเทศลดลงจากร้อยละ 12.4 ในปี พ.ศ. 2535 เหลือร้อยละ 10.6 และ 10.4 ในปี พ.ศ. 2538 และ พ.ศ. 2539 ตามลำดับ

ภาคอุตสาหกรรม มีการขยายตัวและพัฒนามาตามลำดับ แต่เริ่มชะลอตัวลงในช่วง 2-3 ปีที่ผ่านมา เนื่องจากอุตสาหกรรมที่ใช้แรงงานเริ่มเผชิญกับปัญหาค่าแรงงานที่สูงขึ้น ทำให้ต้นทุนการผลิตเพิ่มขึ้น ความได้เปรียบโดยเปรียบเทียบของไทยเริ่มที่จะลดลง เพราะประเทศคู่แข่งมีการผลิตที่มีประสิทธิภาพมากขึ้น ประกอบกับปัจจุบันมีประเทศคู่แข่งทางการค้าใหม่ ๆ ที่ได้ปรับระบบเศรษฐกิจให้เสรี เช่น จีน อินโดนีเซีย เวียดนาม ซึ่งมีความได้เปรียบทางด้านค่าแรงต่ำกว่าไทยมากและมีทรัพยากรที่อุดมสมบูรณ์กว่า ดังนั้น จึงมีการย้ายฐานการผลิตสินค้าที่ใช้แรงงานมากไปยังประเทศที่มีความได้เปรียบดังกล่าว สำหรับการผลิตสินค้าอุตสาหกรรมที่ใช้เทคโนโลยีสูง เช่น เครื่องใช้ไฟฟ้าและอิเล็กทรอนิกส์ รถยนต์ ส่วนใหญ่เป็นเพียงการประกอบชิ้นส่วนเข้าด้วยกัน โดยใช้ชิ้นส่วนบางอย่างที่ผลิตในไทยซึ่งเป็นเทคโนโลยีจากบริษัทแม่ในต่างประเทศ

3. โครงสร้างสินค้าออกเปลี่ยนจากสินค้าเกษตรเป็นสินค้าอุตสาหกรรมมากขึ้น

การส่งออกสินค้าอุตสาหกรรมได้ก้าวล้ำหน้าสินค้าเกษตรตั้งแต่ปี พ.ศ. 2528 เป็นต้นมาทำให้สัดส่วนสินค้าเกษตรส่งออกลดลงโดยลำดับ เหลือร้อยละ 15.8 ของมูลค่าส่งออกรวมในปี พ.ศ. 2539 ขณะที่สินค้าอุตสาหกรรมส่งออกมีสัดส่วนคิดเป็นร้อยละ 74.0

4. การค้าขายตัวอย่างต่อเนื่องจนถึงสิ้นปี พ.ศ. 2538

การค้าระหว่างประเทศของไทยในระหว่างที่ผ่านมามีการขยายตัวสูง โดยในช่วง 5 ปีระหว่าง พ.ศ. 2535-2539 ขยายตัวเฉลี่ยร้อยละ 14.5 ต่อปี สำหรับการส่งออกซึ่งเป็นแหล่งรายได้เงินตราต่างประเทศที่สำคัญ ขยายตัวอย่างต่อเนื่องจากร้อยละ 13.7 ในปี พ.ศ. 2535 เพิ่มขึ้นร้อยละ 23.6 ในปี พ.ศ. 2538 โดยเฉลี่ยขยายตัวเพิ่มขึ้นร้อยละ 18.1 ต่อปี อย่างไรก็ตาม การขยายตัวได้เริ่มชะลอตัวลงในปี พ.ศ. 2539 เหลือร้อยละ 0.3 ซึ่งเป็นผลจากการชะลอตัวลงของการค้าโลก ประกอบกับขีดความสามารถในการส่งออกของไทยเริ่มลดลง ซึ่งสืบเนื่องมาจากค่าแรงที่เพิ่มสูงขึ้น ทำให้ต้นทุนการผลิตสูง และยังคงแข่งขันกับคู่แข่งใหม่ๆ เช่น จีน อินโดนีเซีย เวียดนามอีกด้วย ขณะเดียวกันมูลค่าการนำเข้าก็ขยายตัวสูงตามการส่งออก เนื่องจากสินค้าที่ไทยนำเข้าส่วนใหญ่เป็นสินค้าทุน วัตถุดิบ และกึ่งสำเร็จรูป ทั้งนี้ในปี พ.ศ. 2539 มูลค่าการนำเข้าขยายตัวร้อยละ 3.9 และไทยขาดดุลการค้าเป็นมูลค่า 421,786 ล้านบาท ขาดดุลเพิ่มขึ้นจากปีก่อนร้อยละ 18.1

สำหรับในปี พ.ศ. 2540 และในปีต่อ ๆ ไป คาดว่าการส่งออกจะไม่ขยายตัวเท่ากับในอดีต โดยเฉพาะตั้งแต่ช่วงปลายปี 2540 เนื่องจากการปรับระบบอัตราแลกเปลี่ยนเงินบาทเป็นอัตราแลกเปลี่ยนลอยตัว (managed float) ส่งผลให้ค่าเงินบาทอ่อนตัวลง ขณะเดียวกันการนำเข้าก็จะชะลอตัวลง เนื่องจากสินค้าที่นำเข้ามีราคาสูงขึ้น ประกอบกับการลงทุนจากต่างประเทศได้ชะลอตัวลงด้วย

5. ตลาดการเงินเชื่อมโยงกับตลาดการเงินโลกมากขึ้น

ประเทศไทยได้ดำเนินนโยบายพัฒนาตลาดการเงินภายในประเทศอย่างต่อเนื่องนับตั้งแต่ปี พ.ศ. 2533 เป็นต้นมา รวมทั้งการเปิดเสรีทางการเงิน โดยดำเนินมาตรการผ่อนคลายนโยบายการเงิน การลดการแทรกแซงในด้านต่าง ๆ การขยายขอบเขตการดำเนินงานของสถาบันการเงิน และมีการจัดตั้งสถาบันการเงินเพื่อให้บริการแก่ประชาชนเพิ่มขึ้น เช่น ธนาคารเพื่อการส่งออกและนำเข้าแห่งประเทศไทย (EXIM bank) กิจการวิเทศนกิจ (BIBF) เป็นต้น เพื่อเสริมสร้างระบบการเงินในประเทศและกระตุ้นให้สถาบันการเงินปรับปรุงประสิทธิภาพในการดำเนินงาน รวมทั้งเพิ่มช่องทางระดมทุนและการออมมากขึ้น

ในช่วงปี พ.ศ. 2538-2540 ได้มีการลงทุนระยะสั้นในประเทศในอัตราที่สูง สาเหตุสืบเนื่องมาจากการเปิดเสรีทางการเงินที่ทำให้มีเงินทุนไหลเข้าเพื่อหาผลตอบแทนในอัตราดอกเบี้ยที่สูงกว่าในตลาดโลก รวมทั้งการระดมทุนของภาคเอกชนของไทยในตลาดโลกที่คล่องตัวมากขึ้นมีการปล่อยเงินกู้ในระบบเศรษฐกิจในอัตราที่เพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็ว โดยเฉพาะการปล่อยกู้ให้แก่ธุรกิจที่เชื่อมโยงกับอุตสาหกรรมไทย ซึ่งส่วนใหญ่จะเป็นการลงทุนเพื่อเก็งกำไร ส่งผลให้ราคา

อสังหาริมทรัพย์สูงกว่าปกติ เป็นผลให้ในปี พ.ศ. 2540 เกิดหนี้เสียและเป็นการลงทุนที่ไม่ก่อให้เกิดรายได้ (non – performing loans) ในระบบการเงินของไทย

ปัญหาทางการเงินและการขาดความเชื่อมั่นต่อสถาบันการเงินในประเทศดังกล่าว ทำให้เกิดการขาดสภาพคล่องทางการเงิน ภาวะเงินตึงตัวอย่างต่อเนื่อง รวมทั้งค่าเงินบาทได้รับแรงกดดันจากตลาดเงินต่างประเทศ ทำให้ค่าเงินบาทขาดเสถียรภาพ ส่งผลให้เงินทุนไหลออกอย่างต่อเนื่อง รัฐบาลจำเป็นต้องประกาศให้อัตราแลกเปลี่ยนเงินบาทลอยตัว และรัฐบาลได้ตัดสินใจกู้เงินจากกองทุนการเงินระหว่างประเทศ (IMF) และมิตรประเทศในเอเชีย พร้อมกับดำเนินมาตรการปรับปรุงการบริหารเศรษฐกิจอย่างขนานใหญ่ในทุกด้าน เช่นการเพิ่มภาษีมูลค่าเพิ่มจากร้อยละ 7 เป็นร้อยละ 10 การลดรายจ่ายภาครัฐบาลและการขึ้นค่าสาธารณูปโภคต่าง ๆ เป็นต้น

6. การขาดดุลบัญชีเดินสะพัดในอัตราสูง

ระบบเศรษฐกิจการค้าที่เปิดเสรี ได้รับผลกระทบจากภาวะเศรษฐกิจการค้าโลกที่เปลี่ยนแปลงไปค่อนข้างสูง นอกจากนี้ ไทยต้องอาศัยเงินทุนจากต่างประเทศค่อนข้างมาก บรรยากาศการลงทุนที่เปลี่ยนแปลงไป จึงส่งผลกระทบต่อดุลบัญชีเดินสะพัดอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้

ในอดีตที่ผ่านมา การขาดดุลบัญชีเดินสะพัดของไทยไม่สูงมากนัก ประมาณร้อยละ 4-5 ของผลิตภัณฑ์มวลรวมประชาชาติ (GDP) แต่ในปี พ.ศ. 2538 การขาดดุลบัญชีเดินสะพัดได้เพิ่มสูงถึง 337,641 ล้านบาท เมื่อเทียบกับผลิตภัณฑ์มวลรวมประชาชาติอยู่ในอัตราสูงถึงร้อยละ

8.1 และในปี พ.ศ. 2539 การขาดดุลบัญชีเดินสะพัดสูงขึ้นเป็น 384,000 ล้านบาท เท่ากับร้อยละ

8.2 ของผลิตภัณฑ์มวลรวมประชาชาติ ทั้งนี้ เป็นผลจากการขาดดุลการค้าและบริการโดยเฉพาะรายได้จากการท่องเที่ยวได้ลดลงอย่างมาก ประกอบกับคนไทยนิยมไปท่องเที่ยวต่างประเทศมากขึ้น และการขาดดุลบริการอื่น ๆ โดยเฉพาะค่าลิขสิทธิ์ ประกันภัย มีแนวโน้มเพิ่มขึ้น นอกจากนี้ การออมในประเทศยังอยู่ในระดับต่ำ รวมทั้งการระดมเงินทุนกู้ยืมระยะสั้นจากต่างประเทศเพื่อใช้จ่ายในโครงการระยะยาว ส่งผลให้เกิดปัญหาการขาดดุลบัญชีเดินสะพัดในอัตราสูงดังกล่าว ซึ่งนับว่าเป็นอันตรายต่อเศรษฐกิจของประเทศเป็นอย่างมาก

7. อัตราเงินเฟ้อสูงขึ้น

ในปี พ.ศ. 2539 ภาวะเงินเฟ้อของไทยเท่ากับร้อยละ 5.9 ซึ่งสูงกว่าปี พ.ศ. 2538 เล็กน้อย ทั้งนี้เนื่องมาจากได้เกิดภาวะน้ำท่วมทำให้ราคาสินค้าอุปโภคบริโภคโดยทั่วไปมีแนวโน้มสูงขึ้น คาดว่าแนวโน้มของเงินเฟ้อในปี พ.ศ. 2540 จะไม่เกินร้อยละ 6.0 เนื่องจากการปรับค่าเงินบาทและการเพิ่มภาษีมูลค่าเพิ่มจากร้อยละ 7 เป็นร้อยละ 10 และคาดว่าอัตราเงินเฟ้อจะเพิ่มเป็นประมาณร้อยละ 10.0 ในปี พ.ศ. 2541

8. การขาดแคลนโครงสร้างพื้นฐาน

แม้ว่าประเทศไทยจะมีการพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานเพื่อพัฒนาประเทศอย่างต่อเนื่อง แต่ผลจากการขยายตัวทางเศรษฐกิจอย่างรวดเร็วในช่วง 10 ปีที่ผ่านมา ทำให้เริ่มมีการขาดแคลนโครงสร้างพื้นฐานในด้านต่าง ๆ เช่น การขนส่ง การสื่อสาร การพลังงาน ไฟฟ้า ประปา เป็นต้น แม้ว่าในระยะหลังรัฐได้ให้ภาคเอกชนเข้ามาลงทุนในโครงสร้างพื้นฐานหลายด้าน แต่ก็ช่วยบรรเทาภาวะขาดแคลนลงได้ในระดับหนึ่งเท่านั้น

9. ความต้องการพลังงานและการสื่อสารมีมากขึ้น

ความต้องการใช้พลังงานและการสื่อสารในระยะที่ผ่านมาขยายตัวเพิ่มขึ้นมาก เนื่องจากการขยายตัวของอุตสาหกรรมรวมทั้งธุรกิจการค้าและที่อยู่อาศัย รัฐบาลได้ให้ภาคเอกชนเข้ามาดำเนินการด้านการลงทุนในสาขาพลังงานและการสื่อสารมากขึ้น ซึ่งสามารถสนองความต้องการได้ในระดับหนึ่ง แต่ยังคงต้องพึ่งพาการนำเข้าพลังงานจากต่างประเทศค่อนข้างสูงต่อไป

นอกจากนี้ ความเป็นไปได้หรือโอกาสที่จะพบแหล่งพลังงานขนาดใหญ่ในประเทศมีน้อย อีกทั้งการสร้างเขื่อนทำได้ยากเพราะมีผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมและมักจะได้รับการต่อต้านจากนักอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมด้วย ดังนั้น เศรษฐกิจของประเทศจึงมีความเสี่ยงต่อผลกระทบของการเปลี่ยนแปลงของราคาพลังงานในตลาดโลกค่อนข้างมาก เนื่องจากพลังงานเป็นปัจจัยการผลิตที่สำคัญ

10. การขนส่งยังไม่เพียงพอ

แม้ว่ารัฐบาลหลายยุคหลายสมัยที่ผ่านมาจะมีนโยบายกระจายการลงทุนสู่ภูมิภาคและเริ่มขยายโครงข่ายถนนสายหลักระหว่างเมือง แต่ปริมาณถนนเพื่อการขนส่งในภูมิภาคก็ยังไม่เพียงพอ กับความต้องการ เนื่องจากธุรกิจการค้าขยายตัวอย่างรวดเร็ว

11. แรงงานเข้าสู่ภาคอุตสาหกรรมมากขึ้น ค่าแรงงานสูงขึ้น

ภาคอุตสาหกรรมขยายตัวอย่างรวดเร็ว แรงงานจากภาคเกษตรเคลื่อนย้ายเข้าสู่ภาคอุตสาหกรรมและบริการมากขึ้น เนื่องจากได้รับสิทธิและการคุ้มครองจากกฎหมายแรงงานมากกว่าในอดีต ประสิทธิภาพของแรงงานนอกจากภาคเกษตรมีอัตราการเพิ่มเฉลี่ยร้อยละ 2.5 ต่อปี ในขณะที่ค่าจ้างแรงงานไทยเพิ่มสูงขึ้นอย่างรวดเร็วเฉลี่ยร้อยละ 15 ต่อปี แสดงให้เห็นว่า ประสิทธิภาพของแรงงานไทยเพิ่มขึ้นในอัตราที่ต่ำกว่าอัตราการเพิ่มของค่าจ้างแรงงาน ซึ่งมีผลทำให้ความได้เปรียบในการแข่งขันของไทยลดลง

12. การกระจายรายได้ที่ยังเหลื่อมล้ำ

ผลจากการพัฒนาเศรษฐกิจที่ผ่านมาทำให้เศรษฐกิจขยายตัวในอัตราสูงแต่ได้ก่อให้เกิดปัญหาการกระจายรายได้ที่ยังเหลื่อมล้ำในสังคม มีความแตกต่างระหว่างรายได้ภาคอุตสาหกรรม

และความแตกต่างรายได้ของคนในเมืองและชนบท ซึ่งไม่สามารถแก้ไขได้ในระยะสั้น จากการประมาณการโครงสร้างการผลิตของระบบเศรษฐกิจไทยด้วยแบบจำลองแห่งคณะเศรษฐศาสตร์มหาวิทยาลัยรามคำแหง ประมาณว่าในปี พ.ศ. 2539 รายได้เฉลี่ยต่อบุคคลของภาคเกษตรจะเท่ากับ 23,806 บาท ส่วนภาคอุตสาหกรรมรายได้เฉลี่ยต่อบุคคลจะสูงถึง 253,132 บาท ซึ่งมากกว่าภาคเกษตรประมาณ 10.6 เท่า

เศรษฐกิจไทยในอนาคต

การสร้างความเข้มแข็งทางเศรษฐกิจและความมั่นคงทางสังคมอย่างยั่งยืน ในส่วนการเพิ่มสมรรถนะและขีดความสามารถในการแข่งขันของประเทศของแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 9 จึงจำเป็นต้องให้ความสำคัญกับการปรับโครงสร้างการผลิตและการค้าของประเทศให้ดำเนินไปในทิศทางเดียวกัน ในขณะที่จะใช้ทรัพยากรที่มีอยู่ให้เกิดมูลค่าเพิ่มในทุกขั้นตอนของการผลิตและการตลาด ในขณะเดียวกันต้องคำนึงถึงการผสมผสานและความสอดคล้องกับหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง ดังนั้นในการพัฒนาเศรษฐกิจของประเทศเพื่อให้เศรษฐกิจมีความสมดุลและยั่งยืนตามแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 9 (พ.ศ. 2545-2549) ยึดปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงตามพระราชดำรัสของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ มาเป็นปรัชญานำทางในการพัฒนาและบริหารประเทศโดยยึดหลักทางสายกลางเพื่อให้ประเทศรอดพ้นจากวิกฤต สามารถดำรงอยู่ได้อย่างมั่นคงและนำไปสู่การพัฒนาที่สมดุล มีคุณภาพและยั่งยืนภายใต้กระแสโลกาภิวัตน์และสถานการณ์เปลี่ยนแปลงต่าง ๆ ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงเป็นปรัชญาชี้ถึงแนวทางการดำรงอยู่และปฏิบัติตนของประชาชนในทุกระดับ ตั้งแต่ระดับครอบครัว ระดับชุมชนจนถึงระดับรัฐ ทั้งในการพัฒนาและบริหารประเทศให้ดำเนินไปในทางสายกลาง โดยเฉพาะการพัฒนาเศรษฐกิจเพื่อให้ก้าวทันต่อโลกยุคโลกาภิวัตน์ ความพอเพียงหมายถึง ความพอประมาณ ความมีเหตุผล รวมทั้งความจำเป็นที่จะต้องมีระบบภูมิคุ้มกันในตัวที่ดีพอสมควรต่อการมีผลกระทบใด ๆ อันเกิดจากการเปลี่ยนแปลงทั้งภายนอกและภายใน ทั้งนี้จะต้องอาศัยความรู้ ความรอบคอบ และความระมัดระวังอย่างยิ่งในการนำวิชาการต่าง ๆ มาใช้ในการวางแผนและดำเนินการทุกขั้นตอน และในขณะเดียวกันจะต้องเสริมสร้างพื้นฐานจิตใจของคนในชาติ โดยเฉพาะเจ้าหน้าที่ของรัฐ นักทฤษฎี และนักธุรกิจในทุกระดับ ให้มีสำนึกในคุณธรรมความซื่อสัตย์สุจริต และให้มีความรอบรู้ที่เหมาะสม ดำเนินชีวิตด้วยความอดทน ความเพียร มีสติปัญญาและความรอบคอบ เพื่อให้สมดุลและพร้อมต่อการรองรับการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วและกว้างขวางทั้งด้านวัตถุ สังคม สิ่งแวดล้อม และวัฒนธรรมจากโลกภายนอกได้เป็นอย่างดี (สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, 2544, หน้า ก)

จะเห็นว่า ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงยึดทางสายกลางที่อยู่บนพื้นฐานของความสมดุลพอดี รู้จักพอประมาณอย่างมีเหตุผล มีความรอบรู้เท่าทันโลก เป็นแนวทางในการดำเนินวิถีชีวิตของคนไทย เพื่อมุ่งให้เกิดการพัฒนาที่ยั่งยืนและความอยู่ดีมีสุขของคนไทย ปรัชญาตามแนวพระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวดังกล่าว ยังมุ่งเน้นให้เกิดบูรณาการแบบองค์รวม ที่ยึดคนเป็นศูนย์กลางของการพัฒนา และพัฒนาอย่างมีคุณภาพ ทั้งด้านเศรษฐกิจ สังคม การเมืองและสิ่งแวดล้อม เพื่อให้คนไทยในสังคมมีความสุขถ้วนหน้า พึ่งตนเองและก้าวทันโลก โดยยังคงรักษาเอกลักษณ์ของความเป็นไทย มีค่านิยมร่วมต่อการปรับเปลี่ยนกระบวนการคิด เจตคติ และกระบวนการทำงานให้เอื้อต่อการเปลี่ยนแปลงระบบบริหารและการจัดการประเทศที่มุ่งสู่ประสิทธิภาพ คุณภาพ รู้เท่าทันและก้าวทันโลก สามารถเลือกใช้ความรู้และเทคโนโลยีได้อย่างคุ้มค่าและเหมาะสม มีระบบภูมิคุ้มกันที่ดี และมีความยืดหยุ่นพร้อมรับการเปลี่ยนแปลงควบคู่ไปกับการมีคุณธรรมและความซื่อสัตย์สุจริต (สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ, 2544 ข, หน้า 3)

ดังนั้น การพัฒนาเศรษฐกิจในอนาคตจะเป็นเศรษฐกิจยุคใหม่ที่มีเทคโนโลยีสารสนเทศและความรู้เป็นพื้นฐานการพัฒนาแทนการใช้ทรัพยากรแต่เพียงอย่างเดียว มีกฎกติกาใหม่ ๆ ที่พร้อมกับกระแสโลกาภิวัตน์ เช่น กระแสคุณภาพ เป็นปัจจัยสำคัญต่อการผลิตและการส่งออกของไทย ขณะที่ประเทศไทยยังมีพื้นฐานการศึกษาและสร้างความรู้และการเรียนรู้การพัฒนาวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีในระดับที่ยังไม่ก้าวหน้า ต้องพึ่งพาเทคโนโลยีต่างประเทศสูง จึงต้องมีการปรับตัวอย่างเร่งด่วนเพื่อเตรียมวางรากฐานการพัฒนาให้มีศักยภาพพร้อมสำหรับการแข่งขันเพื่อก้าวสู่ระบบเศรษฐกิจยุคใหม่อย่างรู้เท่าทันโลก (สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ, 2544 ข, หน้า 21)

สมาคมนักเรียนทุนรัฐบาลไทย (2540 ก, หน้า 41-45) ได้กล่าวถึงเศรษฐกิจไทยไว้ว่า การเปลี่ยนแปลงของสถานการณ์โลกมีผลโดยตรงต่อประเทศไทยในทุกด้าน ดังนั้นอาจกล่าวได้ว่าแนวโน้มสถานการณ์โลกในอนาคต จะเป็นตัวชี้นำทิศทางการพัฒนาประเทศไทยได้ปัจจัยหนึ่ง ถ้าเป้าหมายของประเทศไม่ได้ถูกวางไว้ให้สอดคล้องกับสถานการณ์โลก โอกาสเดินหลงทิศจะก่อให้เกิดวิกฤตการณ์ที่เลวร้ายมากยิ่งขึ้น นอกจากนี้ สถานการณ์ทางเศรษฐกิจในปัจจุบันจะเป็นพื้นฐานที่จะกำหนดทิศทางการพัฒนาประเทศไทยในทศวรรษหน้า ดังนั้น การพัฒนาเศรษฐกิจไทยในอนาคตนี้มีดังนี้

1. การพัฒนาเศรษฐกิจของประเทศจะดีขึ้น

เศรษฐกิจไทยจะมีการเจริญเติบโตอย่างต่อเนื่อง โดยมีอัตราการขยายตัวเฉลี่ยร้อยละ 4.9 ต่อปี (ปี พ.ศ. 2541-2544) ผลผลิตรวมในประเทศและรายได้เฉลี่ยของประชากรต่อคนเพิ่มขึ้นอย่างมีเสถียรภาพ การกระจายรายได้เป็นไปในทิศทางที่เป็นธรรม โดยมีความเท่าเทียมกันมากขึ้น ระหว่างเมืองและชนบท

2. เสถียรภาพทางเศรษฐกิจของประเทศไทยมีความมั่นคงมากขึ้น

การรักษาวินัยทางการเงินและการคลังอย่างเคร่งครัด การบริหารหนี้สินภาครัฐอย่างมีประสิทธิภาพ เพื่อก่อให้เกิดความเชื่อมั่นในการลงทุน และมีดุลบัญชีเดินสะพัดเกินดุลหรือปรับตัวดีขึ้นอย่างต่อเนื่อง อัตราเงินเฟ้อและอัตราดอกเบี้ยอยู่ในระดับที่เหมาะสม การจ่อภายในประเทศอยู่ในระดับสูง เพื่อลดการพึ่งพาเงินทุนต่างประเทศและเสริมสร้างเสถียรภาพทางการเงินค่าเงินบาทมีเสถียรภาพอย่างต่อเนื่อง สถาบันการเงินมีความมั่นคง และระบบการเงินมีประสิทธิภาพ ซึ่งเอื้อต่อการพัฒนาเศรษฐกิจและการค้าของประเทศ

3. โครงสร้างการผลิตที่มีขนาดใหญ่ขึ้น

ภาคการเกษตร ผลผลิตทางการเกษตรจะมีการแปรรูปเพื่อการส่งออกมากขึ้น เพื่อสร้างมูลค่าเพิ่มให้สูงขึ้น การผลิตของภาคเกษตรจะมีแนวโน้มลดลง โครงสร้างการผลิตในภาคการเกษตรกรรมจะปรับรูปแบบการผลิตเป็นขนาดใหญ่มีการจัดการที่ทันสมัย และมีการแปรรูปให้เป็นผลิตภัณฑ์ที่มีมูลค่าเพิ่มสูง ซึ่งจะช่วยให้เกษตรกรมีรายได้ดีขึ้น

ภาคอุตสาหกรรม จะเป็นอุตสาหกรรมที่ใช้เทคโนโลยีระดับสูงและใช้แรงงานฝีมือเพื่อผลิตสินค้าที่มีมูลค่าเพิ่มสูงขึ้น อุตสาหกรรมเป้าหมายที่ควรจะยกระดับทางด้านเทคโนโลยีมี 6 อุตสาหกรรมคือ อุตสาหกรรมการเกษตร (อาหาร) สิ่งทอ รถยนต์และชิ้นส่วน ปิโตรเคมี เหล็ก และเหล็กกล้า และอิเล็กทรอนิกส์ สัดส่วนภาคอุตสาหกรรมในผลผลิตรวมภายในประเทศจะเพิ่มสูงขึ้น

ภาคบริการ มีความสำคัญมากขึ้น โดยเฉพาะในสาขาการเงินและการสื่อสารคมนาคม จะมีการเจริญเติบโตสูง เป็นผลจากเศรษฐกิจที่ขยายตัวสูงขึ้น และแนวโน้มการเปิดเสรีทางการเงิน จะทำให้ธุรกิจนี้พัฒนาสูงขึ้น

4. โครงสร้างการค้าเป็นสินค้าอุตสาหกรรมมากขึ้น

ในทศวรรษหน้าสินค้าอุตสาหกรรมจะยังคงเป็นสินค้าส่งออกหลักที่นำรายได้เข้าประเทศเป็นส่วนใหญ่ แต่จะมีการปรับเปลี่ยนโครงสร้างการผลิตการส่งออกจากสินค้าที่ใช้แรงงานเป็นหลัก มาเป็นสินค้าที่มีมูลค่าเพิ่มสูง

การเปิดเสรีทางการค้าโดยการลดอุปสรรคทั้งด้านภาษีและมิใช่ภาษี ภายใต้การเจรจาการค้าพหุภาคีขององค์การการค้าโลก (WTO) จะช่วยให้การส่งออกของไทยขยายตัวได้ดี ประกอบกับการรวมกลุ่มทางการค้าในภูมิภาคต่าง ๆ ทำให้การค้าภายในกลุ่มเศรษฐกิจเดียวกันทวีความสำคัญมากขึ้นเรื่อย ๆ โครงสร้างตลาดคู่ค้าสำคัญของไทยจะเปลี่ยนแปลงไปและจะกระจายไปยังตลาดต่าง ๆ มากขึ้น โดยอาเซียนจะยังคงเป็นตลาดส่งออกสำคัญอันดับหนึ่งของไทย นอกจากนี้ การค้ากับประเทศเพื่อนบ้านจะมีความสำคัญมากขึ้นตามลำดับ รวมทั้งมีการขยายการค้ากับตลาด

ใหม่ เช่น อินโดจีน ยุโรปตะวันออก เอเชียใต้ และแอฟริกา เป็นต้น โดยรวมแล้วมูลค่าการส่งออกของไทยจะมีอัตราเพิ่มขึ้นประมาณร้อยละ 10 ต่อปีในทศวรรษหน้า

สำหรับด้านการนำเข้าจะมีแนวโน้มขยายตัวในอัตราที่ชะลอตัวลง แม้ว่าอุปสงค์สินค้านำเข้าเพื่อการอุปโภคบริโภคจะยังคงขยายตัวตามรูปแบบพฤติกรรมผู้บริโภคที่เปลี่ยนแปลง ขณะเดียวกันต้นทุนค่าจ้างแรงงานที่สูงขึ้นและสิทธิประโยชน์ต่าง ๆ ที่ได้รับจากประเทศพัฒนาแล้วจะหมดไปตามระดับการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจของประเทศ นอกจากนี้การขาดแคลนทรัพยากรธรรมชาติและวัตถุดิบในประเทศ อาจเป็นปัจจัยที่ทำให้มีการย้ายฐานการผลิตไปยังประเทศกำลังพัฒนาอื่น ๆ มากขึ้น ทำให้การนำเข้าสินค้าทุน สินค้าวัตถุดิบมีแนวโน้มชะลอตัวลงในอนาคต

5. ประเทศไทยจะเป็นศูนย์กลางเศรษฐกิจ การค้า การลงทุน และการเงินของภูมิภาค ความร่วมมือกับประเทศในภูมิภาค โดยเฉพาะกับประเทศเพื่อนบ้านจะมีความสำคัญมากขึ้นภายใต้กรอบโครงการพัฒนาความร่วมมือทางเศรษฐกิจในอนุภูมิภาคแม่น้ำโขง จำนวน 6 ประเทศ (หกเหลี่ยมเศรษฐกิจ) ไทยจะมีโอกาสเป็นศูนย์กลางเศรษฐกิจ การค้า การลงทุน และการเงินของภูมิภาคโดยใช้ยุทธศาสตร์การสร้างภาคเหนือให้เป็นศูนย์กลางการพัฒนาอนุภูมิภาคแม่น้ำโขง

ตลาดเพื่อนบ้านจะมีความพร้อมในการขยายการค้าและการลงทุนระหว่างกันมากขึ้น โดยเฉพาะอินโดจีน พม่า และจีนตอนใต้ เนื่องจากจุดที่มีความเจริญเติบโต จะเกิดในแถบชายแดน โดยไทยจะเป็นศูนย์กลางทางเศรษฐกิจในการดึงดูดการลงทุนจากต่างประเทศ

ความก้าวหน้าทางเทคโนโลยีสารสนเทศ โดยเฉพาะการสื่อสารด้วยเทคโนโลยีใยแก้ว และดาวเทียมสื่อสาร ด้วยระบบเครือข่ายคอมพิวเตอร์ จะทำให้เครือข่ายสารสนเทศของหน่วยงานของรัฐ เอกชน และธุรกิจภายในภูมิภาคแถบนี้ มีความเชื่อมโยงกันอย่างใกล้ชิดและรวดเร็วการติดต่อสื่อสารจะมีต้นทุนถูกลง ความเชื่อมโยงทางเศรษฐกิจ การค้าและการลงทุนระหว่างกันจะมีมากขึ้น

6. โครงสร้างพื้นฐานทางเศรษฐกิจขยายตัวอย่างเพียงพอ

พลังงาน มีพลังงานใช้ในอนาคตเพียงพอกับความต้องการที่เพิ่มขึ้นตามการขยายตัวของเศรษฐกิจและภาคอุตสาหกรรม ขณะเดียวกันมีการอนุรักษ์พลังงานและใช้พลังงานอย่างมีประสิทธิภาพ

โทรคมนาคม การขยายตัวด้านโทรคมนาคมเพียงพอกับความต้องการ มีความทันสมัย สะดวกและรวดเร็ว สาธารณูปโภคขยายตัวเพียงพอกับความต้องการที่มีแนวโน้มเพิ่มขึ้นในอนาคต การขนส่งและโครงข่ายการขนส่งมีการขยายอย่างเป็นระบบและกระจายไปทั่วภูมิภาค

7. การพัฒนาทรัพยากรบุคคลให้มีคุณภาพสูงขึ้น

บุคลากรด้านการเงิน วิศวกร และแรงงานฝีมือ จะต้องสร้างและพัฒนาเพื่อรองรับการเปลี่ยนแปลงโดยเฉพาะทางด้านการเงินที่มีแนวโน้มเปิดเสรีมากขึ้น และสอดคล้องกับแนวทางการพัฒนาอุตสาหกรรมที่ใช้เทคโนโลยีสูงขึ้นไปของประเทศ รวมทั้งเพื่อรองรับการย้ายฐานการผลิตของประเทศอุตสาหกรรมมายังไทยด้วย

ระบบการศึกษาเร่งเสริมสร้างนิสัยรักการเรียนรู้ ใฝ่รู้ ของเยาวชนให้เป็นผู้ที่มีความรู้ความสามารถเฉพาะด้านมากขึ้น สามารถมีส่วนร่วมในกระบวนการผลิตในอุตสาหกรรมอย่างครบวงจร โดยสอดคล้องกับความต้องการของการพัฒนาประเทศและความก้าวหน้าทางเทคโนโลยีภาคเอกชนมีบทบาททางการศึกษาและการพัฒนาฝีมือแรงงานมากขึ้น โดยเฉพาะการจัดตั้งสถาบันการศึกษา ศูนย์หรือสถาบันฝึกอบรม

ภาวะวิกฤตเศรษฐกิจของประเทศต้องใช้ระยะเวลาในการฟื้นตัวและยังคงมีความเปราะบางอยู่ทั้งจากปัจจัยภายในและภายนอกประเทศ ถึงแม้ประเทศจะผ่านพ้นจากปัญหาระยะสั้นได้พื้นฐานเศรษฐกิจภายในประเทศก็ยังคงอ่อนแอ ก็ยังจะเป็นปัญหาระยะยาว เนื่องจากปัญหานี้ที่ยังไม่ก่อให้เกิดรายได้ยังเป็นอุปสรรคแก่ภาคธุรกิจและภาคการเงิน ระบบธนาคารพาณิชย์ยังไม่สามารถทำงานเป็นปกติ หนี้สาธารณะยังอยู่ในระดับสูงและกำลังเพิ่มขึ้นเป็นภาระหนักต่องบประมาณแผ่นดิน การขยายตัวของเศรษฐกิจไทยในระยะต่อไปยังขึ้นอยู่กับทิศทางการปรับตัวของเศรษฐกิจโลก รวมทั้งการปรับตัวของเศรษฐกิจประเทศคู่ค้าสำคัญที่คาดว่าจะมีแนวโน้มที่ชะลอตัวต่อไปอีกระยะหนึ่ง การแก้ปัญหาเศรษฐกิจที่เผชิญอยู่และเริ่มวางรากฐานให้เศรษฐกิจขยายตัวต่อไปอย่างยั่งยืนในระยะยาว จึงเป็นความท้าทายที่กำลังเผชิญอยู่ในปัจจุบัน และจะต้องมีการปรับเปลี่ยนการดำเนินนโยบายเศรษฐกิจของประเทศเพื่อความอยู่รอดในอนาคต (สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, 2544, หน้า 11)

การพัฒนาด้านเศรษฐกิจดังกล่าว สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ (2544, หน้า 75-76) ได้กำหนดเป้าหมายเศรษฐกิจไว้ในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 9 (พ.ศ. 2545-2549) โดยมุ่งฟื้นฟูเศรษฐกิจให้มีความแข็งแกร่ง มั่นคงอย่างเต็มที่และปรับฐานเศรษฐกิจให้สามารถขยายตัวต่อเนื่องไปในอนาคตได้อย่างมีคุณภาพการยั่งยืน รวมทั้งนำไปสู่การเป็นเศรษฐกิจที่มีประสิทธิภาพบนพื้นฐานองค์ความรู้และการสร้างสรรค์ มีภูมิคุ้มกันต่อกระแสการเปลี่ยนแปลงจากภายนอก และสามารถพึ่งตนเองได้มากขึ้น โดยการพัฒนาให้เศรษฐกิจกลับสู่อัตราการขยายตัวในระดับปานกลาง เพื่อลดปัญหาความยากจน และการว่างงานที่เพิ่มสูงขึ้นในช่วงวิกฤต สร้างสภาวะแวดล้อมที่เอื้ออำนวยต่อการแก้ไขปัญหาหนี้ที่ได้ก่อให้เกิดรายได้ในภาคเอกชนและลดหนี้สาธารณะในระยะยาว ซึ่งเป็นเป้าหมายที่สามารถบรรลุได้แต่ต้องใช้

ความพยายามในการดำเนินการสูงและเป็นเป้าหมายที่จำเป็น เพื่อป้องกันปัญหาเศรษฐกิจและสังคมในระยะยาวที่อาจเกิดขึ้น ทั้งนี้จำเป็นต้องดำเนินการควบคู่ไปกับเป้าหมายการพัฒนาด้านอื่น ๆ โดยเป้าหมายการบริหารเศรษฐกิจส่วนรวมที่สำคัญได้แก่

1. สร้างความเข้มแข็งของเศรษฐกิจมหภาค ให้เศรษฐกิจโดยรวมขยายตัวอย่างมีคุณภาพและเสถียรภาพ โดยมีเป้าหมายให้เศรษฐกิจขยายตัวโดยเฉลี่ยร้อยละ 5-6 ต่อปี เพิ่มการจ้างงานในประเทศได้ไม่ต่ำกว่า 300,000 คนต่อปี อัตราเงินเฟ้อเฉลี่ยไม่เกินร้อยละ 3 ต่อปี รักษาการเกินดุลบัญชีเดินสะพัดให้คงอยู่เฉลี่ยประมาณร้อยละ 1-2 ของผลิตภัณฑ์มวลรวมในประเทศและรักษาทุนสำรองเงินตราต่างประเทศให้มีเสถียรภาพ เพื่อสร้างความเชื่อมั่นของนักลงทุน

2. ปรับปรุงโครงสร้างทางเศรษฐกิจทั้งทางด้านการผลิต การค้าและบริการ รวมทั้งสร้างความสามารถทางวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี เพื่อเพิ่มสมรรถนะและขีดความสามารถในการแข่งขันของประเทศ โดยมีเป้าหมายดังนี้

2.1 ให้การส่งออกสินค้าขยายตัวไม่ต่ำกว่าร้อยละ 7 ต่อปี เพิ่มส่วนแบ่งตลาดส่งออกของไทยให้อยู่ในระดับร้อยละ 1.1 ของตลาดโลก

2.2 ให้ผลิตภัณฑ์มวลรวมในประเทศของภาคเกษตรขยายตัวเฉลี่ยประมาณร้อยละ 2.0 ต่อปี และภาคอุตสาหกรรมขยายตัวเฉลี่ยประมาณร้อยละ 5.5 ต่อปี

2.3 เพิ่มสมรรถนะ ประสิทธิภาพการผลิต โดยผลิตภาพการผลิตรวมในภาคเกษตรเพิ่มขึ้นเฉลี่ยร้อยละ 0.5 ต่อปี ผลิตภาพการผลิตรวมในภาคอุตสาหกรรมเพิ่มขึ้นร้อยละ 2.5 ต่อปี และให้ผลิตภาพของแรงงานเพิ่มขึ้นเฉลี่ยร้อยละ 3 ต่อปี

2.4 เพิ่มรายได้การท่องเที่ยว โดยมีรายได้จากนักท่องเที่ยวต่างประเทศเพิ่มขึ้นเฉลี่ยร้อยละ 10 ต่อปี และให้คนไทยท่องเที่ยวภายในประเทศเพิ่มขึ้นไม่ต่ำกว่าร้อยละ 3 ต่อปี

2.5 สนับสนุนค่าใช้จ่ายด้านการวิจัยและพัฒนาทั้งภาครัฐและเอกชนไม่น้อยกว่าร้อยละ 0.3 ของผลิตภัณฑ์มวลรวมภายในประเทศ

ด้านการเมืองการปกครอง

การเริ่มต้นของการปกครองระบบประชาธิปไตยหลังเปลี่ยนแปลงการปกครองใหม่ ๆ ไม่ได้ดำเนินการไปอย่างราบรื่นเท่าใดนัก ทั้งนี้ เพราะผู้คนส่วนใหญ่ไม่ว่าจะเป็นข้าราชการหรือราษฎรก็ตามยังไม่มีความรู้ความเข้าใจในเรื่องของการปกครองแบบประชาธิปไตย จึงตีความหมายของคำว่าประชาธิปไตยไปต่าง ๆ นานา คำว่าเสรีภาพและเสมอภาคก็ก่อให้เกิดความสับสน คนทุกคนมีเสรีภาพในการดำเนินชีวิต ก็นำไปสู่ความไม่ยอมปฏิบัติตามภารกิจต่าง ๆ เพราะมีเสรีภาพแล้วจะทำหรือไม่ทำก็ได้ ลูกศิษย์วัดไม่ยอมปรนนิบัติพระเพราะมีเสรีภาพ นักเรียนไม่ไปโรงเรียนเพราะมีเสรีภาพ ลูกไม่ยอมเชื่อฟังพ่อแม่เพราะมีเสรีภาพ ความเสมอภาคคือทุกคนเท่าเทียมกัน

ฉะนั้นใครจะมาบังคับใครให้ทำอะไรไม่ได้ ทุกคนเท่ากันหมด ฯลฯ ความยุ่งยากสับสนเกิดขึ้นทั่วไป เพราะการเปลี่ยนแปลงการปกครองเป็นไปอย่างกระชั้นชิด ไม่ได้มีการปูพื้นฐานมาก่อน ราษฎรส่วนใหญ่นอกจากจะไม่คุ้นเคยกับการมีเสรีภาพในทางการเมืองแล้ว ยังมีการศึกษาต่ำอีกด้วย เมื่อเผชิญกับสภาพยุ่งยากที่คาดไม่ถึงเช่นนี้ ไม่ช้าไม่นานคณะราษฎรก็เกิดการแตกแยกกันเอง และนำไปสู่การปกครองแบบเผด็จการทหารในคอนต่อมา ความขัดแย้งระหว่างทหารกับพลเรือนในกลุ่มผู้เปลี่ยนแปลงการปกครองและความสับสนในหมู่ราษฎร ได้ทำให้ผู้นำฝ่ายทหารสามารถขึ้นมาครองอำนาจทางการเมืองได้ เนื่องจากมีกำลังกองทัพหนุนหลัง เริ่มจากจอมพล ป. พิบูลสงคราม เป็นต้นมา จนถึงจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ และจอมพลถนอม กิตติขจร ซึ่งถือได้ว่าเป็นทายาททางการเมืองของจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ รวมเวลาที่รัฐบาลเผด็จการทหารปกครองประเทศ นับตั้งแต่ปี พ.ศ. 2475 เป็นต้นมาจนถึง 50 ปี โดยมีรัฐบาล พลเรือนเข้ามาสลับจากบ้างเป็นครั้งคราว แต่มักจะอยู่ไม่ได้นาน (ระหว่างเดือนถึง 1 ปีเป็นส่วนมาก) กฎหมายรัฐธรรมนูญซึ่งเป็นกฎหมายสูงสุดของประเทศก็มีการยกเลิกแก้ไขเปลี่ยนแปลงเรื่อยมาตามสถานการณ์ทางการเมืองมากกว่า 10 ครั้ง จนกระทั่งถึงปัจจุบันนี้ จึงพอสรุปได้ว่า ศูนย์อำนาจทางการเมืองหลังจากการเปลี่ยนแปลงการปกครองไม่ได้ตกอยู่แก่ราษฎรตามคติของการปกครองระบอบประชาธิปไตย แต่ตกอยู่กับคณะบุคคลที่ถืออาวุธ คือ คณะทหารของชาติ ซึ่งนำโดยทหารบกเป็นสำคัญ การปกครองระยะนี้จึงไม่อาจเรียกได้ว่าเป็นการปกครองแบบประชาธิปไตย แต่มีลักษณะเป็นเผด็จการมากกว่า โดยราษฎรทั่วไปยังถูกจำกัดสิทธิพื้นฐานเบื้องต้นหลายประการ โดยเฉพาะสิทธิในทางการเมือง

การปกครองที่พอจะเรียกได้ว่ามีสาระของความเป็นประชาธิปไตยอยู่บ้างในช่วงนี้ก็คือ มีรัฐบาลพลเรือนที่มาจาก การเลือกตั้งเข้ามาสลับจากเป็นครั้งคราว แต่ก็อยู่ได้ด้วยการสนับสนุนของกองทัพ ซึ่งเป็นสิ่งที่แสดงให้เห็นอย่างชัดเจนว่า กองทัพโดยเฉพาะกองทัพบกมีอำนาจเหนือรัฐบาลเสมอมาตั้งแต่มีการเปลี่ยนแปลงการปกครอง รัฐบาลพลเรือนที่ฝ่ายทหารไม่พอใจหรือไม่สนับสนุนจะอยู่ในอำนาจไม่ได้นาน ความพยายามที่จะลดอำนาจทางการเมืองของฝ่ายทหารลงได้ มีการกระทำอยู่เรื่อยมาแต่ก็ไม่ใคร่ได้ผล แม้แต่ในสมัยของรัฐบาลพลเอกเปรม ติณสูลานนท์ ซึ่งก็ถือว่าเป็นรัฐบาลพลเรือนที่ทหารส่วนมากยอมรับ เพราะผู้เป็นนายกรัฐมนตรี คือ พลเอกเปรม นั้นเป็นผู้ที่ทหารให้การเคารพนับถือมาก แม้กระนั้นก็ยังปรากฏว่ามีการก่อกบฏ (คือการล้มรัฐบาลด้วยกำลังไม่สำเร็จ) ถึง 2 ครั้ง การกระทำรัฐประหารครั้งสุดท้ายที่สุดคือ การยึดอำนาจของคณะรักษาความสงบเรียบร้อยแห่งชาติ (รสช.) ซึ่งนำโดยพลเอกสุนทร คงสมพงษ์ ได้โค่นรัฐบาลพลเอกชาติชาย ชุณหะวัณ ซึ่งเป็นรัฐบาลพลเรือนที่มาจาก การเลือกตั้งได้สำเร็จเมื่อเดือนกุมภาพันธ์ พ.ศ. 2534 แม้ว่าจะได้มีการตั้งรัฐบาลพลเรือนขึ้นในคอนต่อมา แต่อำนาจของฝ่ายทหารก็ยังมีอยู่เป็นอัน

มาก ในที่สุดฝ่ายทหารก็พยายามผลักดันให้พลเอกสุจินดา คราประยูร ซึ่งเคยเป็นรองหัวหน้าคณะรักษาความสงบเรียบร้อยแห่งชาติขึ้นเป็นนายกรัฐมนตรีจนได้ และก็นำไปสู่การนองเลือดที่รู้จักกันดีว่าพฤษภาทมิฬ เมื่อเดือนพฤษภาคม พ.ศ. 2534 จนในที่สุดเราก็ได้มาซึ่งรัฐบาลพลเรือนที่มาจากการเลือกตั้ง โดยเป็นรัฐบาลผสมมาจากหลายพรรคการเมืองมีพรรคประชาธิปัตย์ซึ่งเป็นพรรคที่มีเสียงมากที่สุดเป็นแกนนำในการจัดตั้งรัฐบาล โดยมี นายชวน หลีกภัย หัวหน้าพรรคประชาธิปัตย์เป็นนายกรัฐมนตรี แม้ว่าอำนาจทหารจะลดลงอย่างมากภายหลังเหตุการณ์พฤษภาทมิฬ โดยเฉพาะการเข้ามาบีบคั้นทางการเมืองหรือควบคุมรัฐบาลเหมือนในสมัยก่อนเรียกได้ว่าแทบจะไม่มีเลย ฝ่ายทหารพยายามจะแสดงว่าอยู่ภายใต้การปกครองของรัฐบาลและพร้อมที่จะปฏิบัติตามนโยบายของรัฐบาลเสมอ ซึ่งข้อมติได้ว่าเป็นโอกาสดีที่จะสร้างความเป็นประชาธิปไตยที่ก่อตั้งขึ้นมาหลังเหตุการณ์พฤษภาทมิฬ ถ้านักการเมืองและพรรคการเมืองต่าง ๆ แสดงบทบาทหน้าที่เพื่อผลประโยชน์ของส่วนรวมมากกว่าการแสวงหาประโยชน์เพื่อตนหรือพรรค (พวก) ของตน และกลุ่มพิทักษ์ประชาธิปไตยคอยติดตามดูแลการเคลื่อนไหวและต่อต้าน นำไปสู่ความเป็นเผด็จการในอนาคตอยู่อย่างไรผล รวมทั้งราษฎรทั่วไปร่วมมือด้วย ในการใช้สิทธิทางการเมืองอย่างเต็มที่แล้ว หนทางไปสู่ความเป็นประชาธิปไตยอย่างแท้จริงของสังคมไทยก็คงอยู่ไม่ห่างไกลเท่าใดนัก

เป็นที่น่าสังเกตว่าพรรคการเมืองไทยปัจจุบันมีแนวโน้มที่จะคลี่คลายเป็นไปใน 2 แนวทางใหญ่ ๆ ในอุดมการณ์ทางการเมือง ภายหลังเหตุการณ์รุนแรงทางการเมือง พฤษภาทมิฬ คือได้มีการแยกกลุ่มออกเป็น 2 ฝ่ายใหญ่ ๆ ซึ่งสื่อมวลชนได้ขนานนามว่าเป็นกลุ่มเทพกับกลุ่มมาร กลุ่มเทพหมายถึงพรรคการเมืองที่ร่วมต่อต้านฝ่ายเผด็จการทหาร และต้องการเห็นการปกครองแบบประชาธิปไตยอย่างสมบูรณ์แบบในอนาคตรับกันไว้ พร้อมทั้งมีการขยายฐานเสียงของผู้มีสิทธิเลือกตั้งจากเดิมอายุ 20 ปีบริบูรณ์เป็น 18 ปีขึ้นไป ตามแบบอย่างของประเทศประชาธิปไตยในยุโรปและอเมริกา เราเรียกกลุ่มนี้ว่าอุดมการณ์ทางการเมืองก่อนไปทางด้านเสรีนิยม เพราะสนับสนุนเสรีภาพในทางการเมืองของประชาชนอย่างเต็มที่ กลุ่มพรรคเทพที่สำคัญได้แก่ พรรคประชาธิปัตย์ พรรคพลังธรรม พรรคความหวังใหม่ ซึ่งเป็นแกนนำในการจัดตั้งรัฐบาลโดยมีพรรคประชาธิปัตย์ซึ่งมีสมาชิกได้รับเลือกเข้ามามากที่สุดเป็นหัวหน้ารัฐบาลดังได้กล่าวแล้ว ส่วนพรรคมารนั้นได้แก่ กลุ่มการเมืองที่มีความผูกพันหรือสัมพันธ์ใกล้ชิดกับฝ่ายทหาร โดยเฉพาะการจัดตั้งรัฐบาลที่มีพลเอกสุจินดา คราประยูร เป็นนายกรัฐมนตรีและนำไปสู่เหตุการณ์นองเลือดในเดือนพฤษภาคม พ.ศ. 2535 อุดมการณ์ทางการเมืองของกลุ่มพรรคมารค่อนข้างจะออกไปทางอนุรักษนิยม คือยังเน้นพฤติกรรมทางการเมืองแบบไทย ๆ อยู่ เช่น การยอมรับอำนาจทางการเมืองของฝ่ายทหาร การใช้ระบบอุปถัมภ์ การยึดถือตัวบุคคลเป็นสำคัญ แกนนำของพรรคมารที่สำคัญได้แก่ พรรคชาติไทยและพรรคประชากรไทย ต่อมาเมื่อพรรคกิจสังคมและพรรคชาติพัฒนา

มาร่วมเป็นฝ่ายค้านด้วย แม้ปัจจุบันคำว่าพรรคเทพและพรรคมารจะจางหายไปจากความรู้สึกของคนทั่วไปและสื่อมวลชนไปมากแล้ว แต่แนวอุดมการณ์ทางการเมืองของ 2 กลุ่มการเมืองไทยก็ยังคงอยู่ แม้ว่าในอนาคตแนวโน้มของพรรคการเมืองมุ่งไปตามอุดมการณ์ทางการเมืองดังกล่าวก็น่าจะเป็นผลดีต่อระบอบประชาธิปไตยในประเทศไทยเพราะจำนวนพรรคการเมืองจะลดลงเหลือเพียงพรรคใหญ่ ๆ ไม่กี่พรรคและมีอุดมการณ์ทางการเมืองอย่างชัดเจนทำให้ประชาชนตัดสินใจเลือกได้อย่างถูกต้อง โดยไม่ต้องยึดที่ตัวบุคคลผู้เป็นหัวหน้าพรรคมากเกินไป

จะเห็นได้ว่าตลอดระยะเวลาที่ผ่านมา ระบอบประชาธิปไตยได้ล้มลุกคลุกคลานมาตลอด การพัฒนาระบอบประชาธิปไตยยังคงเน้นการพัฒนารูปแบบมากกว่าพัฒนาอุดมการณ์และวิถีชีวิต รวมทั้งยังขาดการรับฟังเสียงจากประชาชนและการเปิดโอกาสให้ประชาชนมีส่วนร่วมทางการเมืองและการปกครองตนเองอย่างแท้จริง ในส่วนของประชาชนแม้ยังมีปัญหาด้านความคิดความเข้าใจแนวทางประชาธิปไตยอยู่มาก แต่ปรากฏชัดถึงแนวโน้มของความสนใจในระบอบประชาธิปไตยของประชาชนที่มีมากขึ้นโดยลำดับ มีกระบวนการประชาพิจารณ์และกลุ่มพลังทางการเมืองที่หลากหลายขึ้นโดยลำดับ ได้มีการศึกษาปัญหาทางการเมืองไว้อย่างน้อย 8 ประการ

1. การใช้จ่ายเงินเป็นใหญ่
2. การผูกขาดทางการเมืองโดยคนจำนวนน้อย
3. การที่คนดีมีความสามารถเข้าสู่การเมืองได้ยาก
4. การทุจริต ประพฤติมิชอบ
5. การเผด็จการโดยระบอบรัฐสภา
6. การต่อสู้ขัดแย้งเรื้อรังและความไร้เสถียรภาพทางการเมือง
7. การขาดประสิทธิภาพทางการบริหารและทางนิติบัญญัติ
8. การขาดสภาวะผู้นำทางการเมือง

สรุปได้ว่า ลักษณะการเมืองการปกครองของไทยปัจจุบัน จัดได้ว่าเป็นการปกครองแบบประชาธิปไตยที่มีพระมหากษัตริย์เป็นประมุข มีกฎหมายรัฐธรรมนูญเป็นกฎหมายสูงสุดของประเทศ พระมหากษัตริย์ในปัจจุบันก็อยู่ภายใต้กฎหมายรัฐธรรมนูญไม่ได้มีอำนาจเบ็ดเสร็จเด็ดขาดเหมือนสมัยก่อน ตามกฎหมายรัฐธรรมนูญรัฐบาลมาจากพรรคการเมืองที่ชนะการเลือกตั้ง โดยพรรคการเมืองที่สมาชิกสภาผู้แทนราษฎรได้รับการเลือกตั้งมากที่สุดเป็นผู้รับผิดชอบจัดตั้งรัฐบาลพรรคเดียวหรือหลายพรรคผสมกันก็ได้ แต่ก็น่าสังเกตว่าตั้งแต่มีการเปลี่ยนแปลงการปกครองมาเป็นระบอบประชาธิปไตยตั้งแต่ปี พ.ศ. 2475 ยังไม่มีรัฐบาลชุดใดที่มาจากพรรคการเมืองที่ได้เสียงข้างมากพรรคเดียวเลย ถ้าไม่เป็นรัฐบาลผสมก็เป็นรัฐบาลเผด็จการทหารที่เข้ามายึดอำนาจการปกครองชั่วคราว รัฐบาลพลเรือนที่มาจากการเลือกตั้งในสมัยที่มีการเปลี่ยนแปลงการปกครอง

ใหม่ ๆ มักจะอยู่ได้ไม่นาน โดยจะถูกฝ่ายทหารซึ่งมีอำนาจทางการเมืองมากเข้ามายึดอำนาจจัดตั้งรัฐบาลเผด็จการอยู่บ่อย ๆ รัฐบาลพลเรือนเพิ่งจะได้มีโอกาสได้บริหารประเทศค่อนข้างมากเมื่อไม่นานมานี้เอง (ถ้านับจากรัฐบาลเปรม 1) แม้กระนั้นการเสี่ยงภัยจากรัฐประหารก็ยังไม่หมดไปเสียทีเดียว ในปัจจุบันนี้ที่เป็นเช่นนี้สืบเนื่องมาจากสาเหตุที่ว่า วัฒนธรรมการเมืองเป็นไปในรูปแบบของการใช้อำนาจเผด็จการมายาวนานกว่า 600 ปี โดยไม่มีการขาดตอน

แม้การเคารพกติกาประชาธิปไตยจะมีมากขึ้น แต่ขณะเดียวกันการมีระบบอุปถัมภ์จากผู้มีอิทธิพลภายใต้โครงสร้างอำนาจทางการเมืองที่สลับซับซ้อน โดยมีกลุ่มพลังทางการเมืองหลากหลายขึ้น สภาพปัญหาของบ้านเมืองที่หมักหมม เรื้อรังและก่อให้เกิดวิกฤตการณ์ขึ้นเป็นระยะ ๆ จะแก้ไขไม่ได้โดยตราบใดที่ยังไม่มีปฏิรูปการเมือง จนกระทั่งปี พ.ศ. 2540 มีการปฏิรูปการเมืองครั้งสำคัญ มีการประกาศใช้รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2540 มีผลบังคับใช้เมื่อวันที่ 11 ตุลาคม พ.ศ. 2540 เป็นต้นมาเป็นรัฐธรรมนูญที่มีกระบวนการร่างที่ถ่วงถ่วงมาจากความเรียกร้องต้องการของประชาชน เป็นรัฐธรรมนูญที่มีแนวทางหลักสำคัญนำไปสู่การปฏิรูปทางการเมือง การบริหารและการจัดการในรูปแบบที่หลากหลายมากขึ้น ลักษณะของการพัฒนาทางการเมืองดังกล่าว ชี้นำถึงความจำเป็นอย่างยิ่งในการพัฒนาการศึกษาอันเป็นที่มาของพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 ปรับปรุงการศึกษาให้สอดคล้องกับการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและสังคม ความก้าวหน้าทางวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีกับสังคมยุคสังคมข่าวสารซึ่งจะต้องมี พื้นฐานของการศึกษาเป็นแกนหลักสำคัญ เพื่อสร้างความรู้และปลูกจิตสำนึกในเรื่องความเป็นประชาธิปไตยและการเข้ามามีส่วนร่วมในกระบวนการพัฒนาประเทศอย่างมีประสิทธิภาพยิ่งขึ้น

ปัญหาต่าง ๆ ของสังคมไทยทั้งโดยส่วนรวมและท้องถิ่น ซึ่งเจริญเติบโตอย่างรวดเร็วและสลับซับซ้อนยิ่งขึ้น ทำให้ประชาชนเสื่อมคลายความศรัทธาที่มีต่อรัฐ และประชาชนเองก็ขาดโอกาสที่จะพัฒนาศักยภาพในการจัดการกับปัญหาของตนเองด้วย นอกจากนี้ ระบบราชการไม่สามารถดึงและเก็บคนดี คนเก่งไว้ในระบบราชการเท่าที่ควร รวมทั้งความล่าช้าในการดำเนินงานต่าง ๆ ของระบบ อันเนื่องมาจากระเบียบที่ยุ่งยากและความไม่ทันสมัยของข้าราชการ ระบบราชการในภาพรวมจึงมีพลังในการสร้างสรรค์และพัฒนาอันน้อยลงตามลำดับ

สังคมไทยจำเป็นต้องเสริมสร้างความเข้มแข็งของระบบการเมืองไทย ทั้งรูปแบบและอุดมการณ์ให้มีระบบรัฐสภาที่มีเหตุผล ยึดประโยชน์ของคนส่วนใหญ่เป็นหลัก ลดการเอาเปรียบการสร้างเพื่อชิงความได้เปรียบทางการเมือง โดยการให้โอกาสแก่คนดีคนเก่ง มีคุณภาพเข้ามาเป็นผู้แทน มีการตรวจสอบนักการเมือง เลือกผู้นำที่มีความเป็นผู้นำและมีความคิดก้าวหน้า เพื่อนำประเทศเข้าสู่การแข่งขันทางเศรษฐกิจและการค้าระหว่างประเทศ นอกจากนี้โลกสมัยใหม่เป็นโลกของการรวมกลุ่ม ลักษณะการทำงานเป็นกลุ่มคณะอาศัยหลักการประชาธิปไตยเป็นเครื่องตัดสินใจ

สังคมจะต้องสร้างความเป็นประชาธิปไตยในวิถีชีวิตในทุกระดับ สร้างวัฒนธรรมการวิพากษ์และโต้แย้งอย่างมีเหตุผล มีความรับผิดชอบและเคารพต่อสิทธิเสรีภาพของผู้อื่น โดยสื่อมวลชนจะเป็นปัจจัยสำคัญที่ช่วยให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในลักษณะดังกล่าว รวมทั้งการพัฒนากลไกระบบราชการให้มีประสิทธิภาพและตอบสนองความต้องการของสังคม ลดขนาดระบบราชการให้เล็กลง เปิดโอกาสให้ประชาชนและเอกชนเข้ามามีส่วนร่วมในการพัฒนามากขึ้น กระจายอำนาจการปกครองและอำนาจการบริหารจัดการสู่ท้องถิ่นและชุมชนมากขึ้นเพื่อให้ชุมชนมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ ริเริ่มและดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ ในชุมชน และสิ่งที่คนไทยอยากเห็นก็คือการตื่นตัวของประชาชนในทางการเมืองภายใต้ระบอบประชาธิปไตยในระบอบรัฐสภาที่มีพระมหากษัตริย์เป็นประมุข นักการเมืองที่เข้ามามีอำนาจบริหารบ้านเมืองล้วนเป็นคนดีมีความรู้ความสามารถ ซื่อสัตย์สุจริต มีความปรารถนาดีต่อสังคมไทยอย่างแท้จริง นอกจากนี้ อยากเห็นคนดีมีความสามารถที่เข้ามาทำงานทางการเมืองดังกล่าว สามารถปกครองบริหารบ้านเมืองอย่างมีประสิทธิภาพ สามารถทำให้อุดมการณ์ที่ดีงามบรรลุผลตามที่ปรารถนาและอยากเห็นการอยู่ครบเทอมของรัฐบาลเป็นเรื่องปกติ มีองค์กรตรวจสอบที่มีประสิทธิภาพเพียงพอ เพื่อตรวจสอบคนไม่ดี มีการทุจริต ประพฤติมิชอบ เข้ามามีอำนาจทางการเมืองและอยากเห็นระบบและกระบวนการในการปกครองบริหารราชการแผ่นดิน มีความเหมาะสมกับการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและสังคม มีกฎหมายที่ทันสมัย มีบุคลากรของรัฐที่มีความสามารถ มีการบังคับใช้กฎหมายที่ตรงไปตรงมาและเสมอภาค

การเมืองไทยในอนาคต

การเมืองของไทยในอนาคต (10-15 ปีข้างหน้า) ว่าคงจะดีขึ้นบ้างแต่ไม่มากนัก โดยเฉพาะเรื่องของรัฐบาลจะถูกยึดอำนาจจากฝ่ายทหารก็ยังคงมีอยู่ แม้ว่าจะลดน้อยลงไปเรื่อย ๆ พฤติกรรมทางการเมืองของนักการเมืองและของประชาชนจะดีขึ้นบ้างแต่ก็ไม่มากนัก ทางราชการก็คงจะมีการกระจายอำนาจมากขึ้น ระบบราชการคงจะมีการปรับปรุงให้มีประสิทธิภาพมากขึ้น แต่ก็คงไม่เปลี่ยนแปลงไปจากปัจจุบันเท่าใดนัก ได้แก่ (สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ, 2538, หน้า 48-49)

1. อีก 10 ปีข้างหน้า รัฐบาลก็ยังคงเป็นรัฐบาลผสม แม้ว่าจะมีพรรคเข้าร่วมรัฐบาลน้อยลง ที่เป็นเช่นนี้เพราะนักการเมืองส่วนมากยังยึดถือตัวบุคคลอยู่
2. จะมีการกระจายอำนาจสู่ภูมิภาคและท้องถิ่นมากขึ้น แต่ก็ยังคงเป็นไปอย่างช้า ๆ และไม่มีใครจะมีคุณภาพมากนัก
3. จะมีการปฏิรูปกฎหมายต่าง ๆ ให้สอดคล้องกับการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจ สังคมและการเมืองมากขึ้น

4. การสรรหาผู้นำทางการเมืองจะมีความพึงพิถันมากขึ้น โดยผู้นำทางการเมืองในอนาคตจะต้องมีความรู้ ความยุติธรรม เข้มแข็งและมีวิสัยทัศน์ที่กว้างไกล

5. ประชาชนมีส่วนร่วมในทางการเมืองมากขึ้น

6. การปฏิวัติรัฐประหาร (เปลี่ยนรัฐบาลโดยใช้กำลัง) แม้ว่าจะยังมีโอกาสเป็นไปได้ในอนาคต แต่ก็จะไม่ได้รับการยอมรับจากสังคม การกระทำรัฐประหารโดยฝ่ายทหารจะมีความยากลำบาก ถึงทำก็อยู่ไม่ได้ เพราะแรงต้านภายในประเทศและต่างประเทศจะมีอย่างรุนแรง เว้นเสียแต่ว่าประชาชนเบื่อหน่ายพฤติกรรมที่เห็นแก่ตัวของนักการเมืองอย่างมาก ถึงขั้นที่เรียกร้องให้ทหารออกมาจัดระเบียบการเมืองใหม่เสียเอง ซึ่งน่าจะเป็นเรื่องที่เกิดขึ้นได้ยากมาก เนื่องจากมีกลุ่มต่าง ๆ คอยติดตามผลงานและพฤติกรรมของนักการเมืองอยู่ก่อนข้างจะได้ผลรวมทั้งสื่อมวลชนด้วย

นอกจากนี้ มนตรี สุภาพร (2541, หน้า 11-14) ได้ให้แนวคิดด้านการเมืองการปกครองไทยในอนาคตภายในปี พ.ศ. 2570 หรือภายใน 30 ปีข้างหน้า ยังคงเป็นการปกครองระบอบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์เป็นประมุข แต่อำนาจอธิปไตยจะเน้นที่สิทธิเสรีภาพของประชาชนที่เพิ่มมากขึ้น รัฐธรรมนูญกำหนดให้สิทธิเสรีภาพของประชาชนมีผลบังคับใช้อย่างแท้จริงและประชาชนมีสิทธิเสรีภาพในการมีส่วนร่วมทางการเมืองเพิ่มขึ้น เป้าหมายด้านการเมืองการปกครอง คือความเป็นประชาธิปไตยที่เต็มรูปแบบ มีความเหมาะสมเท่าเทียมกันในอำนาจบริหาร อำนาจนิตินบัญญัติและอำนาจตุลาการ และทั้งสามอำนาจสามารถที่จะตรวจสอบและถ่วงดุลซึ่งกันและกันได้เสมอ ได้แก่ อำนาจนิตินบัญญัติ รัฐสภาจะทำหน้าที่ด้านนิตินบัญญัติอย่างแท้จริง ปราศจากการแทรกแซงของอำนาจอื่น พร้อมทั้งมีการตรวจสอบและถ่วงดุลในรัฐสภา สมาชิกสภาผู้แทนราษฎรที่ผ่านการเลือกตั้งทำหน้าที่เสนอกฎหมายและผ่านร่างกฎหมายได้ และสามารถที่จะตรวจสอบการทำงานของรัฐบาลได้อย่างถูกต้อง วุฒิสมาชิกมาจากการเลือกตั้งจะทำหน้าที่ถ่วงดุลกฎหมายที่สภาผู้แทนราษฎรเสนอมายังวุฒิสภา ส่วนอำนาจบริหารและตุลาการ สามารถทำการตรวจสอบและถ่วงดุลอำนาจนิตินบัญญัติเช่นเดียวกับอำนาจบริหาร การบริหารของรัฐบาลไทยในอนาคต มีแนวทางการกระจายอำนาจจากส่วนกลางออกไปสู่ท้องถิ่นอย่างเป็นรูปธรรม ศูนย์รวมแห่งอำนาจจะไม่อยู่ที่รัฐบาลกลางอีกต่อไป เนื่องจากอำนาจในการบริหารส่วนท้องถิ่นที่เน้นถึงศักยภาพ ด้านการเลือกตั้งในระดับท้องถิ่น มีองค์การบริหารส่วนท้องถิ่นที่มีอำนาจในการตัดสินใจได้เอง นั่นคือองค์การบริหารส่วนตำบล ซึ่งอำนาจในการตัดสินใจนี้จะเป็นอำนาจที่ส่วนท้องถิ่นใช้ในการบริหารงาน ทั้งนี้ การกระจายอำนาจจะต้องเป็นการกระจายอำนาจอย่างแท้จริงและความสำคัญอยู่ที่ตัวอำนาจ กล่าวคือองค์การส่วนท้องถิ่นจะต้องมีอำนาจของตนเองที่จะต่อรองกับส่วนกลางโดยตรงถ้าท้องถิ่นมีอำนาจในตัวเองจะเกิดการแข่งขันระหว่างท้องถิ่นกับท้องถิ่นและ

สามารถสรรหาทรัพยากรบุคคลเข้ามาจากท้องถิ่นของตนได้ดีกว่าส่วนกลางส่งไปสู่ส่วนท้องถิ่น มีเป้าหมายคือ การสร้างรัฐบาลส่วนท้องถิ่นที่มีอำนาจในการบริหารงานและตัดสินใจได้ด้วยตนเองมากที่สุด มีอำนาจในกิจการครอบคลุมทุกประเภท มีการจัดเก็บงบประมาณและใช้งบประมาณของตนเองอย่างคุ้มค่าและมีประสิทธิภาพ คือองค์การบริหารส่วนตำบล ซึ่งเป็นหน่วยงานที่เล็กที่สุด ระบบเทศบาลและมหานครซึ่งเป็นหน่วยบริหารที่ใหญ่ที่สุด อย่างไรก็ตาม หากมีการขยับเล็กการบริหารราชการส่วนภูมิภาคคือ จังหวัดและอำเภอในอนาคตก็จะเกิดความยุ่งยากในการประสานงาน การติดต่อและการแบ่งสรรอำนาจกับส่วนกลาง ทางออกในเรื่องนี้ก็คือจะต้องคงการบริหารราชการส่วนภูมิภาคไว้ระยะหนึ่งก่อน แต่จะต้องเริ่มหาระบบทดแทนในลักษณะเดียวกัน สิ่งทดแทนที่ดีคือให้มีการแบ่งพื้นที่ประเทศไทยเป็นภาคประมาณ 9-10 ภาค และให้มีมาตรการระยะสั้นภายใน 5 ปีคือ การคัดเลือกรัฐมนตรีภาค 10 คน ทำหน้าที่ดูแลควบคุมภาค 10 ภาคภายใน 10 ปี ต่อมารัฐมนตรีภาคจะถูกยกเลิกแต่จะมีการเลือกตั้งผู้ว่าราชการภาคนั้นหมายความว่าภายใน 30 ปีข้างหน้าจะมีการเลือกตั้งผู้ว่าราชการโดยตรงจากราษฎร ซึ่งประกอบไปด้วยประชาชนประมาณ 10 จังหวัดมากพอที่จะมีฝ่ายบริหาร นิติบัญญัติและตุลาการของภาคนั้นเอง และการเลือกตั้งนายกรัฐมนตรีโดยตรงเพื่อวางนโยบายระดับประเทศ ในขณะเดียวกัน ในระยะยาวภายใน 30 ปีจะสามารถยกเลิกการบริหารราชการส่วนภูมิภาคได้ทั้งหมดและจะมีการพัฒนารัฐบาลส่วนท้องถิ่นให้มีความเข้มแข็งมากขึ้น โดยมีองค์การบริหารราชการส่วนตำบลเป็นองค์กรที่เข้มแข็งที่สุดของส่วนท้องถิ่น องค์การบริหารส่วนตำบล ในอนาคตจะเป็นส่วนการบริหารท้องถิ่นที่มีความเข้มแข็ง ในขณะเดียวกันอำนาจหน้าที่ขององค์การบริหารส่วนตำบลจะเพิ่มมากขึ้นไปด้วย โดยประกอบด้วย 5 ส่วนหลัก คือ สำนักงานปลัดองค์การบริหารส่วนตำบล ส่วนการคลัง ส่วนโยธา ส่วนสาธารณสุขและส่วนรักษาความสงบเรียบร้อย การที่องค์การบริหารส่วนตำบลมีอำนาจหน้าที่เพิ่มมากขึ้น หมายความว่า ความสำคัญขององค์การบริหารส่วนท้องถิ่นจะเพิ่มมากขึ้น และมีรูปแบบที่มีการกระจายอำนาจให้กว้างออกไปทั่วทุกองค์กร ในขณะที่ลดความสำคัญของการบริหารราชการส่วนภูมิภาคลงจนยกเลิกไปในที่สุด

อำนาจตุลาการ จะมีองค์กรที่ทำหน้าที่คุ้มครองกฎหมายและระเบียบต่าง ๆ และทำหน้าที่ศาลสถิตยุติธรรม โดยเป็นองค์กรสำคัญที่มีความเป็นอิสระในการพิพากษาคดีให้ความยุติธรรม และมีการตรวจสอบการใช้อำนาจและถ่วงดุลจากสถาบันอื่น และมีอิสระในการปฏิบัติหน้าที่โดยปราศจากการแทรกแซงจากองค์กรอื่นและไม่มีผู้ใดให้ทุนให้โทษ อันจะทำให้การพิจารณาพิพากษาไม่เป็นอิสระ ผู้พิพากษาศาลสูงในอนาคตควรอยู่ในวาระ 6-9 ปี หรือมากกว่านั้น หรือให้เป็นได้วาระเดียวหรือเป็นตลอดชีวิต ส่วนมาตรการการควบคุมการทุจริต นอกราชการบังหลวงจะมีองค์กรที่ทำหน้าที่ควบคุมการทุจริตที่ทำหน้าที่ได้อิสระอย่างแท้จริงคือ คณะกรรมการป้องกัน

และปราบปรามการทุจริต และสำนักงานตรวจเงินแผ่นดิน (สตง.) ซึ่งจะเป็นองค์กรหลักที่จะตรวจสอบการทุจริตและการจ่ายเงินของราชการอย่างมีประสิทธิภาพ

นอกจากนี้สำนักงานสภาพัฒนาการเศรษฐกิจ (2543, หน้า 12-13) ได้กล่าวถึงแนวโน้มการเมืองไทยในอนาคตไว้ว่า ภายหลังจากรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักร พุทธศักราช 2540 มีผลบังคับใช้เมื่อวันที่ 11 ตุลาคม พ.ศ. 2540 เป็นต้นมา ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางการเมืองของไทยหลายด้านด้วยกัน เพราะบทบัญญัติของรัฐธรรมนูญฉบับนี้มุ่งให้เกิดการปฏิรูปทางการเมืองหลายประการทั้งในส่วนที่เกี่ยวข้องกับการเลือกตั้ง การทำงานของรัฐสภา การบริหารงานราชการแผ่นดินของคณะรัฐมนตรี การคุ้มครองสิทธิของประชาชน และการควบคุมการปฏิบัติหน้าที่ของนักการเมืองและข้าราชการ ซึ่งเป็นสิ่งที่เกิดประโยชน์ต่อประชาชนและสังคมส่วนรวม โดยมีมาตรการการปฏิรูปการเมืองดังนี้

1. มาตรการปฏิรูปการเลือกตั้ง โดยที่การเลือกตั้งเป็นกระบวนการสำคัญในระบอบประชาธิปไตย เพราะเป็นการได้มาซึ่งตัวแทนของประชาชน ดังนั้นจึงมีความจำเป็นที่ต้องทำให้การเลือกตั้งเป็นสิ่งที่สะท้อนความต้องการที่แท้จริงของประชาชนและได้คนดี มีความเหมาะสมเป็นตัวแทนของประชาชน รัฐธรรมนูญจึงได้กำหนดมาตรการไว้หลายด้าน เช่น กำหนดให้การเลือกตั้งเป็นหน้าที่ของประชาชน การให้นำสิทธิบัตรเลือกตั้งไปนับรวมกัน การกำหนดคุณสมบัติให้ผู้สมัครสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรต้องจบการศึกษาไม่ต่ำกว่าปริญญาตรี การให้มีคณะกรรมการเลือกตั้ง
2. มาตรการปฏิรูปการทำงานของรัฐสภา ได้กำหนดให้สมาชิกวุฒิสภามาจากการเลือกตั้งโดยตรงของประชาชน การกำหนดสมัยประชุมสามัญนิติบัญญัติให้พิจารณากฎหมายเป็นหลัก การเพิ่มจำนวนวันประชุม เป็นต้น
3. มาตรการควบคุมการทำงานของคณะรัฐมนตรี โดยกำหนดจำนวนคณะรัฐมนตรีให้มีน้อยลง การห้ามสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรเป็นรัฐมนตรีในเวลาเดียวกัน รัฐบาลต้องทำงานตามที่แถลงนโยบายต่อรัฐสภา
4. มาตรการปฏิรูปการคุ้มครองสิทธิเสรีภาพของประชาชน โดยกำหนดให้มีศาลปกครอง ผู้ตรวจการแผ่นดิน คณะกรรมการสิทธิมนุษยชนแห่งชาติและศาลรัฐธรรมนูญ เป็นต้น
5. มาตรการปฏิรูปและควบคุมนักการเมืองและข้าราชการ ได้กำหนดให้มีแผนกคดีอาญาของผู้ดำรงตำแหน่งการเมืองในศาลฎีกา ให้มีการตรวจสอบทรัพย์สินและหนี้สินของนักการเมือง มีคณะกรรมการป้องกันและปราบปรามการทุจริตแห่งชาติ และการถอดถอนบุคคลออกจากตำแหน่ง เป็นต้น

ด้านทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

ความหมายของทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

ทรัพยากรธรรมชาติ หมายถึง สิ่งที่เกิดขึ้นเองตามธรรมชาติ ซึ่งมนุษย์สามารถนำมาใช้ประโยชน์ในการดำรงชีวิตและสนองความต้องการของมนุษย์ได้ ได้แก่ น้ำ ป่าไม้ สัตว์ป่า อากาศ แร่ธาตุ แสงอาทิตย์ มนุษยชาติ เป็นต้น ดังนั้น ในแง่เศรษฐกิจทรัพยากร ธรรมชาติเป็นปัจจัยสำคัญยิ่งอย่างซึ่งก่อให้เกิดการผลิต ซึ่งจะมีประโยชน์ได้ก็ต่อเมื่อได้นำมาใช้เพื่อการเศรษฐกิจ การใช้จำเป็นต้องใช้ด้วยความประหยัดและไม่ให้สิ้นเปลืองโดยเปล่าประโยชน์ การนำมาใช้ต้องคำนึงถึงหลักการอนุรักษ์พร้อมกันไปด้วย (ราตรี ภารา, 2540, หน้า 9)

อาจกล่าวได้ว่า ทรัพยากรธรรมชาติเป็นสิ่งที่มนุษย์สามารถนำมาใช้ประโยชน์ในการดำรงชีวิตหรือสนองความต้องการของมนุษย์ได้ อาทิ ป่าไม้ ดิน น้ำ ฯลฯ การใช้หากขาดความระมัดระวัง และไม่ได้สร้างใหม่ขึ้นมาทดแทน ทำให้ทรัพยากรขาดความสมดุล ส่งผลกระทบต่อสถานะแวดล้อมให้วิกฤติมากขึ้น นำไปสู่การขัดแย้งและความรุนแรงในสังคมมากขึ้น

ความหมายของสิ่งแวดล้อม

สง่า สรรพศรี (2540, หน้า 26) ได้ให้ความหมายของสิ่งแวดล้อมว่าหมายถึง สิ่งต่าง ๆ ทั้งที่มีชีวิตและไม่มีชีวิต โดยสิ่งนั้นอาจเกิดขึ้นตามธรรมชาติหรือเกิดขึ้นโดยมนุษย์เป็นผู้สร้าง อาจมองเห็นหรือมองไม่เห็นได้ด้วยตาเปล่า ทั้งอาจมีลักษณะเป็นรูปธรรมหรือนามธรรม

กนก จันทรทอง (2541, หน้า 13) ได้กล่าวถึงสิ่งแวดล้อมว่าหมายถึงทุกสิ่งทุกอย่างที่อยู่รอบตัวมนุษย์ ทั้งที่มีชีวิตและไม่มีชีวิต ทั้งที่เป็นรูปธรรมและนามธรรม วัฒนธรรม แบบแผน ประเพณี ความเชื่อ มีอิทธิพลเกี่ยวข้องถึงกัน เป็นปัจจัยเกื้อหนุนซึ่งกันและกัน ผลกระทบจากปัจจัยหนึ่งจะมีส่วนเสริมสร้างหรือทำลายอีกส่วนหนึ่งอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ สิ่งแวดล้อมเป็นวงจรและวัฏจักรที่เกี่ยวข้องกันไปทั้งระบบ

สรุปได้ว่า สิ่งแวดล้อม หมายถึง ทุกสิ่งทุกอย่างที่อยู่รอบตัวมนุษย์ ทั้งที่เกิดขึ้นโดยธรรมชาติและที่มนุษย์สร้างขึ้น ทั้งที่มีชีวิตและไม่มีชีวิต ทั้งที่เป็นรูปธรรมและนามธรรม

จะเห็นว่า ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม มีความคล้ายคลึงกันและแตกต่างกัน ดังนี้

1. ความคล้ายคลึงกัน เนื่องจากทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมเกิดขึ้นบนพื้นพิภพด้วยกัน ที่สำคัญคือต่างก็เกิดขึ้นโดยธรรมชาติ สิ่งที่เกิดขึ้นโดยธรรมชาติทำให้มีประโยชน์ต่อมนุษย์แล้วเป็นทรัพยากรธรรมชาติ ขณะเดียวกันสิ่งที่เกิดขึ้นบนพื้นพิภพก็เป็นสิ่งแวดล้อมที่เกิดขึ้นเองโดยธรรมชาติ จึงพออนุมานได้ว่า สิ่งแวดล้อมและทรัพยากรธรรมชาติก็คือ สิ่งที่คล้ายกัน

2. ความแตกต่างกัน จากคำนิยาม สรุปได้ว่า ทรัพยากรธรรมชาติเป็นส่วนหนึ่งของสิ่งแวดล้อม และเป็นกลุ่มสิ่งแวดล้อมที่ยอมรับกันว่าเป็นสิ่งสำคัญมาก ทรัพยากรทุกชนิดทุกประเภทเป็นสิ่งแวดล้อม แต่สิ่งแวดล้อมหลายประเภทไม่ใช่ทรัพยากรธรรมชาติก็ได้ เพราะโดยความหมายของทรัพยากรธรรมชาตินั้น เป็นสิ่งที่เกิดขึ้นโดยธรรมชาติและมีประโยชน์ต่อมนุษย์ แต่สิ่งแวดล้อมนั้นอาจจะเป็นอะไรก็ได้ที่เกิดขึ้นโดยธรรมชาติที่ให้ประโยชน์หรือโดยได้ประโยชน์ต่อมนุษย์ก็ได้

ประเภทของสิ่งแวดล้อม

การจัดประเภทของสิ่งแวดล้อมนิยมแบ่งออกเป็น 2 ประเภทใหญ่ ๆ คือ สิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติ และสิ่งแวดล้อมที่มนุษย์สร้างขึ้น (เกษม จันทรแก้ว, 2525, หน้า 1-2)

1. สิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติเป็นสิ่งที่เกิดขึ้นเองตามธรรมชาติ เช่น ดิน น้ำ อากาศ ป่าไม้ สัตว์ป่า ฯลฯ สิ่งแวดล้อมประเภทนี้เกิดขึ้นเองตามธรรมชาติอาจใช้เวลาเร็วหรือช้าเพียงใดขึ้นอยู่กับชนิดและประเภท สิ่งแวดล้อมชนิดหนึ่งเกิดขึ้นมาต้องอาศัยสิ่งแวดล้อมอื่นประกอบเสมอ เช่น การเจริญเติบโตของต้นไม้ ต้องอาศัยดิน แร่ธาตุ น้ำ อากาศ และแสงแดด ได้แบ่งประเภทสิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติออกเป็น 2 ประเภท ได้แก่

1.1 สิ่งที่มีชีวิต (biotic environment) เป็นสิ่งที่เกิดขึ้นโดยธรรมชาติ มีลักษณะและคุณสมบัติเฉพาะตัวของสิ่งมีชีวิต เช่น พืช สัตว์ และมนุษย์ เราอาจจะเรียกว่า สิ่งแวดล้อมทางชีวภาพ (biological environment) ก็ได้

1.2 สิ่งที่ไม่มีชีวิต (abiotic environment) เป็นสิ่งที่เกิดขึ้นตามธรรมชาติที่ไม่มีชีวิต อาจจะมองเห็นหรือไม่ก็ได้ เช่น ดิน น้ำ แก๊ส อากาศ ควัน แร่ธาตุ เมฆ รังสี ความร้อน เสียง ฯลฯ เราอาจเรียกว่า สิ่งแวดล้อมทางกายภาพได้เช่นกัน

2. สิ่งแวดล้อมที่มนุษย์สร้างขึ้น (man-made environment) เป็นสิ่งที่มนุษย์ใช้ความรู้ความสามารถที่ได้รับการสั่งสอน สืบทอด และพัฒนากันมาตลอด ได้แบ่งไว้ 2 ประเภท คือ

2.1 สิ่งแวดล้อมทางวัตถุหรือสิ่งแวดล้อมที่สามารถมองเห็นได้เช่น บ้านเรือน ถนน สะพาน เมือง เครื่องบิน วิทยุ โทรศัพท์ รถไฟ ฯลฯ สิ่งเหล่านี้สร้างขึ้นสำหรับอำนวยความสะดวกหรือตอบสนองความต้องการในการดำรงชีวิต บางอย่างอาจมีความจำเป็นแต่บางอย่างเป็นเพียงสิ่งฟุ่มเฟือย

2.2 สิ่งแวดล้อมทางสังคม หรือ สิ่งแวดล้อมที่เป็นนามธรรม (social environment) หรือ (abstract environment) เป็นสิ่งที่มนุษย์สร้างขึ้นเพื่อความเป็นระเบียบสำหรับอยู่ร่วมกันอย่างมีความสุข หรือใช้ในการถ่ายทอดความรู้ ความคิดต่าง ๆ เพื่อเป็นประโยชน์ในการดำรงชีวิตและการสร้างสิ่งแวดล้อมอื่น ๆ สำหรับมนุษย์ต่อไป สิ่งแวดล้อมทางสังคม ได้แก่

ระบอบการปกครอง ศาสนา การศึกษา อาชีพ ความเชื่อ เจตคติ กฎหมาย ขนบธรรมเนียม ประเพณี ระเบียบข้อบังคับ ฯลฯ สิ่งแวดล้อมที่มองไม่เห็นจะแสดงออกมาในรูปพฤติกรรม

สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ (2544 ก, หน้า 15-16) ได้กล่าวถึง ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมของประเทศไทย สรุปได้ว่า จากความพยายามในการพัฒนา ประเทศให้ก้าวเข้าสู่สังคมกึ่งอุตสาหกรรมทำให้ทรัพยากรธรรมชาติในประเทศไทยถูกทำลายลง มาก และเริ่มขาดแคลนยิ่งขึ้นทั้งทรัพยากรป่าไม้ ทรัพยากรที่ดินทางการเกษตร ทรัพยากรน้ำ และทรัพยากรพลังงานถูกใช้ไปอย่างไร้ประสิทธิภาพ ก่อให้เกิดความสูญเสียและสร้างปัญหา มลพิษต่อภาวะแวดล้อมทั้งในเขตเมืองและเขตชนบท ก่อให้เกิดความไม่สมดุลของระบบนิเวศน์ และความหลากหลายทางชีวภาพ ความสูญเสียทรัพยากรธรรมชาติและสภาพแวดล้อมที่มีส่วน อย่างสำคัญนำไปสู่ความขัดแย้งทางสังคมมากขึ้น และเป็นการชี้ให้เห็นถึงลักษณะของความไร้ ประสิทธิภาพในการใช้ทรัพยากรธรรมชาติ และการรักษาไว้ซึ่งสิ่งแวดล้อมที่ดี ทำให้ลักษณะของ การพัฒนาประเทศที่ผ่านมาไม่เป็นไปในทิศทางของการพัฒนาที่ยั่งยืน สำนักงานปลัดกระทรวง ศึกษาธิการ (2544, หน้า 11) ได้กล่าวถึงเรื่องเดียวกันว่า สังคมการแข่งขันและสังคมการบริโภค ทำให้ทรัพยากรธรรมชาติสิ่งแวดล้อมและพลังงานเป็นปัญหาที่อยู่ในภาวะวิกฤติทั้งในระดับท้องถิ่น ระดับชาติ และระดับโลก เป็นผลมาจากการเพิ่มจำนวนประชากรของโลกอย่างรวดเร็ว การ พัฒนาและแข่งขันด้านอุตสาหกรรม เทคโนโลยี โดยขาดความตระหนักถึงการทำลาย ทรัพยากรธรรมชาติ สิ่งแวดล้อมและพลังงาน ก่อให้เกิดการทำลายทรัพยากรป่าไม้ แหล่งน้ำ ดิน และอากาศ อันเป็นบ่อเกิดของมลพิษต่าง ๆ ที่เป็นอันตรายต่อสุขภาพอนามัยและคุณภาพชีวิตของ คน ทั้งทางตรงและโดยทางอ้อม ซึ่งนับวันจะเป็นอันตรายมากยิ่งขึ้น บทบาทที่สำคัญของการ ศึกษา ศาสนา ศิลปวัฒนธรรม ต้องมุ่งสร้างจิตสำนึกที่คำนึงถึงการพัฒนาอย่างยั่งยืน ซึ่งเกี่ยวพัน กันระหว่างคน ทรัพยากร สุขภาพอนามัยและคุณภาพชีวิต เพื่อที่จะพัฒนาให้เกิดพฤติกรรมที่มี ความรับผิดชอบสามารถตัดสินใจได้อย่างถูกต้องและปฏิบัติด้วยความรับผิดชอบต่อส่วนรวมใน เรื่องเกี่ยวกับทรัพยากรธรรมชาติ สิ่งแวดล้อมและพลังงานที่สะท้อนให้เห็นถึงธรรมชาติ ซึ่งมี ลักษณะที่ต้องพึ่งพาอาศัยกัน ให้ความสำคัญของน้ำต่อชีวิต ประเภทของมลภาวะและแหล่งที่ เกิด การขยายตัวของประชาชน ตลอดจนผลของเทคโนโลยีที่มีต่อระบบนิเวศน์ ทั้งนี้ เพื่อให้ทุก คนในสังคมเห็นความสำคัญ และตระหนักถึงคุณค่าของทรัพยากรธรรมชาติสิ่งแวดล้อมและพลัง งานที่เป็นผลประโยชน์ร่วมกันของคนในสังคม จากสภาพปัญหาด้านทรัพยากรธรรมชาติและ สิ่งแวดล้อมที่กล่าวมา สำนักงานสภาพัฒนาการเศรษฐกิจ (2543, หน้า 34-35) ได้เสนอแนวทางแก้ไข ไว้ดังนี้

1. ทรัพยากรดินและการใช้ที่ดิน ยังไม่สามารถที่จะฟื้นฟูทรัพยากรดินและที่ดินที่มีปัญหาและเสื่อมโทรมดังกล่าวก้าวให้กลับคืนสู่สภาพปกติดังเดิมได้ ปัญหาเร่งด่วนที่รัฐควรต้องดำเนินการคือ จัดทำและประกาศเขตการใช้ประโยชน์ที่ดินตามความเหมาะสมกับสภาพพื้นที่ ทั้งการเกณฑ์อุตสาหกรรมและการพัฒนาเมือง โดยเฉพาะในพื้นที่ลุ่มน้ำวิกฤตจากการชะพังทลายของดิน และเร่งรัดส่งเสริมให้เกษตรกรนำผลการอบรมการอนุรักษ์ฟื้นฟูดินไปใช้ในทางปฏิบัติในพื้นที่อย่างจริงจังต่อไป

2. การฟื้นฟูสภาพ และเพิ่มพื้นที่ป่าไม้ของชาติและความหลากหลายทางชีวภาพ ยังคงไม่สามารถบรรลุเป้าหมายที่กำหนดไว้ โดยเฉพาะในด้านการปลูกสร้างสวนป่าและฟื้นฟูสภาพที่เสื่อมโทรมในเขตป่าอนุรักษ์ และการมีส่วนร่วมของราษฎรและชุมชนในการป้องกันจัดการและดูแลทรัพยากรป่าไม้และความหลากหลายทางชีวภาพ ซึ่งควรจะเน้นเป็นพิเศษ โดยเฉพาะการเร่งรัดการออกพระราชบัญญัติป่าชุมชนเพื่อรองรับการมีส่วนร่วมของราษฎรในพื้นที่ ในการ ช่วยดูแลป้องกันรักษาป่าไม้ของชาติต่อไป

3. ทรัพยากรน้ำในการจัดการทรัพยากรน้ำ เพื่อการเกษตรอุตสาหกรรมบริการและอุปโภคบริโภค ก็ยังคงมีปัญหาต่อไป จึงจำเป็นต้องแก้ไขโดยการปรับปรุงกฎหมายและจัดระบบโครงสร้างบริหารและการจัดการทรัพยากรน้ำใหม่ ทั้งน้ำบนผิวดินและน้ำใต้ดินให้มีเอกภาพและประสิทธิภาพมากขึ้น

4. ทรัพยากรแร่ ความต้องการใช้แร่และทรัพยากรธรณี คาดว่าจะมีแนวโน้มเพิ่มขึ้นต่อไปตามการขยายตัวของเศรษฐกิจของประเทศ แต่ต้องปรับปรุงความเสื่อมโทรมของแหล่งแร่ และผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อม ความขัดแย้งในการใช้ประโยชน์พื้นที่ระหว่างหน่วยงานภาครัฐและความไม่สอดคล้องกันของกฎหมาย ระเบียบข้อบังคับที่เป็นอุปสรรคต่อการพัฒนาทรัพยากรแร่ และทรัพยากรธรณี

5. ทรัพยากรพลังงาน ความต้องการในการใช้พลังงานของประเทศยังมีเพิ่มมากขึ้น และจะต้องปรับปรุงโครงสร้างราคา การรณรงค์การประหยัดการใช้พลังงาน การกำหนดมาตรการควบคุมป้องกันการปล่อยของเสีย ระบบกำจัดและพัฒนาเทคโนโลยีการผลิตและการใช้พลังงาน เชื้อเพลิงที่ได้มาตรฐานและเกื้อกูลต่อสภาพแวดล้อม

6. ทรัพยากรชายฝั่งทะเล ยังจำเป็นต้องได้รับการปรับปรุงแก้ไขต่อไป โดยเฉพาะการป้องกันการบุกรุกพื้นที่ป่าชายเลน การอนุรักษ์แหล่งปะการัง และการฟื้นฟูสภาพป่าชายเลนให้ได้ตามเป้าหมายที่กำหนดตามนโยบายและแผนการส่งเสริม และรักษาสิ่งแวดล้อมแห่งชาติ พ.ศ.

7. สิ่งแวดล้อม ปัญหาเกี่ยวกับมลพิษทางน้ำ ทางอากาศ และเสียงจากมูลฝอยและสิ่งปฏิกูล จากสารอันตราย จากของเสียอันตราย ปัญหาเหล่านี้เป็นปัญหาสำคัญที่ต้องได้รับการปรับปรุงแก้ไขอย่างมีแบบแผน ทั้งในระดับประเทศและระดับจังหวัด รวมทั้งการออกและปรับปรุงกฎหมาย และการเพิ่มประสิทธิภาพการบริหารจัดการขององค์กรและการประสานงานของระหว่างหน่วยงานที่รับผิดชอบ ตลอดจนรณรงค์ประชาสัมพันธ์อย่างต่อเนื่อง เพื่อให้ได้รับความร่วมมือที่ดีจากประชาชนและทุกฝ่าย

นอกจากนี้ รัฐบาล พ.ต.ท.ดร.ทักษิณ ชินวัตร นายกรัฐมนตรี ได้กำหนดนโยบายด้านทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมในคำแถลงนโยบายของคณะรัฐมนตรีต่อรัฐสภา เมื่อวันที่ 26 กุมภาพันธ์ 2544 ว่า รัฐบาลมีนโยบายในการฟื้นฟูสภาพและคุณภาพ การป้องกันและการเสื่อมโทรมหรือการสูญเสียไปและการนำกลับมาใช้ใหม่ ซึ่งทรัพยากรธรรมชาติและความหลากหลายทางชีวภาพ ให้เอื้อต่อการดำรงชีวิต เกิดความสมดุลในการพัฒนา และเป็นรากฐานในการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมของประเทศอย่างยั่งยืน ดังนี้

1. บริหารและจัดการสิ่งแวดล้อม ทรัพยากรธรรมชาติ และความหลากหลายทางชีวภาพแบบบูรณาการ โดยยึดหลักธรรมาภิบาล และการมีส่วนร่วมของประชาชนและชุมชนท้องถิ่นดั้งเดิม
2. ส่งเสริมและสนับสนุนการมีส่วนร่วมของประชาชนและชุมชนในการควบคุมและกำจัดมลภาวะที่มีผลต่อสุขภาพอนามัย สวัสดิภาพ และคุณภาพชีวิตของประชาชน
3. สนับสนุนให้ภาคีทุนทางสังคมมาพิจารณาในการศึกษาผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อม ในกรณีการดำเนินโครงการที่มีผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมและทรัพยากรธรรมชาติ และผลักดันการนำหลักการผู้ก่อมลภาวะเป็นผู้จ่ายและระบบกรรมสิทธิ์ร่วมมาใช้ในการจัดการด้านสิ่งแวดล้อมและทรัพยากรธรรมชาติ
4. สนับสนุนการวิจัยและพัฒนาเทคโนโลยีเพื่อเพิ่มขีดความสามารถของไทยสำหรับการแสวงหาการบริหารจัดการ การอนุรักษ์และฟื้นฟูสิ่งแวดล้อม การใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติทุกแหล่ง รวมถึงการนำสิ่งของหรือเศษวัสดุเหลือใช้กลับมาใช้ใหม่
5. กำหนดมาตรฐานด้านสิ่งแวดล้อมของประเทศ โดยคำนึงถึงความเหมาะสมและสอดคล้องกับระดับของการพัฒนาทางด้านวิทยาศาสตร์ เศรษฐกิจ และสังคมของประเทศควบคุมคู่ไปกับมาตรฐานด้านสิ่งแวดล้อมระหว่างประเทศที่เกี่ยวข้องกับการค้าระหว่างประเทศ
6. สร้างมาตรการในการควบคุมการนำเข้าสารเคมี สารพิษ และวัตถุอันตราย โดยยึดถือมาตรฐานสากลของประเทศที่พัฒนาแล้ว เพื่อไม่ให้ประเทศไทยเป็นสถานที่ทดลองหรือจำหน่ายสารและวัตถุอันตรายที่ต่ำกว่ามาตรฐานของประเทศผู้จำหน่าย

ด้านวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี

ประเทศไทยได้ให้ความสำคัญต่อการพัฒนาวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีมาตั้งแต่เริ่มพัฒนาเศรษฐกิจสมัยใหม่และได้มีการจัดตั้งองค์การหลายแห่งนับตั้งแต่การจัดตั้งสำนักงานสภาวิจัยแห่งชาติในปี พ.ศ. 2499 โดยมีภาระหน้าที่ส่วนหนึ่งครอบคลุมด้านวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี ด้วยการจัดตั้งสถาบันวิทยาศาสตร์ประยุกต์แห่งประเทศไทยในปี 7 ปีต่อมา ซึ่งภายหลังได้เปลี่ยนชื่อเป็นสถาบันวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีแห่งประเทศไทยและเมื่อปลายปี พ.ศ. 2534 ได้ประกาศใช้พระราชบัญญัติพัฒนาวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีแห่งชาติ ซึ่งนำไปสู่การจัดตั้งสำนักงานคณะกรรมการพัฒนาวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีแห่งชาติ อย่างไรก็ตาม การพัฒนาวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีของประเทศไทยมีปัญหาดังนี้ (สำนักงานสภาสถาบันราชภัฏ, 2543, หน้า 14-15)

1. ประเทศไทยให้ความสำคัญกับการพัฒนาวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีพอสมควร แต่จะน้อยมากเมื่อเปรียบเทียบกับประเทศที่พัฒนาแล้ว เช่น สหรัฐอเมริกาและญี่ปุ่น หรือประเทศพัฒนาใหม่ ๆ เช่น เกาหลีใต้ ไต้หวัน และสิงคโปร์ ซึ่งเห็นได้จากอัตราส่วนงบประมาณการใช้จ่ายด้านการวิจัยและพัฒนาของประเทศต่อมูลค่ารวมผลิตภัณฑ์ประชากร ตัวเลขของประเทศไทยอยู่ในระดับเพียงร้อยละ 0.2 หรือต่ำกว่าโดยตลอด ในช่วงทศวรรษที่ผ่านมา ในขณะที่ประเทศญี่ปุ่นมีการลงทุนร้อยละ 3 เกาหลีใต้ ไต้หวัน และสิงคโปร์ประมาณร้อยละ 1-2
2. ภาคเอกชนซึ่งเป็นภาคที่ทำการผลิตและทำธุรกิจ มีการลงทุนด้านการวิจัยและพัฒนาอย่างมาก เพื่อเทียบกับบรรดาประเทศที่มีความก้าวหน้าทางเทคโนโลยีและอุตสาหกรรม เช่น ภาคเอกชนของประเทศญี่ปุ่น มีส่วนในการวิจัยและพัฒนาถึงร้อยละ 82 ของการลงทุนรวม ด้านนี้ ประเทศเกาหลีร้อยละ 89 ไต้หวันร้อยละ 48 สิงคโปร์ร้อยละ 59 ส่วนไทยอยู่ในระดับร้อยละ 6 เท่านั้น
3. นโยบายและมาตรการในการพัฒนาวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีของประเทศไทยที่ผ่านมา มุ่งเน้นเฉพาะสร้างความสามารถและผลิตผลงานด้านการวิจัยและพัฒนา ทั้ง ๆ ที่การสร้างสมรรถนะทางเทคโนโลยีจะต้องมีองค์ประกอบด้านอื่น ๆ อีกมาก เช่น ความรู้ความสามารถทางวิศวกรรมในการออกแบบและสร้างเทคโนโลยีการผลิต เป็นต้น ขณะเดียวกันก็ไม่ได้สร้างกลไกในการนำผลงานจากสถาบันภาครัฐไปสู่การใช้ประโยชน์ในภาคผลิตรายจริงจิง ดังนั้น การดำเนินงานด้านการวิจัยและพัฒนาในภาครัฐที่ผ่านมาหลายปี จึงมีช่องว่างมากระหว่างผู้พัฒนาเทคโนโลยีในภาครัฐและผู้ใช้เทคโนโลยีในภาคเอกชน จึงไม่สามารถใช้ผลงานเหล่านั้นได้เมื่อต้องการลงทุนทำการผลิตจึงต้องเสาะหาเทคโนโลยีจากต่างประเทศ และเมื่อต้องการปรับปรุงเทคโนโลยีสถาบันในภาครัฐก็ไม่สามารถตอบสนองให้คำแนะนำช่วยเหลือได้เท่าที่ควร

4. นโยบายการพัฒนาเทคโนโลยี มิได้ให้ความสนใจกับการใช้กระบวนการถ่ายทอดเทคโนโลยีจากต่างประเทศเพื่อประโยชน์ในการพัฒนาเทคโนโลยีของประเทศเท่าที่ควร ทั้ง ๆ ที่เทคโนโลยีการผลิตสมัยใหม่ของไทยเกือบทั้งหมดพึ่งพาเทคโนโลยีนำเข้าจากต่างประเทศ แนวทางการพัฒนาวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีของประเทศไทยนี้แตกต่างจากประสบการณ์ของญี่ปุ่นและเกาหลี ซึ่งให้อิทธิพลของการนำเข้าเทคโนโลยีจากต่างประเทศเป็นฐานในการพัฒนาความแข็งแกร่งทางเทคโนโลยีจากต่างประเทศอย่างจริงจัง

5. ในทำนองเดียวกับการพัฒนาอุตสาหกรรมที่ผ่านมา การพัฒนาวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีของประเทศไทยยังขาดยุทธศาสตร์ที่ชัดเจน และมีได้เชื่อมโยงกับการพัฒนาในด้านต่าง ๆ เพื่อสร้างให้เกิดอุปสรรคในการลงทุนเพื่อสร้างสมรรถนะทางเทคโนโลยี ซึ่งแตกต่างกับแนวปฏิบัติในประเทศที่ก้าวหน้า เช่น ญี่ปุ่นและเกาหลี ในประเทศเหล่านี้รัฐบาลไม่เพียงแต่จะกำหนดยุทธศาสตร์ของชาติในการพัฒนาวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีในระยะยาว และเกื้อหนุนการพัฒนาเทคโนโลยีในภาคการผลิตเท่านั้น หากยังแทรกแซงอย่างมากในการสร้างความต้องการในการยกระดับเทคโนโลยีในภาคการผลิต เช่น การผลักดันให้อุตสาหกรรมไปแข่งขันในตลาดโลก เป็นต้น

6. การพัฒนาวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีที่ผ่านมา ยังไม่ได้ให้ความสำคัญเท่าที่ควรในการสร้างความตื่นตัวและปลูกฝังค่านิยมทางวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีให้กับประชาชน ในขณะเดียวกัน ระบบการศึกษาซึ่งมีจุดอ่อนในด้านการเรียนการสอน อันจะช่วยเสริมสร้างความคิดอย่างเป็นวิทยาศาสตร์ให้กับประชาชน สถานการณ์เช่นนี้เป็นข้อจำกัดสำคัญในการผลักดันการพัฒนาขีดความสามารถทางวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีของประเทศ และเป็นอุปสรรคสำคัญในการพัฒนาสังคมไทยยุคใหม่ของโลกที่มีการเปลี่ยนแปลงทางเทคโนโลยีอย่างรวดเร็ว โดยเฉพาะอย่างยิ่งในการรองรับวิวัฒนาการทางด้านเทคโนโลยีสารสนเทศ

ปัญหาดังกล่าวจากอดีตถึงปัจจุบัน ประเทศไทยยังคงพึ่งพาการนำเข้าวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีสำเร็จรูปจากต่างประเทศ ทั้งในด้านองค์ความรู้และผลิตภัณฑ์เพื่อเพิ่มศักยภาพของประเทศในการพัฒนาต่าง ๆ และการแข่งขันทั้งในด้านการผลิตอุตสาหกรรม เกษตรกรรมและการบริการ การสื่อสารโทรคมนาคม การแพทย์และการสาธารณสุข สิ่งแวดล้อม เป็นต้น ทั้งนี้เพราะขีดความสามารถของไทยในการรับการถ่ายทอดเทคโนโลยีการพัฒนา และการสร้างองค์ความรู้ทางวิทยาศาสตร์ของประชาชนคนไทยโดยเฉลี่ยยังอยู่ในระดับต่ำ โดยเฉพาะการให้ความสำคัญต่อการเรียนวิทยาศาสตร์และการสร้างระบบการคิดการทำงานอย่างเป็นวิทยาศาสตร์หรือเป็นระบบตั้งแต่ระดับพื้นฐาน มองวิทยาศาสตร์เป็นเรื่องเข้าใจยากสลับซับซ้อน ทั้ง ๆ ที่วิทยาศาสตร์เป็นพื้นฐานสำคัญต่อระบบการคิดของมนุษย์และเป็นความรู้ที่มนุษย์เฝ้าหา เพื่อเรียนรู้

ความจริงเกี่ยวกับธรรมชาติรอบตัวและธรรมชาติในตัวเราเอง การผลิตกำลังคนรวมทั้งผลิตครู อาจารย์และนักวิจัยทางด้านวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี เพื่อสนองความต้องการของตลาดยังผลิตได้น้อย ทำให้เกิดสภาพการขาดแคลนบุคลากร นอกจากนี้การวิจัยและพัฒนาเพื่อสร้างองค์ความรู้ใหม่ ๆ ยังได้รับการสนับสนุนค่อนข้างน้อย เมื่อเปรียบเทียบกับประเทศอื่น ๆ ที่มีฐานเศรษฐกิจใกล้เคียงกัน รวมทั้งขาดความเชื่อมโยงระหว่างงานวิจัยและพัฒนากับเทคโนโลยี และกระบวนการผลิตทำให้ประเทศยังต้องพึ่งพาการนำเข้าเทคโนโลยีจากต่างประเทศ

นอกจากนี้ มนตรี สุภาพร (2541, หน้า 43-44) ได้กล่าวถึงปัญหาการเรียนการสอนทางด้านวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีเพิ่มเติมว่า สังคมไทยจำเป็นต้องเป็นสังคมแห่งวิทยาศาสตร์ คือ เป็นสังคมที่รู้จักใช้เหตุและผลและมีความสามารถในการคิดอย่างเป็นระบบ เพื่อสร้างวัฒนธรรมเชิงวิทยาศาสตร์ เป็นสังคมที่พัฒนาและสร้างองค์ความรู้ทางวิทยาศาสตร์ได้ เป็นฐานในการผลิตเทคโนโลยีที่เหมาะสมขึ้นใช้เองได้ นอกเหนือจากความสามารถในการเลือกรับเทคโนโลยีจากต่างประเทศมาใช้ ทั้งนี้เพื่อการพัฒนาเศรษฐกิจของประเทศโดยไม่ทำลายธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ประเทศไทยกำลังขาดกำลังคนด้านวิทยาศาสตร์และวิทยาการทุกระดับ คาดว่าในปี พ.ศ. 2544 จะขาดกำลังคนระดับปริญญาตรีทั้งสายวิทยาศาสตร์และวิศวกรรมศาสตร์ 12,510 คน ข่างเทคนิค 35,250 นักวิจัยระดับปริญญาโทและเอก 2,400 คน นอกจากการขาดแคลนในเชิงปริมาณแล้ว กำลังคนที่มีอยู่ก็ขาดคุณภาพด้วยเพราะว่ากว่าครึ่งหนึ่งที่จบการศึกษาจากชั้นปริญญาตรีจะเปลี่ยนไปเรียนสายบริหารการเงินและการตลาด ซึ่งให้รายได้ดีกว่า ส่วนผู้ที่จบการศึกษาในระดับปริญญาโทและเอกที่เป็นอาจารย์ก็จะไม่ทำงานวิจัย แต่จะไปรับจ้างภาคเอกชนบริหารงาน ทำให้ขาดการค้นคว้าวิจัยจึงไม่ปรากฏสิ่งประดิษฐ์จากนักวิจัยไทยเลยเมื่อเปรียบเทียบกับต่างประเทศ และการค้นคว้าที่สามารถเผยแพร่ในระดับสากลได้ก็นี้น้อยกว่าประเทศอื่น ซึ่งเป็นประเทศอุตสาหกรรมใหม่ถึง 10 เท่า ภาคเอกชนก็ไม่นิยมลงทุนด้านการวิจัยและพัฒนา เพราะนิยมซื้อเทคโนโลยีมากกว่า โดยไม่คำนึงว่าเป็นการเสียเปรียบดุลการค้า เพราะบางส่วนเป็นเพียงอุตสาหกรรมที่เป็นเครื่องขายของอุตสาหกรรมแม่ในต่างประเทศ และไม่คำนึงถึงการถ่ายทอดเทคโนโลยีความรู้ในวิชาวิทยาศาสตร์พื้นฐานของนักเรียนไทยต่ำมากเมื่อเปรียบเทียบกับต่างประเทศ โดยจะมีปรากฏการณ์ที่นักเรียนไทยจะทำการคำนวณได้ดีมาก แต่ไม่สามารถทำการค้นคว้าต่อไปให้เป็นความรู้ในห้องปฏิบัติการได้ดีเท่ากับนักเรียนนักศึกษาของต่างประเทศ เนื่องจากเหตุผลดังต่อไปนี้

1. รูปแบบการสอนเข้ามหาวิทยาลัย ทำให้ต้องเรียนแบบกวดวิชาและศึกษาเทคนิคการสอบมากกว่าการเรียนรู้ให้เกิดความรู้

2. นักเรียนมุ่งสอบเพื่อเรียนต่อในวิชาชีพที่มีผลตอบแทนดี ได้แก่ แพทย์ วิศวกรรม บัญชี การบริหาร การเงิน การตลาดหรือนิติศาสตร์ ซึ่งมีลักษณะการทำงานเป็นผู้ใช้เทคโนโลยีทั้งสิ้น ไม่มีผู้ผลิตและควบคุมการผลิต ซึ่งเป็นหัวใจของการได้เปรียบดุลการค้าเลย

3. ขาดแคลนครูที่เป็นนักวิทยาศาสตร์สำหรับนักเรียนชั้นมัธยม เพราะวิชาชีพไม่มีสิ่งจูงใจ ผู้ที่เป็นครูอาจารย์ก็เป็นผู้มีระดับความสามารถต่ำ เพราะหาผู้ที่เก่งสมัครใจเรียนไม่ได้

4. แม้ว่าจะเป็นผู้สนใจเรียนสายวิทยาศาสตร์ก็ตาม ปัญหาที่ยังเกิดในหลักสูตรของสายวิทยาศาสตร์เอง ทั้งวิทยาศาสตร์พื้นฐานและคณิตศาสตร์ เพราะเหตุที่เป็นวิชาบังคับในการสอบคัดเลือกเข้าสาขาอื่น เช่น แพทย์ บัญชี หรือนิติศาสตร์ด้วย ซึ่งหมายถึงต้องมีการออกแบบหลักสูตรให้ง่ายพอที่จะเรียนรู้ได้ ทำให้มาตรฐานหลักสูตรต่ำเมื่อเปรียบเทียบกับต่างประเทศที่นักเรียนจะศึกษาได้อย่างลึกซึ้งกว่า

5. การสอบวัดความรู้ของนักเรียนในปัจจุบัน ไม่มีการสอบการใช้ห้องปฏิบัติการ เนื่องจากเสียเวลาในการเตรียมตัวสอบคัดเลือกและไม่มีห้องวิทยาศาสตร์ที่มีคุณภาพเพียงพอ ทำให้ความเข้าใจวิทยาศาสตร์ไม่ลึกซึ้งพอ โดยอาจดูได้จากการสอบแข่งขันวิทยาศาสตร์โอลิมปิกที่นักเรียนซึ่งถูกคัดเลือกแล้ว ยังไม่มีขีดความสามารถในการทำข้อสอบในห้องปฏิบัติการได้ดีเท่าที่ควร และเป็นปัญหาทุกปี แม้ว่าจะทำข้อสอบทางทฤษฎีได้ดีก็ตาม ดังนั้นสำหรับนักเรียนทั่วไปแล้วสามารถกล่าวได้ว่าหมดหวัง

6. การเรียนรู้นับพื้นฐานของหลักสูตรที่ง่ายเกินไป และขาดการทำงานในห้องปฏิบัติการ ส่งผลให้แรงงานที่เข้าสู่ตลาดแรงงานไม่มีคุณภาพและต้องทำการฝึกอบรมใหม่เสมอ

โลกในยุคข่าวสารข้อมูล ส่งผลให้การแลกเปลี่ยนข่าวสารข้อมูลเกิดขึ้นอย่างรวดเร็ว และกระจายไปทั่วโลกอย่างไร้พรมแดน ผู้ที่สามารถคุมข้อมูลข่าวสารได้จะเป็นผู้ที่ครอบครองอำนาจและโอกาสได้ ความได้เปรียบทางเศรษฐกิจเกิดจากความรวดเร็วในการตัดสินใจและมองการณ์ไกลของผู้ดำเนินการ ผู้ที่มีความสามารถในการนำวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีมาใช้ได้มากที่สุดจะเป็นผู้ได้เปรียบในสังคมสำหรับศตวรรษที่ 21

การแข่งขันทางเศรษฐกิจ ไม่สามารถอาศัยความได้เปรียบทางทรัพยากรและแรงงานราคาถูกได้อีกต่อไป ระบบการค้าเสรีต้องแข่งขันบนพื้นฐานของวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี เพราะโลกได้เคลื่อนย้ายพลังจากด้านเศรษฐกิจมาเป็นพลังด้านความรู้ทางวิทยาศาสตร์ ซึ่งเข้ามาทดแทนปัจจัยการผลิตเดิมในยุคอุตสาหกรรม ได้แก่ ที่ดิน แรงงาน พูน ซึ่งจะมีความสามารถในการสร้างรายได้ด้วยอัตราที่ต่ำกว่า

ประเทศคู่ค้าของไทยซึ่งอยู่ในตะวันออก ได้รับอิทธิพลจากกลุ่มต่าง ๆ ภายในประเทศ ผลักดันให้รัฐบาลของตนคุ้มครองผู้บริโภคภายในประเทศ โดยมุ่งเน้นระบบควบคุมคุณภาพ

เปิดเสรีด้านผลิตภัณฑ์บริการสิ่งแวดล้อม และความปลอดภัย ทำให้เกิดระบบมาตรฐานอุตสาหกรรม ISO 9000 และระบบมาตรฐานสิ่งแวดล้อม ISO 14000 ตลอดจนมาตรฐานความปลอดภัย ISO 18000 ซึ่งเป็นอิทธิพลประการหนึ่งของการผ่านเข้าสู่ยุคข่าวสารข้อมูล มาตรฐานทั้ง 3 ประการต้องใช้นักวิทยาศาสตร์ที่เป็นนักวิจัย เพื่อควบคุมมาตรฐานการผลิตและสร้างนวัตกรรมที่มีต้นทุนต่ำและสามารถส่งเข้าไปจำหน่ายในประเทศคู่ค้าได้ โดยไม่ถูกกีดกันทางการค้า

นอกจากนี้ เหตุจากการวิจัยและพัฒนาที่มีอยู่ไม่มากทั้งในภาครัฐและเอกชน ทำให้ประเทศไทยต้องพึ่งพาการซื้อหาเทคโนโลยีจากต่างประเทศเป็นส่วนใหญ่ อีกทั้งการวิจัยและพัฒนาที่ดำเนินการโดยภาครัฐมีจุดอ่อนเรื่องการเชื่อมโยงกับปัญหา และไม่สนองตอบความต้องการของผู้ใช้ในภาคเอกชน กับยังความขาดแคลนนักวิจัยที่มีคุณภาพการบริหารและการจัดการที่ดี ทำให้ไม่สามารถพัฒนานวัตกรรมของตนเองได้เป็นมูลเหตุหนึ่งที่ไม่ได้ช่วยเพิ่มความสามารถในการแข่งขันอันเนื่องมาจากความอ่อนด้อยในฐานความรู้และการเรียนรู้ทางด้านวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี หากปล่อยให้สภาพเช่นนี้ดำรงอยู่ในอนาคต ประเทศไทยจะต้องประสบปัญหาด้านเศรษฐกิจและสังคมมากขึ้นกว่าที่เป็นอยู่ เนื่องจากไม่สามารถพัฒนาประสิทธิภาพการผลิต รวมไปถึงไม่สามารถคิดค้นสิ่งใหม่ ๆ หรือวิธีการใหม่ ๆ เพื่อสร้างมูลค่าเพิ่มให้แก่ประเทศ และจะต้องพึ่งพาเทคโนโลยีต่างประเทศในทุก ๆ ด้าน จำเป็นที่จะต้องจัดการให้ประชาชนโดยทั่วไปได้รับการศึกษา มีความรู้ใฝ่เรียนรู้ และพร้อมรับรู้ข้อมูลข่าวสารด้านวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีอย่างกว้างขวางยิ่งขึ้น (สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ, 2544 ก, หน้า 18)

สรุปได้ว่าสังคมไทยในอนาคตมีลักษณะดังนี้ ด้านประชากร โครงสร้างของประชากร ประชากรวัยเด็กมีสัดส่วนลดลง ประชากรวัยแรงงานและวัยสูงอายุจะเพิ่มขึ้น ประชากรมีอายุขัยเฉลี่ยโดยรวมสูงขึ้น ด้านการศึกษา ปี พ.ศ. 2542 ประชากรไทยส่วนใหญ่มีการศึกษาไม่เกินระดับประถมศึกษา ด้านศิลปะและวัฒนธรรม กระแสวัฒนธรรมใหม่ที่มากับสื่อสารสนเทศและบันเทิงต่าง ๆ จากนอกประเทศกำลังค่อย ๆ เข้าแทนที่เอกลักษณ์ และคนที่ดั้งเดิมของสังคมไทย ทำให้เกิดปัญหาปัญหาสังคม เช่นปัญหาครอบครัว ครอบครัวหย่าร้าง ด้านสาธารณสุข คนไทยโดยทั่วไปมีสุขภาพอนามัยดีขึ้นกว่าปัจจุบัน แม้จะมีโรคใหม่ ๆ เกิดขึ้นเป็นครั้งคราวก็ตาม ด้านเศรษฐกิจ มุ่งเน้นทางด้านอุตสาหกรรมและบริการเพิ่มขึ้น ด้านการเมืองการปกครอง ยังคงเป็นการปกครองระบอบประชาธิปไตยมีพระมหากษัตริย์เป็นประมุข อำนาจอธิปไตยเน้นที่ประชาชนเพิ่มมากขึ้น การกระจายอำนาจจากส่วนกลางไปสู่ท้องถิ่นอย่างเป็นรูปธรรม ด้านทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ทรัพยากรถูกทำลายลงมากมีความขาดแคลนทั้งทรัพยากรป่าไม้ ทรัพยากรดิน ทรัพยากรน้ำ ทรัพยากรพลังงาน ก่อให้เกิดความสูญเสียและสร้างปัญหาต่อภาวะ

แวดล้อมทั้งในเขตเมืองและชนบท และด้านวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี ประเทศไทยขาดแคลน นักวิทยาศาสตร์ ยังคงพึ่งพิงการนำเข้าวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีสำเร็จรูปจากต่างประเทศ

ตอนที่ 2 การศึกษาไทยในอนาคต

ในภาวะการที่กำลังเผชิญกับการเปลี่ยนแปลงและการแข่งขันกันสูงทั้งด้านเศรษฐกิจ สังคม การเมืองการปกครอง เทคโนโลยีและวิชาการ เพื่อให้สามารถอยู่ร่วมในประชาคมโลกได้ รัฐจำเป็นต้องปรับกลยุทธ์ในการพัฒนาประเทศ โดยมุ่งเน้นที่การพัฒนาศักยภาพและคุณภาพของ ประชาชนให้มีความรู้ความสามารถให้ถึงระบบสากลทั้งในด้านปริมาณและคุณภาพ การศึกษาเป็น รากฐานสำคัญที่สุดประการหนึ่งในการสร้างสรรค์ความเจริญก้าวหน้าและแก้ไขปัญหาต่าง ๆ ใน สังคมได้ เนื่องจากการศึกษาเป็นกระบวนการที่ช่วยให้คนได้พัฒนาตนเองด้านต่าง ๆ ตลอดช่วง ชีวิต ดังที่วิจิตร ศรีสอาน ได้กล่าวว่า ปรากฏการณ์สำคัญประการหนึ่งที่เกิดขึ้นในทุกสังคมในยุค โลกาภิวัตน์คือการเปลี่ยนแปลงที่รวดเร็ว ประเทศที่จะก้าวหน้าทันโลก หรือก้าวล้ำนำโลกจะต้องมี การปรับปรุงระบบและกระบวนการด้านต่าง ๆ อย่างขนานใหญ่ในลักษณะของการปรับหรือการ ปฏิรูปหรือการปฏิวัติเพื่อการอยู่ในศตวรรษที่ 21 ของประเทศไทย ในการนี้ได้มีหน่วยงานทั้งภาค รัฐและเอกชนได้มีการเปลี่ยนแปลงให้ไปในทิศทางที่เหมาะสมที่สุดที่พูดกันมากที่สุดคือการปฏิรูปการ เมือง การปฏิรูปการศึกษา โดยเฉพาะด้านการศึกษาไม่เคยมียุคใดสมัยใดที่การศึกษาได้รับความ สนใจอย่างกว้างขวางอย่างปัจจุบัน จนนำไปสู่การปฏิรูปการศึกษาในที่สุด (วิจิตร ศรีสอาน, 2539, หน้า 12) และการปฏิรูปการศึกษาตามพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 การ ศึกษาจะช่วยพัฒนานักเรียนให้สามารถเรียนรู้อย่างต่อเนื่องตลอดชีวิต เพื่ออยู่ในสังคมที่มีการ เปลี่ยนแปลงอย่างสันติสุข

ความหมายและความสำคัญของการศึกษา

การศึกษาจึงเป็นปัจจัยสำคัญในการพัฒนาคนให้มีคุณภาพและประสิทธิภาพ ซึ่ง ประเทศไทยก็ได้มีการพัฒนาและปรับเปลี่ยนระบบการศึกษาให้เหมาะสมกับแต่ละยุคสมัยมาโดย ตลอด ดังจะเห็นได้ว่านโยบายการพัฒนาศึกษาของประเทศไทยในยุคนี้เป็นการสร้างรากฐาน เพื่อการพัฒนาขีดความสามารถของประเทศ และเป็นการเตรียมและนำคนไทยให้ก้าวสู่สังคมยุค ใหม่อย่างมั่นคงและรู้ทันโลก การที่ประเทศชาติจะเจริญรุ่งเรืองในด้านเศรษฐกิจ สังคม การเมือง และวัฒนธรรมจะต้องมีปัจจัยที่เอื้ออำนวยหลายด้าน ปัจจัยสำคัญอย่างหนึ่งก็คือ การมีประชากรที่ มีคุณภาพหรือมีความรู้ความสามารถ การที่ประชากรจะมีความรู้ความสามารถหรือมีคุณภาพ จะ ต้องผ่านกระบวนการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ที่เรียกว่าการศึกษา การศึกษาจึงเป็นรากฐานในการ

พัฒนาเศรษฐกิจ สังคม การเมือง และวัฒนธรรม การศึกษาจะเป็นเครื่องมือสำหรับใช้ในการดำเนินชีวิต สร้างสันติสุขให้แก่มนุษย์และสร้างสันติภาพให้แก่สังคม

ได้มีสำนักวิชาการและผู้รู้ให้ความหมายของการศึกษาไว้แตกต่างกันดังนี้

พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2542 (2546, หน้า 784) ได้ให้ความหมายของการศึกษา หมายถึง การเล่าเรียน ฝึกฝนและอบรม ส่วนคำศัพท์ในภาษาอังกฤษ คำว่า การศึกษาตรงกับคำภาษาอังกฤษว่า education หมายถึง การพัฒนาสมรรถภาพด้านต่าง ๆ ของบุคคล ให้มีความเจริญงอกงามสูงสุด เพื่อให้การศึกษาเกิดประโยชน์ต่อตนเองและส่วนรวม (Good, 1973, p. 202)

สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ (2542, หน้า 2) ได้ให้ความหมายของการศึกษาตามพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 ว่าการศึกษา หมายถึง กระบวนการเรียนรู้ เพื่อความเจริญงอกงามของบุคคลและสังคม โดยการถ่ายทอดความรู้ การฝึก การอบรม การสืบสวนทางวัฒนธรรม การสร้างสรรค์จรรโลง ความก้าวหน้าทางวิชาการ การสร้างองค์ความรู้อื่น เกิดจากการจัดสภาพแวดล้อม การเรียนรู้และปัจจัยเกื้อหนุนให้บุคคลเรียนรู้อย่างต่อเนื่องตลอดชีวิต

สรุปได้ว่า การศึกษา คือ กระบวนการเรียนรู้นำไปสู่ความเจริญงอกงามของบุคคลทั้งสติปัญญา จิตใจ ร่างกาย และสังคม สามารถดำรงชีวิตและประกอบอาชีพในสังคมให้เจริญก้าวหน้าและมีสันติสุข

ความมุ่งหมายของการศึกษา

ในการจัดการศึกษาต้องมีความมุ่งหมายในการจัดการศึกษา เพื่ออะไรหรือผลของการศึกษาควรเป็นเช่นไร เพื่อเป็นแนวทางในการจัดการศึกษาจะเห็นว่าความมุ่งหมายของการศึกษาแต่ละยุคสมัยไม่เหมือนกัน ขึ้นอยู่กับความจำเป็น สภาพแวดล้อมและปรัชญาของสังคมนั้น ๆ ฉะนั้นการใดก็ตามที่ทำให้บุคคลมีความรู้ความสามารถ ความเข้าใจ มีทักษะและทำให้นิสัยเปลี่ยนไปในทางที่ดีงามที่ถูกต้องที่สังคมยอมรับ ถือได้ว่าเป็นการศึกษาทั้งสิ้น

ไพศาล ไกรสิทธิ์ (2541, หน้า 2) ได้กล่าวถึงความมุ่งหมายของการศึกษาว่า โดยปกติประเทศต่าง ๆ มักจะกำหนดความมุ่งหมายไว้ดังนี้

1. ด้านบุคคล การศึกษามีความมุ่งหมายที่จะพัฒนาอำนาจและความสามารถภายในของบุคคล
2. ด้านเศรษฐกิจ การศึกษามีความมุ่งหมายที่จะพัฒนาความรู้และทักษะของแต่ละบุคคล เพื่อให้สามารถมีบทบาทที่ก่อให้เกิดประโยชน์ในฐานะผู้ประกอบการอาชีพ

3. ด้านสังคมและจริยธรรม การศึกษามีความมุ่งหมายที่จะพัฒนาค่านิยม เจตคติ อันจะก่อให้เกิดความซื่อสัตย์และการมีส่วนร่วมอย่างมีความรับผิดชอบในชีวิตและสังคม

4. ด้านการเมือง การศึกษามีความมุ่งหมายที่จะพัฒนาความรู้สึกที่จะเป็นส่วนหนึ่งของประเทศและสร้างความสำนึกในหน้าที่ต่อส่วนรวม

สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ (2542, หน้า 5) ได้ให้ความมุ่งหมายของการศึกษาไว้ในพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 ดังนี้

1. การจัดการศึกษา ต้องเป็นไปเพื่อพัฒนาคนไทยให้เป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ทั้งร่างกาย จิตใจ สติปัญญา ความรู้และคุณธรรม มีจริยธรรมและวัฒนธรรมในการดำรงชีวิต สามารถอยู่ร่วมกับผู้อื่นได้อย่างมีความสุข

2. ในกระบวนการเรียนรู้ต้องมุ่งปลูกฝังจิตสำนึกที่ถูกต้องเกี่ยวกับการเมือง การปกครองในระบอบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุข รู้จักรักษาและส่งเสริมสิทธิหน้าที่เสรีภาพ ความเคารพกฎหมาย ความเสมอภาค และศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ มีความภูมิใจในความเป็นไทย รู้จักรักษาผลประโยชน์ส่วนรวมและของประเทศชาติรวมทั้งส่งเสริมศาสนา ศิลปวัฒนธรรมของชาติ การกีฬา ภูมิปัญญาท้องถิ่น ภูมิปัญญาไทย และความรู้อันเป็นสากล ตลอดจนอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม มีความสามารถในการประกอบอาชีพ รู้จักพึ่งตนเอง มีความคิดริเริ่มสร้างสรรค์ ใฝ่รู้ และเรียนรู้ด้วยตนเองอย่างต่อเนื่อง

สรุปได้ว่า ความมุ่งหมายของการศึกษา หมายถึง การมุ่งที่จะให้บุคคลและสังคมเป็นผู้มีความรู้ ความสามารถ มีความประพฤติและสามารถประกอบอาชีพที่ดี เป็นประโยชน์ทั้งต่อตนเองและสังคมต่อไป

เป้าหมายของการศึกษา

ในส่วนของบุคคล การศึกษาเป็นเครื่องมือที่จำเป็นต่อการสร้างศักยภาพของบุคคลที่สามารถใช้ในการสร้างคุณภาพในกระบวนการพัฒนาเศรษฐกิจ สังคม การเมืองและวัฒนธรรม มีบุคลิกภาพที่สามารถปรับตัวได้ รู้จักวิพากษ์วิจารณ์ในการแก้ปัญหาที่หลากหลาย รู้จักการตัดสินใจที่ตั้งอยู่บนรากฐานของเหตุผล บนความถูกต้องและหลักคุณธรรม เป็นผู้ที่สนับสนุนการพัฒนาตนเองและสังคม เป้าหมายสูงสุดของการศึกษา คือ การพัฒนามนุษย์ใน 2 ลักษณะ

(Pongpaibool, 1990, p. 21) ได้แก่

1. การพัฒนาคุณภาพภายใน อันได้แก่ ปัญญา คุณธรรม และความสามารถขั้นพื้นฐานการศึกษาส่งเสริมให้ผู้เรียนเกิดปัญญา ซึ่งเป็นความสามารถที่จำเป็นต่อการดำเนินชีวิต สามารถเข้าใจถึงเหตุและผล สามารถแยกแยะความถูกผิด คุณภาพของมนุษย์ตามข้อนี้เป็นอย่างประกอบของหลักการพื้นฐานที่ทำให้ผู้เรียนมีคุณธรรม จริยธรรม สามารถพัฒนาตนเอง สามารถ

ดำเนินชีวิตเข้ากับคนอื่นได้อย่างกลมกลืน และยังเป็นสิ่งจำเป็นเบื้องต้นสำหรับการพัฒนาการคิดแบบวิเคราะห์ การแก้ปัญหาในเชิงบวก การมีความคิดสร้างสรรค์และการมีความคิดริเริ่ม เป็นบุคคลที่มีจิตใจที่เปิดกว้าง ใฝ่รู้ สามารถประยุกต์ด้วยความรู้สมัยใหม่ให้เข้ากับบริบทของสังคม ในขณะที่เดียวกันยังช่วยพัฒนาและดูแลสุขภาพโดยรวม ทำให้เกิดความเข้มแข็ง คุณภาพเหล่านี้ไม่เพียงแต่จะส่งเสริมการพัฒนามนุษย์ให้เต็มศักยภาพสูงสุดเท่านั้น แต่ยังสามารถปรับตัวให้เหมาะสมกับเงื่อนไขความจำเป็น และข้อจำกัดทางสังคมที่กำลังจะเปลี่ยนไป

2. พัฒนาความรู้และทักษะที่จำเป็นต่อการประกอบอาชีพ การศึกษาช่วยพัฒนามนุษย์ให้มีความรู้ที่ตั้งอยู่บนพื้นฐานทางวิทยาศาสตร์ สังคมศาสตร์ และมนุษยศาสตร์ รวมทั้งมีทักษะอันเป็นพื้นฐานของการประกอบอาชีพ ซึ่งประกอบด้วย การรู้หนังสือ ความรู้เรื่องจำนวน การสื่อสาร ตลอดจนเทคนิคในการจัดการเบื้องต้น ทั้งนี้เพื่อให้มนุษย์สามารถพึ่งตนเอง มีความสามารถที่จะเลือกด้วยตนเองเกี่ยวกับการดำรงชีวิตและการประกอบอาชีพ นอกจากนั้น การศึกษายังให้ความรู้ที่เป็นปัจจุบัน ผูกอบรมให้มีทักษะเฉพาะที่จำเป็นสำหรับภาคเศรษฐกิจ ทั้งแบบดั้งเดิมและภาคทันสมัย

สภาพการจัดการศึกษาของประเทศไทยในปัจจุบัน

สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ (2542, หน้า 9-15) ได้จัดทำรายงานสถิติการศึกษาของประเทศไทยปี พ.ศ. 2542 ไว้ดังนี้ สภาพการจัดการศึกษาของประเทศไทยจากข้อมูลปีการศึกษา พ.ศ. 2542 พบว่าจำนวนสถานศึกษาทั้งสิ้น 58,985 แห่ง จำแนกเป็นกระทรวงศึกษาธิการจำนวน 49,748 แห่ง คิดเป็นร้อยละ 84.3 รองลงมาคือกระทรวงมหาดไทย 8,730 แห่ง คิดเป็นร้อยละ 14.8 สำนักงานรัฐมนตรี สำนักงานตำรวจแห่งชาติมี 188 แห่ง คิดเป็นร้อยละ 0.3 กระทรวงแรงงานและสวัสดิการสังคมมี 150 แห่ง คิดเป็นร้อยละ 0.3 ทบวงมหาวิทยาลัยมี 75 แห่ง คิดเป็นร้อยละ 0.1 นอกนั้นเป็นกระทรวงหรือหน่วยงานอื่นที่ร่วมจัดการศึกษารวม 94 แห่ง คิดเป็นร้อยละ 0.2 ซึ่งส่วนใหญ่เป็นการจัดการศึกษาประเภทการศึกษาเฉพาะกิจ เฉพาะกลุ่มได้แก่กระทรวงสาธารณสุข กระทรวงกลาโหม กระทรวงคมนาคม กระทรวงเกษตรและสหกรณ์ กระทรวงวิทยาศาสตร์เทคโนโลยีและสิ่งแวดล้อม และสภากาชาดไทย

จำนวนนักเรียน นิสิต นักศึกษาในระบบโรงเรียน รวมทั้งสิ้น 14,648,653 คน จำแนกเป็นก่อนประถมศึกษา 2,801,967 คน คิดเป็นร้อยละ 19.1 ระดับประถมศึกษา 6,027,600 คน คิดเป็นร้อยละ 41.2 ระดับมัธยมศึกษาตอนต้น 2,388,561 คน คิดเป็นร้อยละ 16.3 ระดับมัธยมศึกษาตอนปลาย 1,826,076 คน จำแนกเป็นประเภทสามัญศึกษา 1,047,288 คิดเป็นร้อยละ 7.1 และประเภทอาชีวศึกษา 778,788 คน คิดเป็นร้อยละ 5.3 และระดับอุดมศึกษา 1,604,499 คน หรือคิดเป็นร้อยละ 11.0 จำแนกเป็นนักศึกษาในสถานศึกษาของรัฐจำนวน 1,255,261 คน คิด

เป็นร้อยละ 78.2 และเป็นนักศึกษาในสถานศึกษาเอกชน 349,188 คน คิดเป็นร้อยละ 21.8
 จำแนกเป็นระดับต่ำกว่าปริญญาตรี 399,837 คน ระดับปริญญาตรี 1,121,265 คน และสูงกว่า
 ปริญญาตรี 83,347 คน จำแนกนักเรียนนอกระบบโรงเรียน 3,813,667 คน พบว่าระดับประถม
 ศึกษามี 119,015 คน คิดเป็นร้อยละ 3.1 ระดับมัธยมศึกษาตอนต้น 1,046,245 คน คิดเป็น
 ร้อยละ 27.4 ระดับมัธยมศึกษาตอนปลายจำแนกเป็นผู้เรียนประเภทสามัญศึกษา 796,903 คน
 คิดเป็นร้อยละ 20.9 และผู้เรียนประเภทอาชีวศึกษา 5,716 คน คิดเป็นร้อยละ 0.2 และจำนวน
 ผู้ศึกษาในหลักสูตรอื่น ๆ มีจำนวน 1,845,798 คน คิดเป็นร้อยละ 48.4 ตามลำดับ

ดังนั้นจึงมีนักเรียน นิสิต นักศึกษาที่อยู่ในระบบการศึกษารวมทั้งสิ้น 18,683,000 คน
 จากจำนวนประชากร 61 ล้านคน คิดเป็นร้อยละ 29.5 ของประชากรทั้งหมด

ด้านโอกาสทางการศึกษาและบริการทางการศึกษาในปีการศึกษา พ.ศ. 2542 พบว่า
 สัดส่วนนักเรียนที่ได้รับบริการทางการศึกษาต่อจำนวนประชากรวัยเรียนดังนี้ ระดับก่อนประถม
 ศึกษาร้อยละ 97.0 ประถมศึกษาร้อยละ 103.6 มัธยมศึกษาตอนต้นร้อยละ 84.0 มัธยมศึกษาตอน
 ปลายร้อยละ 58.3 โดยแบ่งเป็นมัธยมศึกษาตอนปลายสายสามัญร้อยละ 33.2 และสายอาชีพ
 ร้อยละ 25.1 และในระดับอุดมศึกษาร้อยละ 25.7 ซึ่งแสดงว่ายังมีผู้ตกหล่นในการศึกษาขั้นพื้น
 ฐาน 12 ปี โดยเฉพาะในระดับมัธยมศึกษาตอนปลายร้อยละ 41.7 และในระดับอุดมศึกษามีผู้ตก
 หล่นถึงร้อยละ 74.3 ดังนั้นความครอบคลุมเด็กที่เป็นกลุ่มเป้าหมายในระบบการศึกษาขั้นพื้นฐาน
 จึงยังไม่ทั่วถึงและยังมีความจำเป็นที่ต้องขยายโอกาสในระดับอุดมศึกษาด้วย

ด้านศักยภาพในการจัดการศึกษาพบว่า อัตราส่วนนักเรียนต่อห้องเรียนของการศึกษาดัง
 แต่ระดับก่อนประถมศึกษาจนถึงมัธยมศึกษาตอนปลายทั้งสายสามัญและสายอาชีพ ยังรับนักเรียน
 เพิ่มได้อีก สำหรับอัตราส่วนนักเรียนต่อครูมีเพียงพอ ยกเว้นในระดับอาชีวศึกษาที่ต้องการครูเพิ่ม
 และในเรื่องของสัดส่วนวุฒิของครูพบว่า ครูทั้งภาครัฐและภาคเอกชนมีวุฒิปริญญาตรีเป็นส่วน
 ใหญ่ ยังมีครูของรัฐที่มีวุฒิการศึกษาต่ำกว่าปริญญาตรี 67,731 คน หรือร้อยละ 11.3 จากจำนวน
 ครูในโรงเรียนของรัฐ 589,286 คน และครูเอกชนที่มีวุฒิการศึกษาต่ำกว่าปริญญาตรี 31,150 คน
 คิดเป็นร้อยละ 32.7 จากจำนวนครูโรงเรียนเอกชน 95,352 คน ซึ่งแสดงว่ามีความขาดแคลนครู
 ในบางระดับ และต้องเร่งพัฒนาครูที่มีวุฒิต่ำกว่าปริญญาตรี

ด้านประสิทธิภาพการศึกษา ข้อมูลการศึกษาปี พ.ศ. 2542 พบว่า ในภาพรวมต้องปรับ
 ประสิทธิภาพยังเกิดความสูญเปล่าทางการศึกษา ไม่ว่าจะเป็นพิจารณาจากดัชนีด้านใด ได้แก่ อัตราการ
 คงอยู่ของนักเรียนในชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 พบว่าแนวโน้มของเด็กเลื่อนทุกชั้นในอัตราร้อยละ
 96.1-98.8 โดยมีอัตราต่ำสุดที่ชั้นประถมศึกษาปีที่ 1 ชั้นประถมศึกษาปีที่ 2 อัตราการซ้ำชั้น
 ประถมปีที่ 1 ซ้ำชั้นมากที่สุด (ร้อยละ 7.9) ชั้นประถมปีที่ 6 ซ้ำน้อยที่สุด (ร้อยละ 1.2) และ

อัตราออกกลางคันของนักเรียนประถมศึกษาพบว่า มีนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 1 และ 5 ออกมากที่สุดคือร้อยละ 1.3 เท่ากัน อย่างไรก็ตามยังพบอีกว่าประสิทธิภาพในปีการศึกษา 2542 นับว่ายังดีกว่าในปีที่ผ่านมา แต่ก็ยังไม่ดีพอ การศึกษาไทยต้องเร่งปรับปรุงประสิทธิภาพโดยเร็ว

ด้านงบประมาณรายจ่ายด้านการศึกษาในปีงบประมาณ พ.ศ. 2544 งบประมาณการศึกษาได้รับ 221,649 ล้านบาท คิดเป็นร้อยละ 4.0 ของ GDP หรือร้อยละ 24.0 ของงบประมาณแผ่นดินทั้งหมด ระดับก่อนประถมและระดับประถมศึกษาได้รับการจัดสรรงบประมาณสูงสุด รองลงมาคือระดับมัธยมศึกษาและระดับอุดมศึกษาตามลำดับ ปัญหาด้านงบประมาณการศึกษาของไทยพบว่าบ่งชี้จัดสรรให้ต่ำกว่าหลายประเทศ หากเปรียบเทียบสัดส่วนของงบประมาณการศึกษาต่อ GDP นอกจากนี้ยังใช้งบประมาณไม่มีประสิทธิภาพ ยังไม่เป็นธรรมและยังมีปัญหาในการจัดซื้อจัดจ้างที่ไม่โปร่งใส

การศึกษาโดยเฉลี่ยของคนไทยในปีการศึกษา พ.ศ. 2542 พบว่าคนไทยมีการศึกษาเฉลี่ย 7.1 ปี คนที่อยู่ในเขตเทศบาลมีการศึกษาเฉลี่ย 9.1 ปีสูงกว่าผู้อยู่นอกเขตเทศบาลซึ่งมีค่าเฉลี่ย 6.1 ปี คนไทยที่อยู่ในสาขาวิชาชีพการเกษตรมีการศึกษาเฉลี่ยต่ำสุดคือ 5.0 ปีแรงงานไทยมีการศึกษาเฉลี่ยระดับประถมศึกษาสูงถึงร้อยละ 59.1 ของจำนวนทั้งหมด และคนไทยเรียนอุดมศึกษาร้อยละ 14.1 ของประชากรทั้งหมด

ศักยภาพของประเทศไทยในเวทีโลก ในการจัดอันดับประเทศในเวทีโลกซึ่งมีประเทศรวม 47 ประเทศที่เปรียบเทียบกันในปี พ.ศ. 2543 พบว่าประเทศไทยอยู่ในอันดับต่อไปนี้ ด้านเศรษฐกิจภายในประเทศอันดับที่ 37 ด้านความเป็นนานาชาติอันดับที่ 19 ด้านรัฐบาลอันดับที่ 23 ด้านการเงินอันดับที่ 38 ด้านโครงสร้างพื้นฐานอันดับที่ 43 ด้านการจัดการอันดับที่ 33 ด้านวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีอันดับที่ 47 ด้านประชากรอันดับที่ 36 หรือในภาพรวมทุกด้านประเทศไทยอยู่ในอันดับที่ 33 จากจำนวน 47 ประเทศ ซึ่งให้เห็นว่าประเทศไทยยังต้องพัฒนาศักยภาพในทุกด้าน โดยเฉพาะด้านวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี

การศึกษาของประเทศไทยในปี พ.ศ. 2543 มีจำนวนโรงเรียนและสถานศึกษารวมทั้งสิ้น 58,985 แห่ง แต่ยังไม่สามารถให้บริการการศึกษาแก่ประชาชนในวัยเรียนอายุ 3-21 ปีได้อย่างทั่วถึง ในจำนวนประชากรวัยเรียน 3-21 ปีจำนวน 19.2 ล้านคนนั้น ยังมีอีกถึง 5.2 ล้านคนที่ยังไม่มีโอกาสเข้ารับการศึกษาระบบ มีเพียงบางส่วนที่เข้ารับการศึกษานอกระบบกับการศึกษาเฉพาะทางและการศึกษาตามอัธยาศัยและยังมีผู้ด้อยโอกาสขาดโอกาสที่จะได้รับการทางการศึกษาอีกจำนวนมาก สำหรับเด็กและเยาวชนที่มีความบกพร่องทางด้านร่างกาย สติปัญญา อารมณ์อายุ 3-17 ปี พบว่าได้รับการศึกษาถึงขั้นพื้นฐาน 140,856 คน จากจำนวนคนพิการ 165,000 คน ซึ่งมีอยู่เท่ากับร้อยละ 1 ของประชากรวัยเรียนอายุ 3-17 ปี ส่วนจำนวนเด็กโอกาส

กลุ่มอื่น ๆ นั้น ประเมินการว่าเด็กและเยาวชนอายุ 0-12 ปีที่อยู่ในข่ายได้รับการ สวัสดิการ และสังคมสงเคราะห์ในปี พ.ศ. 2543 มีจำนวนถึง 4,251,485 คน ส่วนเด็กและเยาวชนผู้มีความสามารถพิเศษที่กำลังเรียนอยู่ในระดับมัธยมศึกษาตอนต้นและตอนปลายคาดว่าจะมีประมาณ 600,000 คน ในปี พ.ศ. 2544 (สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ, 2544 ก, หน้า 21)

เมื่อคำนึงถึงเจตนารมณ์แห่งพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 ในการจัดการศึกษาขั้นพื้นฐานไม่น้อยกว่า 12 ปี และการศึกษาภาคบังคับจำนวน 9 ปี ให้แก่เด็กอายุย่างเข้าปีที่เจ็ดได้เข้าเรียนในสถานศึกษาขั้นพื้นฐานจนอายุย่างเข้าปีที่ 16 เว้นแต่สอบไล่ได้ชั้นปีที่ 9 ของการศึกษาภาคบังคับ ปรากฏว่าในปี พ.ศ. 2543 มีเด็กและเยาวชนกลุ่มอายุ 6-14 ปีจำนวน 0.3 ล้านคน ยังไม่ได้รับการศึกษาระดับมัธยมศึกษาตอนต้น เด็กและเยาวชนกลุ่มอายุ 6-17 ปีจำนวน 1.6 ล้านคนยังไม่ได้รับการศึกษาขั้นพื้นฐาน 12 ปี ซึ่งส่วนใหญ่เป็นผู้มาจากครอบครัวยากจน เป็นเด็กเร่ร่อนหรืออาศัยอยู่ในท้องถิ่นห่างไกล

เหตุดังนี้ย่อมแสดงให้เห็นถึงการจัดการศึกษาในระบบยังไร้ประสิทธิภาพและไม่เพียงพอแก่จำนวนประชากรวัยเรียน นอกจากนั้นการเชื่อมโยงและการเทียบโอนผลการศึกษาระหว่างการเรียนในระบบโรงเรียนกับการศึกษานอกระบบ และการศึกษาดตามอัธยาศัยยังทำได้น้อย อีกทั้งยังขาดการสนับสนุนและการมีส่วนร่วมจากภาคอื่น ๆ เข้ามาเสริมบริการการจัดการศึกษาในรูปแบบต่าง ๆ ของระบบการศึกษาของประเทศ

ผลอันเกิดจากการศึกษาในระบบที่ยังไม่เป็นไปในระดับที่น่าพอใจนัก จนต้องเปิดโอกาสที่สองคือ การศึกษาในรูปแบบของการศึกษานอกระบบ เพื่อรองรับประชากรที่พลาดโอกาสและพ้นการศึกษาในระบบหรือไม่ต้องการศึกษาในระบบให้ได้รับการศึกษาในรูปแบบที่หลากหลายอย่างทั่วถึง เพิ่มพูนความรู้และทักษะอย่างต่อเนื่องตามความต้องการ เพื่อให้สามารถดำรงชีวิตและอยู่ร่วมในสังคมอย่างพึงตนเองได้ อย่างไรก็ตามการจัดการศึกษานอกระบบที่ดำเนินอยู่ในปัจจุบันยังไม่หลากหลายและไม่เพียงพอ ดังนั้น จึงต้องเพิ่มขยายให้ทันกับความต้องการของสังคมและประชากรผู้ใฝ่รู้ในการศึกษาเพิ่มเติมแก่ทักษะและอาชีพของตน ซึ่งคาดว่าจะมีถึงประมาณ 2.7 ล้านคนในปี พ.ศ. 2550

สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ (2544 ข, หน้า 34-39) ได้สรุปปัญหาการศึกษาไทย เพื่อกำหนดเป็นยุทธศาสตร์ในการแก้ไขในแผนการศึกษา ศาสนา ศิลปะและวัฒนธรรมแห่งชาติ พ.ศ. 2545-2559 ไว้ดังนี้

1. สัดส่วนประชากรวัยทำงานและสูงอายุในอนาคตจะเพิ่มสูงขึ้น ขณะที่ปัจจุบันพบว่าคุณภาพการศึกษาของประชากรไทยโดยเฉลี่ยต่ำลง ซึ่งไม่อาจตอบสนองการพัฒนาเศรษฐกิจของประเทศได้อย่างเต็มที่

2. ภาวะทุพโภชนาการและการขาดแคลนอาหาร มีผลทำให้เด็กปฐมวัยและวัยการศึกษาขั้นพื้นฐานอยู่ในอัตราเสี่ยงต่อการเกิดภาวะทุพโภชนาการถึง 5.3 ล้านคน จากจำนวน 8 ล้านคนหรือร้อยละ 64.5 ภาวะดังกล่าวมีผลทางลบต่อการพัฒนาการทางสมองและการเรียนรู้ของเด็กไทย

3. ภาวะวิกฤตเศรษฐกิจทำให้อัตราการว่างงานสูงขึ้น คนตกงานมากขึ้น การปรับเปลี่ยนอาชีพเพื่อให้มีงานทำเป็นไปได้ยาก เนื่องจากแรงงานไทยมีการศึกษาค่อนข้างต่ำและขาดทักษะที่สอดคล้องกับความต้องการของตลาดแรงงาน

4. ความเสื่อมโทรมของทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมเป็นเหตุของปัญหาความขัดแย้งในสังคมและการพัฒนาประเทศไม่ยั่งยืน

5. กฎ กติกาและระเบียบใหม่ ๆ ที่มาพร้อมกับโลกาภิวัตน์ และการรวมกลุ่มของชุมชนนานาชาติ นำมาซึ่งความเสียเปรียบและส่งผลกระทบต่อการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมของประเทศ

6. ความขาดแคลนการวิจัยและพัฒนาที่จะสร้างและพัฒนาฐานความรู้และการเรียนรู้ของประเทศ ก่อให้เกิดการพึ่งพิงจากภายนอกในระดับสูง รวมทั้งความอ่อนแอทางด้านวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีเป็นเหตุของความด้อยศักยภาพในการแข่งขันในเวทีโลก

7. การเสริมความรู้และสร้างจิตสำนึกในเรื่องความเป็นประชาธิปไตย ความรักชาติ และค่านิยมไทย ตลอดจนการเข้ามามีส่วนร่วมในกระบวนการพัฒนาประเทศของประชาชนตามกระบวนการพัฒนาทางการเมืองยังทำได้ไม่เต็มที่

8. ความเสื่อมถอยทางด้านศีลธรรม คุณธรรม ค่านิยมและคุณลักษณะที่พึงประสงค์ตามระบบวิถีชีวิตที่ดีงามของไทย

9. การละเลยไม่เห็นคุณค่าและความสำคัญของศิลปะ วัฒนธรรม ภูมิปัญญาท้องถิ่น และภูมิปัญญาไทย และการถูกรุกรานโดยวัฒนธรรมต่างชาติ

10. ปัญหาสังคม ได้แก่ ความยากจน ยาเสพติด ครอบครัวแตกแยก อาชญากรรม และการทารุณกรรมต่อเด็กและเยาวชนได้ทวีความรุนแรงขึ้น อันเนื่องมาจากการมุ่งเน้นการพัฒนาเศรษฐกิจแบบมหภาค ละเลยการพัฒนาแบบสมดุลด้านสังคม ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม นำไปสู่ความขัดแย้งและความไม่เป็นธรรมในสังคม

11. การให้บริการการศึกษาขั้นพื้นฐานยังไม่สามารถสร้างความเสมอภาคและความเป็นธรรมในการเข้ารับบริการการศึกษาได้อย่างทั่วถึง อันเนื่องมาจากการขาดรูปแบบการจัดการศึกษาที่หลากหลาย ทั้งในเรื่องหลักสูตรและวิธีการเรียนการสอน ซึ่งไม่สามารถสนองต่อวิถีชีวิตและ

ความต้องการของเด็กด้อยโอกาสกลุ่มต่าง ๆ สภาพที่ตั้งทางภูมิศาสตร์ของสถานศึกษาที่อยู่อันห่างไกลของผู้เรียน ภาวะความยากจน ยาเสพติด ความเจ็บป่วยของกลุ่มเด็กวัยการศึกษาขั้นพื้นฐาน

12. การจัดการอาชีวศึกษาและการศึกษาอบรมวิชาชีพ ยังขาดศักยภาพ และความคล่องตัวในการดำเนินงาน มีความซ้ำซ้อนในการให้บริการ คำนึงถึงความพร้อมของผู้จัดมากกว่าความต้องการของตลาดแรงงานและผู้เรียน

13. การศึกษาระดับอุดมศึกษาด้านวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยียังจัดได้ไม่มากขาดความหลากหลาย ไม่สอดคล้องกับความต้องการของตลาดแรงงาน รวมทั้งการขาดแคลนกำลังคนทางด้านมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ในบางสาขาวิชา เช่น ปรัชญา ภาษาศาสตร์ การอนุรักษ์งานด้านศิลปะและวัฒนธรรม ที่จำเป็นในการพัฒนาประเทศ การเพิ่มโอกาสให้กับเยาวชนยากจนได้เข้าเรียนระดับอุดมศึกษาในสัดส่วนที่เพิ่มขึ้นเป็นไปได้ยาก เนื่องจากระบบการสอบคัดเลือกยังเป็นระบบแพ้คัดออก

14. การศึกษานอกระบบ ยังจัดได้ไม่เพียงพอกับจำนวนประชากรและสภาพความเปลี่ยนแปลงทั้งด้านเศรษฐกิจและสังคมที่เกิดขึ้นอย่างรวดเร็ว การเชื่อมโยงและเทียบโอนผลการเรียนระหว่างการศึกษาในระบบ การศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัยยังทำได้น้อย ขาดการส่งเสริม สนับสนุน ให้ภาคเอกชน ชุมชน ประชาชน และสถาบันทางสังคมในการจัดการศึกษานอกระบบเท่าที่ควร

15. การศึกษาตามอัธยาศัยในปัจจุบันยังไม่สามารถสร้างสังคมแห่งภูมิปัญญาและการเรียนรู้ได้ เนื่องจากแหล่งการเรียนรู้ยังมีไม่มากพอและได้กระจายอย่างทั่วถึง กิจกรรมด้านโทรคมนาคมและเทคโนโลยีสารสนเทศส่วนใหญ่ยังเป็นเชิงพาณิชย์ ให้ข่าวสารข้อมูลและความรู้เพื่อบันเทิงและธุรกิจมากกว่าการพัฒนาการเรียนรู้ของคนและสังคม

16. การนำเทคโนโลยีสมัยใหม่มาใช้เพื่อพัฒนาคุณภาพการเรียนการสอนและกระจายความรู้สู่สถานศึกษา ชุมชน และสังคมไทยยังทำได้ไม่มากเท่าที่ควร อันเนื่องด้วยปัญหาด้านงบประมาณ ข้อยกจำกัดทางด้านความรู้ความสามารถของครู และบุคลากรที่เกี่ยวข้อง และที่สำคัญอย่างยิ่งคือปัญหาด้านโครงสร้างพื้นฐาน

17. มีปัญหาการขยายโครงสร้างพื้นฐานด้านสื่อทุกประเภทไม่ครอบคลุมทุกพื้นที่และกลุ่มประชากรทั่วประเทศ การนำเสนอเนื้อหาสาระส่วนใหญ่เป็นการให้ข่าวสารข้อมูลเรื่องทั่ว ๆ ไป และมุ่งเน้นความบันเทิงเป็นหลัก ขาดความรู้ด้านวิชาการที่เป็นพื้นฐานสำคัญทั้งทางวิทยาศาสตร์เทคโนโลยี และสังคมศาสตร์ที่เอื้อต่อการเสริมปัญญา แนวคิด และการพัฒนาศีลธรรม คุณธรรมและจริยธรรมของประชาชน

18. คุณภาพการศึกษาของไทยมีมาตรฐานค่อนข้างต่ำ เมื่อเปรียบเทียบกับคุณภาพมาตรฐานการศึกษาของอีกหลายประเทศในระดับเดียวกัน เด็กและเยาวชนไทยยังไม่ได้ได้รับการพัฒนาเต็มตามศักยภาพ ความสามารถทางวิชาการ โดยเฉพาะวิชาวิทยาศาสตร์ คณิตศาสตร์ ภาษา และคอมพิวเตอร์ ยังไม่ได้มาตรฐาน ขาดการปลูกฝังคุณลักษณะที่พึงประสงค์ เช่น การใฝ่รู้ใฝ่เรียน การคิด วิเคราะห์ และใช้เหตุผลในการแก้ปัญหา ความมีระเบียบวินัย และความซื่อสัตย์ เป็นต้น นอกจากนี้วิธีการสอนของครู ยังใช้วิธีการบอกความรู้โดยยัดวิชาเป็นตัวตั้ง ไม่ยัดผู้เรียนเป็นตัวตั้ง ไม่สามารถทำให้ผู้เรียนเผชิญและแก้ปัญหาในชีวิตจริงได้

19. ความด้อยคุณภาพมีเหตุปัจจัยมาจากความบกพร่องและความด้อยคุณภาพของปัจจัยการผลิตด้านครู หลักสูตร วิธีการเรียนการสอน อุปกรณ์และสื่อการเรียนการสอน การวัดผล ประเมินผล ขาดระบบการประกันคุณภาพและมาตรฐานการศึกษา รวมทั้งขาดการมีส่วนร่วมของชุมชน ผู้ปกครองของผู้เรียน

20. แม้ครู คณาจารย์ และบุคลากรทางการศึกษา เป็นปัจจัยสำคัญยิ่งต่อการพัฒนาคุณภาพและมาตรฐานการศึกษา แต่วิชาชีพครูไม่ได้รับการยอมรับเท่าที่ควร สถานะและภาพลักษณ์ของครูตกต่ำในสายตาของสังคมอันเนื่องจากขาดการส่งเสริมและพัฒนาวิชาชีพครูที่มีคุณภาพทั้งด้านการผลิตการพัฒนา การบริหารงานบุคคลครู เงินเดือนค่าตอบแทน การยกย่องเชิดชูเกียรติ และการดูแลครูให้มีคุณภาพตามเกณฑ์มาตรฐานจรรยาบรรณวิชาชีพ

21. ขาดการสนับสนุนและส่งเสริมการผลิตครู และการพัฒนานุเคราะห์ที่มีความรู้ความเข้าใจพฤติกรรมกลุ่มเด็กที่มีความต้องการพิเศษ เพื่อช่วยพัฒนาการเรียนการสอนให้มีประสิทธิภาพ

22. พระภิกษุ สามเณร นักบวช และผู้นำทางศาสนา ยังมิได้รับการส่งเสริมสนับสนุนและพัฒนาให้สามารถเป็นผู้สอนและผู้เผยแผ่ศาสนาได้อย่างถูกต้องเหมาะสมและกลมกลืนกับวิถีชีวิตของแต่ละศาสนา ตลอดจนการดำเนินกิจกรรมทางด้านศาสนายังคงเน้นพิธีกรรมมากกว่าการเน้นด้านหลักธรรม ที่มุ่งให้ศาสนิกชนได้เข้าใจและเข้าถึงแก่นแท้ของศาสนาได้อย่างแท้จริง

23. กระบวนการเรียนการสอนวิชาต่าง ๆ ยังขาดการบูรณาการระหว่างความรู้ความเข้าใจวิชาสามัญกับด้านศีลธรรม คุณธรรม จริยธรรม การเรียนการสอน จึงอยู่ในลักษณะแยกออกจากวิถีชีวิตที่แท้จริงที่มนุษย์พึงเรียนรู้ด้วยระบบของความรู้คู่คุณธรรม

24. ขาดเอกภาพด้านนโยบายและมาตรฐานการศึกษา มีการรวมศูนย์อำนาจไว้ที่ส่วนกลางเป็นส่วนใหญ่ สถานศึกษาขาดความคล่องตัวในการบริหารและการจัดการอย่างอิสระ ขาด

การมีส่วนร่วมจากภาคประชาชน องค์กรบริหารส่วนท้องถิ่น ธุรกิจเอกชน และองค์กรต่าง ๆ ในสังคม

25. ขาดการระดมทรัพยากรและการลงทุนทางการศึกษาจากส่วนต่าง ๆ ของสังคมเท่าที่ควร ขาดการติดตาม ตรวจสอบการใช้ทรัพยากรทางการศึกษา เพื่อให้เกิดประสิทธิภาพสูงสุด

26. บทบาทของสถาบันและบุคลากรทางศาสนา โดยเฉพาะพุทธศาสนาถูกลดบทบาท ด้านการศึกษาลง สถาบันศาสนาซึ่งเคยเป็นพลังสำคัญและแหล่งการเรียนรู้ ฝึกอบรมของกุลบุตรธิดาของศาสนิกชนได้รับการยอมรับในฐานะที่พึ่งทางใจลดน้อยลง

27. การเรียนการสอนวิชาศาสนาในสถานศึกษายังมีปัญหาในทางปฏิบัติหลายประการ คือ ขาดความเอาใจใส่จากผู้บริหารการศึกษา ขาดครูเฉพาะทาง ครู คณาจารย์ พระภิกษุและบุคลากรศาสนา ซึ่งส่วนใหญ่เป็นผู้สอนยังขาดความรู้ความเข้าใจ และวิธีการถ่ายทอดศาสนธรรมและการเรียนการสอนด้านศาสนา การเรียนการสอนศาสนาจึงเป็นเรื่องที่เข้าใจยากสำหรับผู้เรียน ตลอดจนขาดสื่อและอุปกรณ์การเรียนการสอน การวัดผลประเมินผลพฤติกรรมของผู้เรียน นอกจากนี้ยังขาดความต่อเนื่องการเรียนการสอนวิชาศาสนาจากระดับการศึกษาขั้นพื้นฐานสู่การศึกษาระดับอุดมศึกษา

28. แม้ทรัพยากรของสถาบันศาสนามีเป็นจำนวนมาก แต่ยังนำมาใช้เพื่อการพัฒนาและสังคมให้เกิดความรู้คู่คุณธรรมน้อยเกินไป ยังคงเน้นถาวรวัตถุมากกว่าประโยชน์เพื่อการพัฒนาจิตใจ คุณธรรม จริยธรรมของประชาชนอย่างแท้จริง

29. การเปิดรับวัฒนธรรมต่างชาติ โดยขาดความสามารถในการใช้วิจารณญาณพิจารณา ไตร่ตรองเลือกสรรสิ่งที่ถูกต้องดีงามเหมาะสมกับวัฒนธรรมไทย ทำให้วัฒนธรรมไทยถูกลดคุณค่า ส่งผลกระทบต่อวิถีชีวิตไทย ๆ ที่เคยมีมาแต่อดีต

30. การเปิดรับศิลปะจากต่างชาติทำให้ศิลปะและประเพณีอันแสดงถึงเอกลักษณ์ของชาติถูกลดคุณค่า และขาดการสืบสานเพื่อความยั่งยืนต่อไป

31. ภูมิปัญญาท้องถิ่นและภูมิปัญญาไทย รวมทั้งศิลปะไทยที่ทรงคุณค่าถูกละเลย ผู้ทรงภูมิปัญญาไม่ได้รับการดูแลและการยกย่องจากสังคมให้อยู่อย่างมีเกียรติและศักดิ์ศรี

32. การบริหารและการจัดการด้านศิลปะและวัฒนธรรมขาดประสิทธิภาพ ยังไม่สามารถดูแลรักษาศิลปะและวัฒนธรรมไทยให้ทรงคุณค่าอย่างที่เป็นมาในอดีต รวมทั้งการสร้างสรรค์และการพัฒนาศิลปะและวัฒนธรรมไทยยังไม่ได้มีการพัฒนาให้เกิดผลสำเร็จเท่าที่ควร

33. การจัดการพลศึกษาและการกีฬาที่ผ่านมา ยังมีปัญหาทั้งในด้านของโครงสร้างและเนื้อหาของหลักสูตร การบริหารและการจัดการ สิ่งอำนวยความสะดวกต่าง ๆ รวมทั้งงบประมาณสนับสนุน

การศึกษาไทยในอนาคต

ภาพของระบบการศึกษาไทยที่น่าจะเป็นในอนาคต มีความแตกต่างจากสภาพที่เป็นอยู่ในปัจจุบันไม่น้อย ระบบการศึกษาจะต้องเป็นระบบที่ให้โอกาสคนไทยทุกคนตั้งแต่ปฐมวัยให้ได้พัฒนาตนเองไปจนเต็มกำลังความสามารถ คนที่เกิดมาบนพื้นแผ่นดินไทยนี้ไม่ว่ายากดีมีจน ควรมีโอกาสเท่าเทียมกันในการศึกษาเล่าเรียนเพื่อทำความเจริญงอกงามมาสู่ชีวิต โดยนัยนี้ การศึกษาจึงมิได้หมายถึงแต่เพียงการขายการศึกษาภาคบังคับเพื่อให้เด็กได้เรียนในโรงเรียนจนถึงอายุ 15 ปี หรือ 18 ปีเท่านั้น แต่ยังหมายถึงการศึกษาที่ปราศจากการกำหนดเกณฑ์อายุ และสามารถเข้าถึงการศึกษาได้อย่างสะดวกทุกเวลาและสถานที่ เด็กไทยไม่ว่าจะเกิดมาเป็นลูกเศรษฐี เกิดมาในครอบครัวผู้ใช้แรงงานที่ต้องระเห่ร้อน เกิดมาเป็นเด็กบนยอดคอคอยท่าโรงกลหรือเกิดมาพร้อมกับความพิการ บางอย่างจะต้องมีโอกาสดำเนินการศึกษาที่มีคุณภาพตามแบบที่เขาต้องการ เพื่อการเป็นคนที่มีความสุข มีการปรับตัวที่ดี เป็นกำลังสำคัญของครอบครัว ชุมชนและสังคม อย่างไรก็ตามการที่จะทำให้สังคมไทยเป็นสังคมที่เปี่ยมด้วยเสรีภาพ โอกาสและความเท่าเทียมกันในการศึกษาเล่าเรียนตามที่หวังนี้ไม่ใช่เรื่องง่าย การจัดการศึกษาให้เข้าถึงประชาชนทุกระดับอย่างทั่วถึงและเท่าเทียมกัน ต้องอาศัยการผนึกกำลังทางปัญญา เงินและการเสริมสร้างสภาพแวดล้อมในชีวิตตั้งแต่วัยเด็กให้เอื้อต่อการเรียนรู้ จะต้องผนึกกำลังร่วมกับโรงเรียนในการสร้างสรรค์การเรียนรู้ที่ดีให้แก่ประชาชน การศึกษาต้องมีรูปแบบที่หลากหลายสอดคล้องกับลักษณะและความต้องการของบุคคลและชุมชน แต่ละท้องที่อาศัยการกระจายอำนาจ และดึงภาระบางส่วนในการบริหารและการจัดการศึกษาออกจากหน่วยงานกลางให้องค์กรประชาชนในท้องถิ่นเป็นผู้รับภาระนี้แทน โดยเชื่อว่าองค์กรประชาชนในท้องถิ่นมีขีดความสามารถพอจะช่วยให้การศึกษาเข้าถึงความต้องการของตนเองอย่างแท้จริง และทำให้ระบบมีความยืดหยุ่นที่จะรองรับความเปลี่ยนแปลงใหม่ ๆ ตลอดจนปรับตัวไปตามสภาพสังคมได้อย่างดี การทำให้การศึกษาในอนาคตเปลี่ยนแปลงในทางที่ดี ต้องดำเนินการใน 6 เรื่อง ดังนี้ (สิปปนนท์ เกตุทัต, 2540 ข, หน้า 29-32)

1. ปฏิรูปการศึกษาและการเรียนรู้เพื่อพัฒนาคุณภาพของคนให้มีความรู้เกี่ยวกับชีวิต ครอบครัวแก่เยาวชนและคู่สมรสที่เตรียมตัวเป็นพ่อแม่ เด็กวัยแรกเกิดจนถึงวัยก่อนเข้าโรงเรียน เป็นวัยที่สำคัญที่สุดเป็นช่วงที่เด็กเริ่มเรียนรู้ เริ่มสร้างระบบ วิถีคิด เริ่มหล่อหลอมลักษณะนิสัย เจตคติและบุคลิกภาพ เป็นการสร้างรากฐานของการพัฒนาการต่อไปในอนาคต หากละเลยส่วนสำคัญนี้ไป แม้จะมีการพัฒนาการที่ดีเลิศต่อมาในภายหลังก็ไร้ประโยชน์ดังคำกล่าว กว่าจะถึงอนุบาลก็สายเสียแล้ว จึงเป็นความจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องให้ความรู้แก่กลุ่มเป้าหมายข้างต้น ถึงวิธีการอบรมเลี้ยงดูที่ถูกต้องและเหมาะสมในด้านต่าง ๆ เช่น ด้านสุขภาพอนามัย ด้านโภชนาการ การป้องกันโรคติดต่อที่เกิดแก่เด็ก วิธีสร้างบรรยากาศการเรียนรู้ เพื่อช่วยให้เด็กเข้าใจโลกรอบตัว

สร้างความมั่นใจให้แก่เด็ก การให้ความรักความอบอุ่นแก่ลูก เพื่อส่งเสริมให้เด็กได้พัฒนาทั้งกายใจ สติปัญญาตามวัย เช่น การใช้มือประสานกับตา การกระตุ้นให้เด็กกล้าคิด กล้าจินตนาการ และกล้าแสดงออกในการดำเนินการดังกล่าว หน่วยงานที่เกี่ยวข้องต่าง ๆ ทั้งภาครัฐ เอกชน ชุมชนและสื่อทุกประเภท ต้องประสานและร่วมมือกัน เพื่อให้การเรียนรู้ในลักษณะบูรณาการและครบวงจร สิ่งสำคัญและจำเป็นต้องเข้าไปหนุนเป็นพิเศษ คือ การจัดหานมและบริการอาหารหลัก อาหารเสริมแก่เด็กด้วยโอกาสหรือในพื้นที่ขาดแคลนอย่างเพียงพอและมีคุณภาพ

2. การปรับปรุงหลักสูตรและเนื้อหาสาระและกระบวนการเรียนการสอน ทั้งในด้านการเสริมความรู้และความสามารถทักษะพื้นฐานในการแสวงหาความรู้ด้วยตนเอง ทักษะพื้นฐานในการเข้าสู่อาชีพและด้านการส่งเสริมลักษณะนิสัย จุดมุ่งหมายของการปรับปรุงหลักสูตร เนื้อหาสาระและกระบวนการเรียนการสอน คือ การสร้างคนให้มีความคิด รักในการเรียนการสอน มีคุณธรรมจริยธรรม มีหลักในการตัดสินใจ มีความคิดริเริ่มสร้างสรรค์ ทำงานได้และทำงานร่วมมือกับคนอื่นเป็น รวมทั้งมีความรู้ทักษะเพียงพอที่จะช่วยให้บุคคลนั้น สามารถแสวงหาความรู้ได้เองโดยไม่สิ้นสุด เนื้อหาวิชาและกระบวนการเรียนรู้ที่สำคัญที่ต้องแก้ไขอย่างเร่งด่วน ได้แก่

2.1 คณิตศาสตร์ ต้องเน้นการพัฒนาความสามารถในการใช้เหตุผล ตรรกะในการคิด การเชื่อมโยงหลักทฤษฎีกับปัญหาใหม่ ๆ ซึ่งจะต้องพัฒนาทักษะการแก้ปัญหาในชีวิตจริง

2.2 วิทยาศาสตร์ จะต้องเน้นกระบวนการคิดและกระบวนการแสวงหาความรู้แบบวิทยาศาสตร์ ให้ผู้เรียนรู้จักการสังเกต การตั้งคำถาม การทดลอง การวิเคราะห์ การหาคำตอบและการอธิบายให้เหตุผล

2.3 ภาษา นอกเหนือจากการฝึกฟัง พูดและอ่านแล้ว ต้องเน้นความสามารถในการเขียนภาษาไทยให้มากขึ้น ซึ่งจะช่วยพัฒนาระบบคิดของผู้เรียนให้รู้จักเรียงลำดับความให้เป็นเหตุเป็นผล ฝึกฝนการใช้ศัพท์ ซึ่งจะเชื่อมโยงไปสู่การส่งเสริมให้มีการอ่านมากขึ้น และพูดได้ดีขึ้นสำหรับภาษาต่างประเทศต้องเน้นความรู้ความสามารถในการใช้ภาษาอังกฤษได้เป็นอย่างดี เพราะหนังสือตำราต่าง ๆ มักจะถูกแปลถ่ายทอดเป็นภาษาอังกฤษ การรู้ภาษานี้จึงเป็นการช่วยให้ผู้เรียนสามารถเข้าถึงความรู้ของโลกได้

2.4 การฝึกงานอาชีพ การทำงานที่ทำด้วยฝีมือต้องเน้นการฝึกผู้เรียนให้หัดทำงานเป็นและไม่ถูกงาน โดยส่งเสริมการฝึกภาคปฏิบัติจริงร่วมกับสถานประกอบการ ให้ผู้เรียนสามารถสร้างผลผลิตและจำหน่ายผลงานของตนได้จริง อีกทั้งต้องเน้นการฝึกการทำงานร่วมกันเป็นกลุ่ม

2.5 กีฬา ศิลปะและนันทนาการ ด้านกีฬาต้องเน้นให้ผู้เรียนได้เรียนรู้ การเล่นกีฬาเป็นทีม ความสามัคคี รู้แพ้รู้ชนะ รู้ถอย การเคารพกติกาและวินัย ด้านศิลปะและนันทนาการ

ต้องเน้นการสร้างสรรค์จินตนาการ และความอ่อนโยนในจิตใจของผู้เรียน การปรับปรุงกระบวนการจัดการเรียนการสอนในวิชาเหล่านี้ ควรนำสื่อเทคโนโลยีมาใช้เป็นประโยชน์มากที่สุด เช่น บางวิชาอาจหาครูที่เก่งที่สุดของประเทศหรือของโลกมาสอน และถ่ายทำเป็นบทเรียนต่าง ๆ ได้อย่างทั่วถึง ครูในห้องเรียนจะต้องปรับบทบาทตัวเองเสียใหม่จากผู้ถ่ายทอดบทเรียน เป็นผู้กระตุ้นและสร้างบรรยากาศให้เกิดการเรียนรู้ โดยมีเนื้อหาวิชาที่สามารถหยิบยืมมาจากเครื่องคอมพิวเตอร์หรือวีทัศน์ได้

3. ปรับปรุงการวัดผลและการคัดเลือกเข้าศึกษาต่อในระดับสูงขึ้น กระบวนการศึกษาต้องปรับเปลี่ยนจากระบบแพ้คัดลอกสู่ระบบที่ส่งเสริมให้ทุกคนมีที่อยู่ที่มีศักดิ์ศรีภายในระบบการศึกษา วิธีการคัดเลือกเข้าศึกษาต่อในระดับสูงที่ใช้อยู่ในปัจจุบันมีผลอย่างยิ่งต่อการพัฒนาคุณภาพการเรียนของเด็กและการจัดการเรียนการสอนของครู อีกทั้งเป็นอุปสรรคประการหนึ่งที่ทำให้ไม่สามารถพัฒนาคุณภาพการเรียนการสอนตามที่กล่าวมาข้างต้นได้สำเร็จ ถ้าไม่ปรับปรุงวิธีการคัดเลือกใหม่ที่เหมาะสม การคัดเลือกเข้าศึกษาต่อในระดับสูง น่าจะใช้ส่วนหนึ่งของผลเรียนที่ผ่านมาในสัดส่วนที่เหมาะสมร่วมกับการสอนความถนัดในวิชาชีพที่เลือกเรียน นอกจากนี้ในกระบวนการเรียนการสอน ควรจัดกลไกที่ช่วยให้ผู้เรียนและผู้สอนได้ค้นพบความสามารถความถนัดประเมินความก้าวหน้า วินิจฉัยปัญหา ประมวลผลงานอย่างต่อเนื่อง

4. ปฏิรูปการผลิต การพัฒนา การบริหารงานบุคคล ครู และบุคลากรทางการศึกษา ข้อเสนอแนะนี้เร่งรัดให้ปัจจัยเกื้อหนุนและมาตรการต่าง ๆ เพื่อให้โอกาสเสริมสร้างความพร้อมแก่ครูประจำการที่จะพัฒนาความรู้ความสามารถ และทักษะในการจัดกระบวนการเรียนการสอนที่มีประสิทธิภาพ ครูเป็นปัจจัยหลักของความสำเร็จในการพัฒนาคุณภาพทุกด้านของการศึกษาเพราะเป็นผู้มีบทบาทสำคัญในการเรียนและพัฒนาคุณภาพของผู้เรียน การพัฒนาคุณภาพและประสิทธิภาพของครู จึงเป็นภารกิจสำคัญที่ต้องเร่งดำเนินการ ประเด็นสำคัญที่ต้องดำเนินการเปลี่ยนแปลงคือการแสวงหาคนดีคนเก่งเข้าเรียนวิชาชีพครู การดึงดูดให้คนเข้าสู่อาชีพครู และยึดอาชีพครูโดยมีรายได้ไม่เลวเปรียบอาชีพอื่น การให้แรงจูงใจในการพัฒนาคุณภาพของครูศาสตร์ และศึกษาศาสตร์ในสถาบันฝึกหัดครู รวมทั้งการปฏิรูปการเรียนการสอนในการฝึกหัดครูและการพัฒนาครูประจำการ ซึ่งขณะนี้มืออยู่หกแฉกกว่าคน

5. ยกระดับและขยายโอกาสของการศึกษาพื้นฐานให้ทั่วถึง รัฐจะต้องตั้งเป้าหมายให้คนไทยทุกคนมีโอกาสเรียนจนจบชั้นมัธยมศึกษาตอนปลาย (12 ปี) ทั้งนี้โดยมีเงื่อนไขว่า การศึกษาพื้นฐานที่ขยายออกไปจะต้องเป็นการศึกษาที่ได้รับการปรับปรุงคุณภาพดังกล่าวข้างต้นด้วย ในการยกระดับและการขยายโอกาสการศึกษาพื้นฐานนี้ จำเป็นต้องออกมาตรการดูแลให้ความช่วยเหลือเป็นพิเศษเพื่อผ่อนคลายปัญหาและข้อจำกัดต่าง ๆ เพื่อให้กลุ่มผู้ด้อยโอกาสได้เข้าถึงบริการ

การศึกษาได้ นอกจากนี้ควรมีรูปแบบการศึกษาและจัดให้มีทางเลือกที่หลากหลาย สำหรับกลุ่มเป้าหมายที่แตกต่างกันไปด้วย

6. การปฏิรูประบบบริหารและจัดการศึกษา การศึกษาไทยในปัจจุบันยังอยู่ในมือของรัฐเป็นส่วนใหญ่ ซึ่งการบริหารจัดการของรัฐในเรื่องการจัดการศึกษายังด้อยประสิทธิภาพอยู่มาก การรวมศูนย์อำนาจอยู่ในส่วนกลาง จึงทำให้การตัดสินใจล่าช้า สถานศึกษาขาดอำนาจในการตัดสินใจในการบริหารงาน เพื่อจัดการศึกษาให้สนองตอบความต้องการของผู้เรียน ชุมชน และท้องถิ่น กฎระเบียบข้อบังคับและขั้นตอนมากมายของทางราชการไม่เอื้อต่อการสร้างความฉับไวในการปรับตัวของสถานศึกษา อีกทั้งไม่เปิดโอกาสให้สถาบันและองค์กรภาคเอกชนและประชาชนเข้ามาร่วมรับภาระการจัดการศึกษา ปัญหาดังกล่าวจึงต้องปรับรื้อระบบบริหารและการจัดการศึกษาดังนี้

6.1 การจัดให้มีโครงการนำร่องเป็นต้นแบบระดับจังหวัด เกี่ยวกับการมอบหรือกระจายอำนาจการบริหารการศึกษา โดยเน้นการมีส่วนร่วมของฝ่ายต่าง ๆ ตั้งแต่ผู้ว่าราชการจังหวัด หัวหน้าส่วนราชการในจังหวัดด้านการศึกษาและที่เกี่ยวข้อง หัวหน้าสถานศึกษาระดับโรงเรียน กลุ่มโรงเรียน ตลอดจนผู้นำชุมชนในท้องถิ่นในการวางหลักสูตรการเรียนการสอน การกำกับดูแลมาตรฐานสถานศึกษา การคัดเลือกครูและบุคลากรทางการศึกษา การให้ความเห็นเพื่อการพิจารณาความดีความชอบของครู ผลจากการดำเนินโครงการนำร่องจะนำไปใช้วางรูปแบบการจัดการด้านวิชาการและมาตรฐานบุคลากร การเงิน การบริหารทั่วไป เพื่อการจัดระบบอำนาจหน้าที่ความรับผิดชอบระหว่างส่วนกลาง ส่วนภูมิภาค ส่วนท้องถิ่นและสถานศึกษา และการกระจายอำนาจเพื่อการปรับปรุงกฎหมายต่อไป

6.2 การเปิดการศึกษาเสรี ส่งเสริมให้เอกชน ชุมชน องค์กรเอกชนสาธารณประโยชน์และสถาบันศาสนาเข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการศึกษาฝึกอบรมและฝึกทักษะให้มากขึ้น โดยรัฐมีนโยบายชัดเจนและแน่นอนในการส่งเสริมให้องค์กร ภาคเอกชนต่าง ๆ เข้ามาจัดการศึกษาผ่อนคลายกฎระเบียบให้มีความคล่องตัว มีอิสระในการบริหารจัดการที่ดี เพื่อให้การจัดการศึกษาของภาคเอกชน โดยเฉพาะโรงเรียนสถาบันการศึกษาเอกชนทุกระดับการศึกษามีคุณภาพมาตรฐานทัดเทียมกับภาครัฐ โดยรัฐเปลี่ยนบทบาทจากผู้ควบคุมมาเป็นผู้สนับสนุนและส่งเสริมการพัฒนาการศึกษาภาคเอกชน แต่กำกับดูแลเรื่องมาตรฐานการศึกษาและการคุ้มครองผู้รับบริการ

6.3 การสร้างแรงจูงใจด้านภาษีแก่ผู้บริจาคเงินและทรัพย์สินเพื่อการศึกษา ทั้งที่จัดโดยรัฐและจัดโดยเอกชน

6.4 การผ่อนคลาຍกฎระเบียบและวิธีการงบประมาณเพื่อให้สถานศึกษาใช้เงินได้คล่องตัว มีประสิทธิภาพ พร้อมทั้งมีระบบตรวจสอบการบริหารและประเมินผลคุณภาพการจัดการศึกษา รวมทั้งสนับสนุนให้สถาบันอุดมศึกษาออกจากระบบราชการ

6.5 การให้สถานศึกษามีรายได้ไว้ใช้จ่ายสำหรับการศึกษาโดยไม่ต้องส่งคืนคลังในการรับจัดทำ รับบริการ รับจ้าง และการขายของสำเร็จรูปจากการฝึกของนักเรียน กิจกรรมที่มีรายได้ดังกล่าวจะต้องมีประโยชน์ต่อการเรียนการสอน การปฏิบัติและฝึกงานตามหลักสูตรการศึกษา

6.6 การให้สถาบันอุดมศึกษามีอิสระในการหารายได้เพื่อการพึ่งตนเอง อาทิ การหารายได้จากการบริการทางวิชาการ เป็นที่ปรึกษา ผลิตและขายตำรา การหารายได้จากทรัพย์สินสถานศึกษา การระดมทุนและเงินบริจาคทั้งจากศิษย์เก่า เอกชน ชุมชน

6.7 การกระจายอำนาจทางการคลังให้กับท้องถิ่นและปรับเปลี่ยนโครงสร้างภาษีท้องถิ่น เพื่อให้ท้องถิ่นสามารถจัดเก็บภาษีและนำเอารายได้จากภาษีไปใช้ในการจัดการศึกษาได้

6.8 การปรับค่าเล่าเรียนการศึกษาระดับสูงให้สูงขึ้น ดำเนินการให้ผู้เรียนในสถานศึกษาของรัฐระดับอาชีวศึกษาและอุดมศึกษาร่วมรับภาระมากขึ้น โดยใช้กลไกตลาดในการกำหนดค่าเล่าเรียนควบคู่ไปกับการให้ทุนแก่ผู้ด้อยฐานะทางเศรษฐกิจและสังคม และการให้เงินกู้เพื่อการศึกษาแก่ผู้ยากจน

6.9 การจัดสรรงบประมาณให้เป็นธรรมมากขึ้น โดยให้ความสำคัญกับการศึกษาระดับพื้นฐาน การศึกษาปวชน การสร้างและสนับสนุนเครือข่ายการเรียนรู้ และการผลิตกำลังคนในสาขาที่ขาดแคลน พร้อมทั้งปรับปรุงการจัดสรรงบประมาณแก่สถาบันอุดมศึกษา ในส่วนงบดำเนินการให้เป็นรูปเงินอุดหนุนทั่วไป สำหรับบงลงทุนให้พิจารณากรณีเป็นเงินอุดหนุนเฉพาะกิจ

6.10 การเพิ่มงบประมาณด้านการศึกษาให้มากขึ้น โดยมุ่งเป้าหมายร้อยละ 4 ของผลิตภัณฑ์มวลรวมในประเทศ ในช่วงแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 8 (2540 – 2544) และเป็นร้อยละ 5 ของผลิตภัณฑ์มวลรวมในประเทศในช่วงแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 9 (2545 – 2549)

ส่วนสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ (2544 ข, หน้า 7 – 8) ได้วางแผนการศึกษาศาสนา ศิลปะและวัฒนธรรมแห่งชาติ (พ.ศ. 2545 – 2559) เป็นแผน 15 ปี ซึ่งมีกรอบแนวคิดของแผน เป็นแผนบูรณาการ ทั้งการศึกษา ศาสนา ศิลปะและวัฒนธรรมสัมพันธ์เชื่อมโยงเป็นกระบวนการเดียวกัน มีความพอเหมาะพอดีและมีคุณภาพ เจตนารมณ์ของแผนการศึกษา ศาสนา และศิลปะและวัฒนธรรมนี้จึงมุ่งพัฒนาการศึกษาไทยในอนาคตไว้ดังนี้

1. พัฒนาชีวิตให้เป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ทั้งทางร่างกาย จิตใจ สติปัญญาความรู้และคุณธรรม มีจริยธรรม วัฒนธรรมในการดำรงชีวิต สามารถอยู่ร่วมกับผู้อื่นได้อย่างมีความสุข

2. พัฒนาสังคมไทยให้มีความเข้มแข็งและมีคุณภาพใน 3 ด้านคือ เป็นสังคมคุณภาพ สังคมแห่งภูมิปัญญาและการเรียนรู้และสังคมสมานฉันท์และเอื้ออาทรต่อกัน

สำหรับวิสัยทัศน์ของการศึกษาไทย การศึกษาไทยในอนาคตต้องพัฒนาคนไทยให้เป็น คนดีมีความสุข คนดีคือคนที่ดำเนินชีวิตอย่างมีคุณภาพ มีจิตใจที่ดีงาม มีคุณธรรม จริยธรรม มีคุณลักษณะที่พึงประสงค์ทั้งด้านจิตใจและพฤติกรรมที่แสดงออก เช่นมีวินัย ประหยัด มีความเอื้อเฟื้อ เกื้อกูล มีเหตุผล รู้หน้าที่ ซื่อสัตย์ พากเพียร ขยัน ใฝ่รู้ใฝ่เรียนตลอดชีวิต รักประเทศรักชาติ มีจิตใจเป็นประชาธิปไตย เคารพความคิดเห็นและสิทธิของผู้อื่น มีความเสียสละ รักษาสิ่งแวดล้อม สามารถอยู่ร่วมกับผู้อื่นอย่างสันติสุข

คนเก่ง คือคนที่มีสมรรถภาพสูงในการดำเนินชีวิต โดยมีความสามารถด้านใดด้านหนึ่ง หรือรอบด้าน หรือความสามารถพิเศษเฉพาะทาง เช่น ทักษะและกระบวนการทางวิทยาศาสตร์ ความสามารถทางด้านคณิตศาสตร์ มีความคิดสร้างสรรค์ มีความสามารถด้านภาษา ศิลป ดนตรี กีฬา มีภาวะผู้นำ รู้จักตนเอง ควบคุมตนเองได้ เป็นต้น เป็นคนทันสมัย ทันเหตุการณ์ ทันโลก ทันเทคโนโลยี สามารถใช้สติและปัญญาในการเผชิญและพิชิตปัญหา พัฒนาตนเองได้เต็มศักยภาพและทำประโยชน์ให้เกิดแก่ตน สังคมและประเทศชาติได้

คนมีความสุข คือคนที่มีสุขภาพดีทั้งกายและจิต เป็นคนร่าเริงแจ่มใส ร่างกายแข็งแรง จิตใจเข้มแข็ง มีมนุษยสัมพันธ์ มีความรักต่อทุกสรรพสิ่ง มีอิสรภาพปลอดภัยจากการตกเป็นทาสของอบายมุข ได้ทำในสิ่งที่ตนสนใจตามความต้องการ สามารถเรียนรู้ความจริง บรรลุความดี ความงาม มีความภาคภูมิใจในความเป็นไทย และสามารถดำรงชีวิตอย่างเพียงพอร่วมกับผู้อื่นในสังคมได้อย่างมีคุณภาพ

นอกจากนี้ สำนักงานปลัดกระทรวงศึกษาธิการ (2544, หน้า 21 – 23) ได้กำหนดเป้าหมายหลักในการพัฒนาการศึกษาไว้ในแผนยุทธศาสตร์การพัฒนการศึกษา ศาสนา ศิลปวัฒนธรรม ระยะที่ 9 (พ.ศ. 2545 – 2549) ดังนี้

1. คนไทยทุกคนทั้งผู้พิการ ผู้ด้อยโอกาส และผู้มีความสามารถพิเศษที่ประสงค์จะได้รับการศึกษาขั้นพื้นฐานต้องได้เรียนอย่างทั่วถึงมีคุณภาพและไม่เก็บค่าใช้จ่าย ยกเว้นการศึกษาภาคบังคับเป็น 9 ปี ยกเว้นการศึกษาของกำลังแรงงานไทยให้ถึงระดับมัธยมศึกษาตอนต้นขึ้นไปไม่ต่ำกว่าร้อยละ 50 ของกำลังแรงงาน ประชากรกลุ่มอายุ 0 – 5 ปี ได้รับการพัฒนาเลี้ยงดูอย่างมีคุณภาพและได้รับการเตรียมความพร้อมก่อนเข้าเรียนระดับประถมศึกษาเพิ่มมากขึ้น สถานประกอบการสถาบันศาสนาภาครัฐ เอกชน และเครือข่ายอื่นทางสังคมในการจัดและร่วมจัดการศึกษา

2. ผู้ว่างงาน ผู้จบการศึกษาภาคบังคับกับการศึกษาขั้นพื้นฐาน ที่ไม่พร้อมจะศึกษาต่อ รวมทั้งผู้สูงอายุที่ประสงค์จะฝึกอาชีพ ต้องได้รับการฝึกอาชีพอย่างน้อย 1 อาชีพ เพื่อให้ประกอบสัมมาชีพในชุมชนได้ โดยความร่วมมือระหว่างหน่วยงาน ภาครัฐ เอกชน สถานประกอบการ และเครือข่ายทางสังคมร่วมดำเนินการ

3. การอาชีวศึกษาและวิชาชีพพิเศษ ได้รับการพัฒนาอย่างเป็นระบบถึงระดับปริญญา สอดคล้องกับความต้องการของตลาดแรงงานและการประกอบอาชีพอิสระ

4. เพิ่มคุณภาพการเรียนการสอนวิทยาศาสตร์ คณิตศาสตร์ ภาษาไทย ภาษาต่างประเทศ และความรู้พื้นฐานด้านเทคโนโลยีสารสนเทศ รวมทั้งกิจกรรมการเรียนรู้และสาระด้าน ศาสนา ศิลปะ วัฒนธรรม การกีฬา ทรัพยากรธรรมชาติ สิ่งแวดล้อม สิทธิมนุษยชนและการเมือง การปกครองในระบบประชาธิปไตย ต้องได้รับความสำคัญให้บูรณาการอยู่ในกระบวนการเรียนรู้ ทุกหน่วยการเรียนรู้

5. ครู คณาจารย์ ผู้บริหารสถานศึกษา และบุคลากรทางการศึกษา ศาสนา ศิลปะ และวัฒนธรรม ต้องได้รับการพัฒนาให้มีใบประกอบวิชาชีพและมีความรู้ความสามารถในการ ปฏิบัติภารกิจจัดการเรียนการสอน อาทิ การบริหารจัดการหลักสูตร จัดสิ่งแวดล้อมใน องค์กร และวัฒนธรรมในองค์กรที่เอื้อต่อการปฏิรูปการเรียนรู้

6. เด็ก เยาวชน และประชาชน มีความรู้คู่คุณธรรม สามารถปฏิเสธอบายมุขและสาร เสพติด ดำรงชีวิตอย่างมีความสุข มีความคิดเป็นวิทยาศาสตร์ รักการอ่าน สามารถแสวงหาความรู้ ด้วยตนเอง และเรียนรู้ตลอดชีวิต รู้จักการประกอบสัมมาชีพ และดำรงไว้ซึ่งวัฒนธรรมที่ดีงาม ของชาติ

7. สถานศึกษาทุกแห่ง มีการดำเนินการประกันคุณภาพการศึกษาภายใน ที่ชัดเจนเป็น ระบบ ต่อเนื่อง และได้รับการเตรียมพร้อมสำหรับรับการประเมินคุณภาพภายนอก ในปี 2548

8. พระสงฆ์ ผู้นำศาสนา ได้รับการพัฒนาส่งเสริม ให้มีความเข้มแข็ง มีความรู้ความ สามารถในการบริหารจัดการ มีประสิทธิภาพในการถ่ายทอดศาสนธรรมสู่การปฏิบัติในวิถีชีวิต เป็นผู้นำในการพัฒนาคุณธรรม จริยธรรมแก่ประชาชน และศาสนสถานได้รับการทำนุบำรุงให้ สะอาดร่มเย็น และเป็นศูนย์การพัฒนาจิตใจและศูนย์การเรียนรู้ของชุมชน

9. แหล่งการเรียนรู้ได้รับการพัฒนา ส่งเสริมให้เป็นแหล่งการเพิ่มพูนความรู้ ทักษะ คุณค่าทางจิตใจ และการสร้างมูลค่าทางเศรษฐกิจที่นำไปสู่สังคมเศรษฐกิจฐานความรู้ในชุมชน

10. ศิลปะและวัฒนธรรมอันดีงามของชาติ และท้องถิ่น ได้รับการพัฒนาและสืบสาน นำมาปฏิบัติในวิถีชีวิต เพื่อให้เกิดสังคมวัฒนธรรมของชุมชน

11. มีการใช้สื่อ เทคโนโลยี และเครือข่ายสารสนเทศที่มีคุณภาพเพียงพอ ทั้งในเมือง และชนบท เพื่อให้เด็ก เยาวชน ประชาชน ได้รับการศึกษาอบรมให้สามารถสืบค้นความรู้ทุกแห่ง ด้วยตนเองผ่านสื่อทุกรูปแบบ

12. มีการบริหารจัดการที่มุ่งผลสัมฤทธิ์ของงานโปร่งใส เป็นธรรม เอื้อต่อการมีส่วนร่วมของทุกส่วนในสังคม ในการจัดการศึกษา ศาสนา ศิลปะ และวัฒนธรรม

13. มีความร่วมมือกับต่างประเทศและประเทศเพื่อนบ้าน รวมทั้งการพัฒนาประเทศไทยให้เป็นศูนย์กลางการศึกษาของประเทศเพื่อนบ้าน

สรุปสภาพการศึกษาขั้นพื้นฐานไทยในอนาคต มีลักษณะดังนี้ การจัดการศึกษายังไม่มีประสิทธิภาพและเพียงพอ ส่วนการศึกษาในอนาคตจะเปลี่ยนแปลงไปในทางที่ดีขึ้น โดยมุ่งพัฒนาการศึกษาในด้านการพัฒนาผู้เรียนให้เป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ พัฒนาสังคมไทยให้มีความเข้มแข็งและมีคุณภาพในด้านเป็นสังคมคุณภาพ สังคมแห่งภูมิปัญญาและการเรียนรู้ และสังคมสามัคคีและเอื้ออาทรต่อกันและพัฒนาคนไทยให้เป็นคนเก่ง คนดีและมีความสุข

ตอนที่ 3 การศึกษานานาชาติ

ในโลกยุคใหม่ซึ่งเป็นยุคไร้พรมแดนและในยุคข้อมูลข่าวสาร ประเทศต่างๆ ในโลก ไม่สามารถอยู่ตามลำพังได้ จะต้องมีการพึ่งพาอาศัยหรือติดต่อสื่อสารกันไม่ว่าทางใดก็ทางหนึ่ง ความเปลี่ยนแปลงต่าง ๆ ในโลกเป็นไปอย่างรวดเร็วหากใครไม่รู้ความเป็นไปในโลกก็จะเสียเปรียบและไม่สามารถแข่งขันกับนานาประเทศได้ โลกปัจจุบันเป็นโลกที่มีความเป็นหนึ่งเดียวมากกว่าในอดีตกล่าวคือ ระบบและระเบียบของสังคมได้ถูกจัดวางใหม่ ให้มีแนวทางที่เหมือนกันหรือระบบเดียวใช้ได้ด้วยกันหมด การพัฒนาทางเทคโนโลยีเกี่ยวกับระบบข้อมูลข่าวสารทำให้มีความใกล้ชิดกันมากยิ่งขึ้น มีความรวดเร็วฉับไว การติดต่อสื่อสารสามารถทำได้ทันทีทันใดในแทบจะทุกมุมโลก และที่สำคัญที่สุดประชากรทุกประเทศมักจะมีค่านิยมและวัฒนธรรมที่เปลี่ยนไป มีเป้าหมายใหม่ที่คล้ายคลึงกัน จากประเด็นการเปลี่ยนแปลงของยุคสมัยและอนาคตอันใกล้ ซึ่งไม่มีการแบ่งแยกโลกเป็นประชาธิปไตยหรือสังคมนิยม การต่อสู้แย่งชิงของแต่ละสังคมจะมีแนวโน้มที่เป็นไปในแนวเดียวกัน คือจะต้องมีการสร้างกลไกมาตรการต่าง ๆ มาแข่งขันกันอยู่ตลอดเวลา เพราะฉะนั้นกระแสของโลกปัจจุบันซึ่งแต่มีแต่ความรวดเร็วฉับพลัน กระจัดกระจายตัวจึงเป็นกระแสที่ทุกคนต้องเข้าใจและให้ความสำคัญกับแนวโน้มและปรับตัวปฏิรูปให้เข้ากับกระแสนี้กล่าว

ความหมายของการศึกษานานาชาติ

คำว่า การศึกษานานาชาติ เป็นคำที่มาจากภาษาอังกฤษ แปลมาจากคำว่า international education นอกจากนี้ ยังมีคำอื่น ๆ ที่มีความหมายเช่นเดียวกับการศึกษานานาชาติ เช่น ความเคลื่อนไหวทางวิชาการ (academic mobility) ความร่วมมือกับนานาชาติ (international cooperation) การศึกษาในต่างประเทศ (study abroad) การศึกษาทางวัฒนธรรม (multicultural education) สันติศึกษา (peace education) การศึกษาข้ามวัฒนธรรม (cross-cultural education) การแลกเปลี่ยนนานาชาติ (international exchange) การศึกษาเปรียบเทียบ (comparative education) อาณาบริเวณศึกษา (area education) ซึ่งการใช้คำต่าง ๆ เหล่านี้ขึ้นอยู่กับจุดเน้นของการศึกษา แต่คำใช้กันทั่วไปคือการศึกษานานาชาติและการศึกษาเปรียบเทียบ (Wit, 1997, P.3)

สำนักงานการศึกษาของสหรัฐอเมริกา (The U.S. office of education) ได้ให้ความหมายของการศึกษานานาชาติว่า หมายถึงการศึกษากิจกรรมของคนหรือกลุ่มประเทศต่าง ๆ มากกว่าหนึ่งประเทศซึ่งติดต่อสัมพันธ์กัน คำว่า international education สามารถประยุกต์ใช้กับการติดต่อสื่อสารการแลกเปลี่ยนและการถ่ายทอดอื่น ๆ ซึ่งเกิดขึ้นระหว่างประเทศ

การศึกษานานาชาติ (international education) หมายถึง ความสัมพันธ์ระหว่างประเทศต่าง ๆ ในโลกเกี่ยวกับการเรียนรู้ซึ่งกันและกัน ด้านการศึกษา การเมือง เศรษฐกิจ สังคมและวัฒนธรรม เพื่อก่อให้เกิดความเข้าใจอันดีระหว่างชาติต่าง ๆ ก่อให้เกิดความช่วยเหลือร่วมมือกัน โดยอาศัยการติดต่อสื่อสารที่ทันสมัย การแลกเปลี่ยนเจ้าหน้าที่ บุคลากร อาจารย์ นักศึกษา ตลอดจนเทคโนโลยีต่าง ๆ โดยมีภาษากลางเป็นสื่อ (ทบวงมหาวิทยาลัย, 2534, หน้า 5)

วรพรรณ อภิชาติ (2535, หน้า 15) ได้ให้ความหมายของการศึกษานานาชาติว่า หมายถึงความสัมพันธ์ระหว่างประเทศต่าง ๆ ในโลกทางด้านเศรษฐกิจ วัฒนธรรมและการศึกษา เพื่อก่อให้เกิดการเรียนรู้ซึ่งกันและกันเกิดความช่วยเหลือ ตลอดจนความเข้าใจอันดีระหว่างชาติ โดยอาศัยการติดต่อสื่อสาร การแลกเปลี่ยนอาจารย์ นักศึกษา และนักวิชาการ โดยมีภาษากลางเป็นสื่อในการติดต่อ

อำนาจ บัวศิริ (2539, หน้า 50) ได้ให้ความหมายของการศึกษานานาชาติว่า หมายถึงความสัมพันธ์ระหว่างประเทศในโลกด้านเศรษฐกิจ วัฒนธรรม และการศึกษา เพื่อก่อให้เกิดการเรียนรู้ซึ่งกันและกัน ความช่วยเหลือ ตลอดจนความเข้าใจอันดีระหว่างชาติต่าง ๆ อาศัยการติดต่อสื่อสาร การแลกเปลี่ยนอาจารย์ นักศึกษา และนักวิชาการ โดยใช้ภาษากลางในการติดต่อสื่อสาร

วิลาวัลย์ จารูเรียนนท์ (2542, หน้า 24 – 25) ได้กล่าวถึงโปรแกรมนานาชาติ (international programs) หรือมักเรียกกันว่า หลักสูตรนานาชาติเป็นคำที่มีความหมายใกล้เคียงกับคำว่า การศึกษานานาชาติ (international education) หรืออีกหลายคำที่อยู่ในขอบข่ายของการ

ศึกษาเกี่ยวกับนานาชาติ เช่น โปรแกรมการศึกษานานาชาติ (international education programs) หรือ (international studies) การศึกษาเปรียบเทียบ comparative education เป็นต้น แต่ไม่ว่าจะเรียกอย่างไร ก็ถือว่าอยู่ในขอบข่ายเดียวกัน ถือเป็นโปรแกรมที่ศึกษาสิ่งที่เกี่ยวข้องกับประเทศต่างๆ ในโลก ไม่ว่าจะเป็นเรื่องเศรษฐกิจ การเมือง สังคม ภาษาและวัฒนธรรม อาณาบริเวณศึกษา (area studies) การศึกษาเปรียบเทียบ การศึกษาสิ่งแวดล้อม หรือ สันติศึกษา

สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาเอกชน (2546, หน้า 1) ได้ให้ความหมายของการศึกษานานาชาติ หมายถึง สถานศึกษาที่จัดการศึกษาในระบบโดยใช้หลักสูตรต่างประเทศ หรือ หลักสูตรต่างประเทศที่ปรับรายละเอียดเนื้อหาวิชาใหม่ หรือหลักสูตรที่จัดทำขึ้นเองที่ไม่ใช่หลักสูตรของกระทรวงศึกษาธิการและใช้สื่อต่างประเทศในการเรียนการสอนให้กับนักเรียนโดยไม่จำกัดเชื้อชาติ ศาสนา และไม่ขัดต่อศีลธรรมและความมั่นคงของประเทศ

กู๊ด (Good, 1973, p. 313) ได้ให้ความหมายของการศึกษานานาชาติว่าหมายถึง (1) การศึกษาวิจัยของการเร่งรัดในด้านการศึกษา ด้านสังคม ด้านการเมือง และด้านเศรษฐกิจในความสัมพันธ์นานาชาติ ด้วยการเน้นย้ำเป็นพิเศษบนบทบาทและศักยภาพของการเร่งรัดในด้านการศึกษา (2) โปรแกรมนานาชาติต่อความเข้าใจซึ่งกันและกันในอนาคต โดยความหมายของการแลกเปลี่ยนของวัสดุการสอน เทคนิคการสอน นักศึกษา อาจารย์ และช่างผู้ชำนาญ (3) ความหมายที่เหมือนกับการศึกษาเปรียบเทียบ

การศึกษานานาชาติ (International Education, 1988, p. 296) ได้ให้ความหมายของการศึกษานานาชาติไว้ว่า หมายถึงความสัมพันธ์ด้านวัฒนธรรมและการศึกษาหลายๆ ด้านระหว่างประเทศต่างๆ ในโลก ในอดีตคำนี้หมายถึง โครงการการศึกษาที่เป็นทางการ (formal educational programs) โดยเฉพาะเกี่ยวกับการแลกเปลี่ยนนักเรียนระหว่างประเทศต่างๆ ตั้งแต่สงครามโลกครั้งที่ 2 ความหมายของคำนี้ได้ขยายกว้างขวางขึ้น จนรวมถึงการให้ความช่วยเหลือแก่โรงเรียนและห้องสมุดของประเทศที่กำลังพัฒนา และรวมถึงโครงการของรัฐบาลและเอกชน ในการส่งเสริมการติดต่อสื่อสารระหว่างนักศึกษาและนักวิชาการทั่วโลก โดยการศึกษานานาชาติจะเน้นในด้านความพยายามที่จะส่งเสริมความเข้าใจระดับชาติต่างๆ

วิลสัน (Wilson, 1887, p. 25) ได้กล่าวถึงความหมายของการศึกษานานาชาติไว้ว่าการศึกษานานาชาติ หมายถึง การแลกเปลี่ยนอาจารย์ การรับนักศึกษาต่างชาติ หรือเป็นความพยายามของสถาบันในประเทศหนึ่งที่จะสร้างความร่วมมือทางวิชาการในระดับสถาบันกับสถาบันการศึกษาอื่นๆ เช่น การศึกษา การวิจัย และการสอน เป็นต้น

สรุปได้ว่า การศึกษานานาชาติ เป็นการศึกษาที่แสดงถึงการติดต่อสัมพันธ์กัน เพื่อความเข้าใจร่วมกันทั้งในด้านการศึกษา เศรษฐกิจ สังคม การเมือง โดยการติดต่อสื่อสารการแลกเปลี่ยนบุคลากร นักศึกษา อาจารย์ ข่างผู้ชำนาญ วัสดุอุปกรณ์ เทคนิคการสอน

แนวคิดในการจัดการศึกษาให้เป็นนานาชาติ

วิจิตร ศรีสอาน (2538, หน้า 6 – 7) ได้เสนอแนวคิดในการจัดการศึกษาให้เป็นนานาชาติในสังคมไทย การจัดการศึกษาดังกล่าวมีลักษณะดังนี้

1. ใช้หลักสูตรไทยสอนเป็นภาษาอังกฤษให้คนไทยเรียน ซึ่งประเทศไทยควรมีนโยบายโรงเรียน 2 ภาษา bilingual ได้แล้ว
2. ใช้หลักสูตรที่มีการรับรองมาจากประเทศใดประเทศหนึ่ง เช่น สหรัฐอเมริกา อังกฤษ และญี่ปุ่น
3. ในยุคโลกาภิวัตน์ การจัดหลักสูตรในโรงเรียนนานาชาติควรจะเป็นหลักสูตรนานาชาติโดยสมบูรณ์ โดยการพิจารณาหลักสูตรในลักษณะเป็นสากล ที่นักเรียนแล้วสามารถไปอยู่ในสังคมไหนก็ได้ ต้องสร้างนักเรียนให้มีความสามารถทางสากล (global competence) ซึ่งต้องเน้นในเรื่องต่อไปนี้
 - 3.1 ด้านภาษา กล่าวคือ ต้องมีการสอนภาษาประจำชาติแต่ละชาติ (mother tongue) ต้องให้นักเรียนเรียนรู้ภาษาเพิ่มขึ้นอีกอย่างน้อย 1 ภาษา และมีภาษาหลากหลายให้นักเรียนได้เลือกเรียน และเมื่อมีคนไทยเรียนก็ต้องจัดให้มีการสอนภาษาไทยให้นักเรียนไทยด้วย
 - 3.2 เทคโนโลยี ควรมีการสอนทักษะพื้นฐานด้านเทคโนโลยีข้อมูลข่าวสาร (IT) ในระดับหนึ่ง ให้นักเรียนมีทักษะพอที่จะนำไปใช้ได้ เช่น ความสามารถในการใช้คอมพิวเตอร์ computer literacy เป็นต้น
 - 3.3 สร้างคนให้รู้เขา-รู้เรา สังคมโรงเรียนนานาชาติมีลักษณะข้ามวัฒนธรรม cross-culture โรงเรียนต้องสร้างนักเรียนให้มีความเข้าใจกัน เป็นเพื่อนกัน เนื่องจากโรงเรียนนานาชาติเป็นแหล่งที่ทำให้ดีมากกว่าที่อื่น โดยอาศัยองค์ประกอบของครู นักเรียน ที่มาจากหลายสัญชาติรวมทั้งการใช้หลักสูตรที่หลากหลาย

นอกจากนี้ สุธีวรรณ แอลเลน และเกรมเมอร์ (สุธีวรรณ, แอลเลน และเกรมเมอร์ 2538, หน้า 15) ให้แนวความคิดในการจัดการศึกษานานาชาติว่าควรมีลักษณะดังนี้ คือ

1. ส่งเสริมการอยู่ร่วมกันของคนหลายสัญชาติ (deversity)
2. สร้างความเข้าใจในลักษณะสังคมของผู้อื่น (empathy)
3. ส่งเสริมให้มีความหลากหลายของภาษา (bilingual)

4. เน้นการศึกษาในลักษณะที่เป็นสากล (global)

5. ใช้หลักสูตรนานาชาติ (international program)

โดยสรุป แนวความคิดในการจัดการศึกษาให้เป็นนานาชาตินั้นควรมีแนวทางดำเนินการดังนี้ คือ

1. การจัดหลักสูตรให้เป็นนานาชาติ

2. มีการส่งเสริมให้ได้เรียนภาษาต่างประเทศที่หลากหลาย

3. การจัดการศึกษาในลักษณะที่เป็นสากล โดยจัดให้มีการศึกษาสถานการณ์และการเปลี่ยนแปลงของโลก

4. การศึกษาและสร้างความเข้าใจในวัฒนธรรมของประเทศต่าง ๆ ที่หลากหลายและวัฒนธรรมระหว่างประเทศ

5. การส่งเสริมให้มีบุคลากรครูและนักเรียนหลายสัญชาติมาอยู่ร่วมกัน

6. การจัดให้มีการศึกษาวิชาทางด้านเทคโนโลยีและข้อมูลข่าวสาร

7. การจัดการศึกษาค้นคว้าโลกทัศน์ที่กว้างไกล

องค์ประกอบของการศึกษานานาชาติ

จากการศึกษาองค์ประกอบของการศึกษานานาชาติ สรุปได้ว่า องค์ประกอบของการศึกษานานาชาติขึ้นอยู่กับความแตกต่างกันออกไป และสาขาต่าง ๆ ก็ขึ้นอยู่กับเป้าหมายที่แตกต่างกันออกไป การเตรียมผู้เชี่ยวชาญสำหรับหลักสูตรต่างประเทศนั้น ความเป็นเลิศทางวิชาการเป็นสิ่งสำคัญ การฝึกบุคคลที่จะทำงานด้านต่างประเทศไม่ว่าจะเป็นในโรงเรียน ธนาคาร บริษัทการค้าหรือบริษัทที่ปรึกษาด้านวิศวกรรมจะต้องมีการฝึกทั้งภาคทฤษฎีและภาคปฏิบัติ ซึ่งแต่ก่อนมีการฝึกเฉพาะผู้ที่ทำงานด้านการทูตเท่านั้น แต่ปัจจุบันเป็นสิ่งสำคัญสำหรับทุกคนที่จะไปต่างประเทศในฐานะเป็นตัวแทนของหน่วยงานและตัวแทนของประเทศ (วรพรรณ อภิชัย, 2535, หน้า 19)

ทองอินทร์ วงศ์โสธร และคณะ (2540, หน้า 12) ได้กำหนดองค์ประกอบของโปรแกรมนานาชาติออกเป็น 4 ประการ คือ

1. คณาจารย์ ลักษณะสำคัญ ได้แก่

1.1 มีอาจารย์จากต่างประเทศ

1.2 คณาจารย์มีประสบการณ์ในการสอนและการวิจัยในต่างประเทศ

1.3 คณาจารย์มีโอกาสเพิ่มพูนประสบการณ์ในต่างประเทศ

2. นักศึกษา ลักษณะสำคัญ ได้แก่
 - 2.1 มีนักศึกษานานาชาติ
 - 2.2 มีปฏิสัมพันธ์ระหว่างนักศึกษาต่างวัฒนธรรมในการเรียนการสอน
3. รายวิชา ลักษณะสำคัญ ได้แก่
 - 3.1 เป็นรายวิชาที่ยึดปัญหาเป็นศูนย์กลาง (problem-centered)
 - 3.2 มีการเรียนภาษาต่างประเทศ
 - 3.3 บางหลักสูตรเป็นโครงการร่วมที่ผู้เรียนสามารถเรียนเพื่อรับปริญญาที่เกี่ยวข้อง

ข้อสัมพันธได้อีกปริญญาหนึ่ง

4. โครงการเพิ่มพูนประสบการณ์ทางวัฒนธรรม ลักษณะสำคัญ ได้แก่
 - 4.1 กิจกรรมภายใน เช่น เชิญวิทยากรจากต่างประเทศมาบรรยาย
 - 4.2 โครงการภายนอก เช่น การส่งนักศึกษาไปฝึกงานในต่างประเทศ

ทบวงมหาวิทยาลัยได้ให้ข้อสังเกตเกี่ยวกับการจัดทำหลักสูตรนานาชาติไว้ดังนี้

(ศรีเรือน โกศลวัฒน์ และศิริพร สิริไพโรจน์, 2541, หน้า 24)

1. เป็นหลักสูตรที่สอนด้วยภาษาอังกฤษ
2. เป็นหลักสูตรที่เปิดโอกาสให้ทั้งชาวไทยและชาวต่างประเทศเข้าศึกษา
3. อาจารย์ผู้สอนหลักสูตรจะต้องมีความรู้ภาษาอังกฤษอยู่ในเกณฑ์ดีมาก
4. เนื้อหาสาระของหลักสูตรจะต้องมีความเป็นนานาชาติ
5. เป็นหลักสูตรที่มีกิจกรรมการเรียนการสอนเพื่อส่งเสริมความเป็นนานาชาติ เช่น

กิจกรรมแลกเปลี่ยนทางการศึกษา (ได้แก่ การแลกเปลี่ยนนักศึกษาและนักวิชาการระหว่างประเทศ การมีปฏิสัมพันธ์ระหว่างวัฒนธรรมและระหว่างชาติต่าง ๆ เป็นต้น)

ประจวบ ไชยสาส์น (2541, หน้า 3) ได้กล่าวถึงองค์ประกอบของความเป็นนานาชาติในการบรรยายพิเศษ เรื่อง มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์กับการพัฒนาหลักสูตรนานาชาติ เพื่อเป็นศูนย์กลางการศึกษาในภูมิภาค เมื่อวันที่ 18 ธันวาคม 2541 สรุปได้ดังนี้

1. การบริหารและการจัดการ ต้องมีหน่วยงานรับผิดชอบด้านต่าง ๆ
2. หลักสูตรการเรียนการสอน มีเนื้อหาสาระของรายวิชาที่สากล
3. ภาษาที่ใช้ในการเรียน ต้องเป็นภาษาที่เป็นสากล เช่น ภาษาอังกฤษ
4. อาจารย์ผู้สอน ต้องพัฒนาบุคลากรด้านนี้ให้มีศักยภาพเหมาะสมกับการเรียนการสอนหลักสูตรนานาชาติ

จากการศึกษาของวิลาวด์ย์ จารูเรียนนท์ (2542, หน้า 119 – 121) ได้ทำวิจัยเรื่องแนวโน้มนการจัดโปรแกรมนานาชาติระดับบัณฑิตศึกษา ในสถาบันอุดมศึกษา สังกัดทบวงมหาวิทยาลัย